INCOHIS 2025 AUTUMN

NOV 8 -9, 2025
UNIVERSITY OF TRAVNIK/ BOSNIA AND HERZEGOVINA

INTERNATIONAL CONGRESS OF NEW HORIZONS IN SCIENCE AND SOCIAL SCIENCES

SOCIAL SCIENCES PROCEEDINGS BOOK

WWW.INCOHIS.COM

INCOHIS 2025 AUTUMN

INTERNATIONAL CONGRESS OF NEW HORIZONS IN

SCIENCE AND SOCIAL SCIENCES

SOCIAL SCIENCES PROCEEDINGS BOOK

NOV 8 – 9, 2025

UNIVERSITY OF TRAVNIK, FACULTY OF MANAGEMENT AND BUSINESS ECONOMICS

AZAPOVIĆI 439, KISELJAK

BOSNIA AND HERZEGOVINA

www.incohis.com

info@incohis.com

ISBN: 978-625-95551-7-1

EDITORS

- Prof. Dr. Hüseyin TOROS, Istanbul Technical University
- Prof. Dr. Muhamed COSIC, University of Travnik, Bosna and Herzegovina
- Lecturer Dr. Mustafa OF, Kocaeli University
- Lecturer İsmail KILIÇASLAN, Kocaeli University

All Rights Reserved
All Responsibilities of The Articles Belong to The Authors

SUPPORTERS

Güngören Municipality

Aleksandër Moisiu University, Albania

Universiteti Bujqësor i Tiranës - UBT, Albania

Uzhhorod National University, Ukraine

University Malaysia Terengganu, Malaysia

İstanbul Technical University Meteorological Research Club, Türkiye

University of Travnik

University of Travnik Faculty of Management and Business Economics

Ekodigitus Center for Sustainability and Digitalization

Dear participants,

INCOHIS 2025 AUTUMN Congress is an internationally recognized academic event. With this congress, where face-to-face and remote participation is supported, you will have the opportunity to present your scientific publications. Our congress, which is attended by respected names in the scientific community, is a candidate congress to bring new horizons to science.

From 11 countries 116 participants applied to the congress. Participants presented their papers for two days in the congress.

We are also grateful to the esteemed participants, our keynote speakers, our referees for their support and contributions to the success of this congress. Thank you for attending our academic event and supporting us.

The INCOHIS congress will be held every year by raising its target higher. It will reach out to wider communities and increase the number of papers and participants.

Any kind of feedback about the congress is very important to us. You can reach our congress from our web page, info@incohis.com e-mail address and official social media accounts.

08.12.2025

INCOHIS ORGANIZING COMMITTEE

KEYNOTE SPEAKERS

Prof.Dr. Mahiboobsab Ahmedhusen Nagarbawadi
Principal ARHAM International institute of Information Security, Pune. India

Prof.Dr. Lyudmyla Symochko
Uzhhorod National University, Ukraine, Coimbra University, Portugal

Prof.Dr. Arbnor Pajaziti
Universiteti i Prishtinës "Hasan Prishtina", Kosova

Prof.Dr. Desire Nizigiyamana Louis
University of Burundi, Burundi

Assoc. Prof. Dr. Zaleha Mohamad,
Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia

SCIENCE COMMITTEE

Listed in alphabetical order

- Prof. Dr. Ahmet Duran Şahin, İstanbul Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Ali Deniz, İstanbul Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Ayşe Günsel, Kocaeli University, Türkiye
- Prof. Dr. Engin Özdemir, Kocaeli University, Türkiye
- Prof. Dr. Fatma Çanka Kılıç, Kocaeli University, Türkiye
- Prof. Dr. Flora Merko, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Prof. Dr. Hanefi Bayraktar, Atatürk University, Türkiye
- Prof. Hiroyuki Ishizaki, Shibaura Institute of Technology, Japan
- Prof. Dr. Hristo Ivanov Katrandzhiev, University of National and World Economy, Bulgaria
- Prof. Dr. Hüseyin Toros, İstanbul Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Hysen Mankolli, Editor of IJEES, Health and Environment Association, U.S.A.
- Prof. Dr. Juan Carlos, Roca University Of Huelva, Spain
- Prof. Dr. Maan T. J. Maaroof, Mousul University, Iraq
- Prof. Dr. Mehmet Demirtaş, Bitlis Eren University, Türkiye
- Prof. Dr. Mehboob Nagarbawdi, Principal ARHAM International institute of Information Security, Pune, India
- Prof. Dr. Muhamed Cosic, University of Travnik, Bosna and Herzegovina
- Prof. Dr. Muhammet Fatih Genç, Kocaeli University, Türkiye
- Prof. Dr. Nardane Yusifova, Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan
- Prof. Dr. Novo Palakalovic, University of East Sarajevo, Bosnia
- Prof. Dr. Olena Demyanyuk, Institute of Agroecology and Environmental Management, Kyiv, Ukraine
- Prof. Dr. Osman Taylan, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
- Prof. Dr. Şükrü Dursun, Konya Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Tamara Milenkovic Kerkovic, University of Nis, Serbia
- Assoc. Prof. Dr. Ayşenur Kayabaş Avşar, Çankırı Karatekin University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Arben Kambo. Agriculture University of Tirana, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Ayşegül Türk, Ankara Haci Bayram Veli University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Azeta Tartaraj, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Brunela Trebicka, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Eda Bezhani, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt, Atatürk University, Türkiye
- Assoc.Prof.Dr. Edmond Hoxha, Polytechnic University Of Tirana, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Emira Kalaj, University of Shkodra "Luigj Gurakuqi", Albania
- Assoc. Prof. Dr. Etleva Dashi. Agriculture University of Tirana, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Ercan Arpaz, Kocaeli University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Lyudmyla Symochko, Uzhhorod National University, Ukraine
- Assoc. Prof. Dr. Nagip Skenderi, University of Prishtina, Kosovo
- Assoc. Prof. Dr. Natalya Gudkova, The State Ecological Academy, Ukraine
- Assoc. Prof. Dr. Nermin Demirkol, Kocaeli University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Taner Erdoğan, Kocaeli University, Türkiye

- Assoc. Prof. Dr. Ylber Aliu, AAB College, Kosovo
- Assoc. Prof. Dr. Samad Rahimi Aghdam, Tabriz University, Iran
- Assoc. Prof. Dr. Seher Uçkun, Kocaeli University
- Assoc. Prof. Dr. Selda Uca, Kocaeli University
- Assist. Prof. Dr. Mazin Nazar Fadhel, Mosul university, Musul, Iraq
- Assist Prof.Dr. Muskan Ramiz Rajjab, KUMM'S Vasantrao Naik college of Arts and Commerce Murud Janjira Dist-Raigad. India
- Assist. Prof. Dr. Berna Kavaz Kındığılı, Atatürk University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Fatih Sevgi, Selçuk University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Handan Özçelik Bozkurt, Sinop University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Larissa Shragina, Odessa I. I. Mechnikov University, Ukraine
- Assist. Prof. Dr. Nuray Aşantuğrul, Amasya University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Seyil Najimudinova, Kyrgyzstan Türkiye Manas University, Kyrgyzstan
- Assoc. Prof. Dr. Tuncer Gövdeli, Atatürk University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Zaleha Mohamad, Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Vedat Tümen, Bitlis Eren University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Vystavkina Daria, Odessa I. I. Mechnikov University, Ukraine
- Assist. Prof. Dr. Yıldırım Karadeniz, Kocaeli University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Yusuf Budak, Kocaeli University, Türkiye
- PTech. Dr. Isma Rosila, Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia
- Phd. Alba Ramallari, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- Phd. Alma Zisi, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- Phd. Blerina Vrenozi, Tirana University, Albania
- Phd. Daniela Lika, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- PhD. Gülşah Keklik, İstanbul Technical University
- Phd. Irfan Wahyudi, Universitas Airlangga, Indonesia
- Phd. Mirela Alushllari, University of Albania, Albania
- Phd. Jonida Gashi, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Phd. Olta Nexhipi, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- Phd. Violeta Neza, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Phd. Ariola Harizi, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Phd. Saeid Shojaei, University of Tabriz, Iran
- Phd. Süleyman Soydaş, Kocaeli University, Türkiye
- Phd. Ada Aliaj, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- Phd. Moses M. Solomon, King Fahd University, Saudi Arabia
- Phd. Emma Gurashi Nikolaoy, University Of Patras, Greece
- Phd. Hisham M. Alidrisi, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
- Phd. Thawee Numsakulwong, Rajamangala University of Technology Isan, Tayland
- Phd. Reyhan Dadash, Baku Business University, Azerbaijan
- Lecturer Dr. Mustafa Of, Kocaeli University
- Lecturer İsmail Kılıçaslan, Kocaeli University

CONTENTS

ABSTRACTS / POSTERS **1**

HIGH-DIMENSIONAL INSIGHTS INTO STUDENT ACHIEVEMENT: AN ADAPTIVE ELASTIC NET ANALYSIS OF TIMSS DATA **2**

AN INTERNATIONAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE RULE OF LAW CONCEPT ON ECONOMIC PERFORMANCE IN THE LIGHT OF CONSTITUTIONAL ECONOMIC APPROACH .. **3**

THE IMPACT OF EDUCATION AND MILITARY EXPENDITURES ON NET MIGRATION: A PANEL CS-ARDL APPROACH **4**

DIVORCE AS A PRAISE OF CAPITALISM **5**

PEDAGOGICAL ETHICS AND RESPONSIBILITY IN THE DIGITAL AGE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN EDUCATION **6**

STRUCTURE AND CHALLENGES OF PALESTINIAN EDUCATION **7**

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN ACCOUNTING **8**

ANTI-POLAND BOLSHEVIK PROPAGANDA DURING THE 1919-1921 SOVIET-POLAND WAR **9**

HATE SPEECH AGAINST PETER VRANGEL IN BOLSHEVIK PROPAGANDA **10**

PARTICIATION BANKING AS AN ALTERNATIVE FINANCE MODEL **11**

THE EFFECT OF FATHER'S PROFESSION AWARENESS ON ACADEMIC MOTIVATION: AN ANALYSIS ON HIGH SCHOOL STUDENTS **12**

BEHAVIORAL SEGMENTATION AND PERSONALIZED GAMIFICATION MODEL BASED ON EMPLOYEE SENIORITY IN THE RETAIL SECTOR **13**

TYPOLOGICAL EDUCATIONAL RITUALS IN TRADITIONAL AND CONTEMPORARY EDUCATION **14**

AWARENESS OF THE PINK TAX IN GENDER-SENSITIVE SOCIAL POLICY DESIGN **15**

FAMILY IN SUFISM: SPIRITUAL TRAINING, VALUE TRANSMISSION, AND MODERN CHALLENGES **16**

THE SEARCH FOR MEANING IN THE FACE OF MODERN EXISTENTIAL CRISIS: TURNING TOWARD TRUTH AND SELF-AWARENESS **17**

DISABILITY EMPLOYMENT IN LOCAL GOVERMENTS: PROBLEMS AND SOLITION PROPOSALS **18**

SOLUTION PROPOSALS DEVELOPED BY SEVENTH GRADE STUDENTS TO ELIMINATE POLLUTION CAUSED BY SPACE TECHNOLOGIES: A QUALITATIVE ANALYSIS IN THE CONTEXT OF SCIENCE EDUCATION **19**

FACTORS AFFECTING BRAND LOYALTY: A STUDY IN GÜMÜŞHANE PROVINCE **20**

A STUDY ON CONSUMERS' INTENTIONS TO PURCHASE LOCAL PRODUCTS **21**

THE ROLE OF PERSONALITY TRAITS ON CREATIVITY PERCEPTION: A CROSS-CULTURAL COMPARISON BETWEEN TURKEY AND SERBIA **22**

PHYSICAL STRUCTURE AND CONTENT ANALYSIS OF MARDIN DERIK SHAR'IYYA COURT REGISTER NO. 271 ..... **23**

THE DEVELOPMENT AND IMPORTANCE OF CULTURAL MEMORY IN ANATOLIAN PORTRAITS **24**

THE POTENTIAL EFFECTS OF TRANSCREATION IN MARKETING TRANSLATION **25**

A CURRENT MODEL FOR THE TURKISH STATE TRADITION BASED ON A CULTURE OF PARTICIPATION: CITIZENS' METHODS OF RIGHTS AGAINST BUREAUCRACY IN TURKEY . 26

FAILURE TO DEVELOP A WORKPLACE BULLYING SCALE FROM SCRATCH 27

THE TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE INTERNATIONAL DEPRESSION QUESTIONNAIRE - CAREGIVER REPORT AND THE INTERNATIONAL ANXIETY QUESTIONNAIRE - CAREGIVER REPORT..... 28

THE TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE EXPERIENTIAL AVOIDANCE RATING SCALE 30

EVALUATION OF THE IMPACT OF SOCIAL SUPPORT NETWORKS ON THE FAMILY WELL-BEING OF THE ELDERLY..... 31

WEB2.0 APPLICATIONS PREFERRED BY SCIENCE TEACHERS AND EXAMINATION OF THEIR JUSTIFICATIONS 32

UNMANNED AERIAL VEHICLES, SURVEILLANCE, PRIVACY, DATA SECURITY, ETHICS 33

HOSPITAL TORTURE AS A HEALING METHOD IN TEZER ÖZLÜ 34

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON PISA AND STRUCTURAL EQUATION MODELING (2004–2025) 35

SELF-PERCEPTION OF CREATIVITY ACCORDING TO PISA 2022 DATA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY AND AUSTRIA 36

JOB-RELATED EMOTIONAL EXHAUSTION 37

ASSESSMENT OF MORPHOMETRIC ANALYSIS FINDINGS WITHIN THE CONTEXT OF WILLIAM MORRIS DAVIS'S CYCLE OF EROSION THEORY: A CASE STUDY OF THE BARTIN RIVER BASIN..... 38

A STUDY ON EMPLOYEES' PERCEPTIONS OF AUTONOMY AND INDIVIDUAL PERFORMANCE IN AI-SUPPORTED DECISION-MAKING PROCESSES..... 39

PERCEIVED CONTROL, TRUST, AND USAGE INTENTION OF GENERATION Z TOWARDS ROBO-ADVISORS IN TURKEY: A QUALITATIVE STUDY..... 40

PERCEPTION OF SCIENTISTS IN THE 2024 EDUCATION MODEL..... 41

OTTOMAN CULTURAL HERITAGE AND ARCHAEOLOGY 42

THE POSITION OF SCHOOL LEADERSHIP IN THE TÜRKIYE CENTURY MAARIF MODEL 43

THE UNDERSTANDING OF TEACHER DEVELOPMENT IN THE TÜRKIYE CENTURY MAARIF MODEL 44

THE ECOLOGY OF CRITICAL THINKING IN THE TÜRKİYE CENTURY MAARIF MODEL..... 45

FULL TEXT PAPERS..... 46

THE IMPACT OF EDUCATION AND MILITARY EXPENDITURES ON NET MIGRATION: A PANEL CS-ARDL APPROACH..... 47

STRUCTURE AND CHALLENGES OF PALESTINIAN EDUCATION..... 58

1919-1921 SOVYET-POLONYA SAVAŞI'NDA POLONYA KARŞITI BOLŞEVİK PROPAGANDASI 69

BOLŞEVİK PROPAGANDASINDA PYOTR VRANGEL'E YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ..... 76

BEHAVIORAL SEGMENTATION AND PERSONALIZED GAMIFICATION MODEL BASED ON EMPLOYEE SENIORITY IN RETAIL SECTOR..... 83

CİNSİYETE DUYARLI SOSYAL POLİTİKA TASARIMINDA PEMBE VERGİ FARKINDALIĞI 89

FAILURE TO DEVELOP A WORKPLACE BULLYING SCALE FROM SCRATCH 98

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON PISA AND STRUCTURAL EQUATION MODELING (2004–2025) 105

İŞE BAĞLI DUYGUSAL TÜKENMİŞLİK 112

MORFOMETRİK ANALİZ YÖNTEMLERİ İLE ELDE EDİLEN BULGULARIN WİLLİAM MORRİS DAVİS'İN AŞINIM DÖNGÜSÜ KURAMI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: BARTIN ÇAYI HAVZASI ÖRNEĞİ 117

YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ KARAR VERME SÜREÇLERİNDE OTONOMİ VE BİREYSEL PERFORMANSA DAİR ÇALIŞANLARIN ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 130

ABSTRACTS / POSTERS

The abstract fields of the papers that have met all the conditions of the INCOHIS 2025 AUTUMN congress as abstract, poster and full text will be shown on the following pages. In addition, the full texts of the papers that have been applied as full text are available on the following pages.

HIGH-DIMENSIONAL INSIGHTS INTO STUDENT ACHIEVEMENT: AN ADAPTIVE ELASTIC NET ANALYSIS OF TIMSS DATA

Assist. Prof. Dr. ELANUR TÜRKÜZ
Nişantaşı University, School Of Applied Sciences, Data Science And Analytics
elanur.turkuz@nisantasi.edu.tr

Abstract
Identifying the factors that influence students' academic achievement is crucial for developing effective and targeted education policies. In this context, large-scale assessment programs such as TIMSS, PISA, and PIRLS not only evaluate students' competencies in science, mathematics, and reading but also generate multidimensional datasets at the student, parent, teacher, and school levels. These rich datasets offer researchers a unique opportunity to conduct comprehensive analyses of the factors associated with student achievement. However, the high number of variables contained in these datasets—referred to as "high-dimensional data"—poses significant challenges for traditional statistical methods. In particular, when the number of variables exceeds the number of observations, classical regression models struggle to produce valid and reliable estimates, often leading to issues such as overfitting and multicollinearity. Therefore, there is a growing need for alternative methods that can both perform variable selection and preserve the model's generalizability. This study employs the Adaptive Elastic Net method to identify the most influential factors affecting students' performance in science. Combining the strengths of LASSO and Ridge regression, this technique enables automatic variable selection while also managing multicollinearity by balancing the effects of highly correlated predictors—thus enhancing model stability. The findings reveal that Adaptive Elastic Net not only captures well-established predictors of science achievement, as identified in prior research, but also uncovers previously underexplored or overlooked factors. In doing so, the method demonstrates its potential to go beyond traditional analyses and highlight new dimensions of educational success. By leveraging advanced machine learning techniques in the context of educational data, this study contributes to the growing body of research applying data-driven approaches in education. Furthermore, it offers meaningful insights for the design of evidence-based policies aimed at improving student achievement.

Keywords: Timss, Academic Success, Adaptive Elastic Net, Lasso, Feature Selection

AN INTERNATIONAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE RULE OF LAW CONCEPT ON ECONOMIC PERFORMANCE IN THE LIGHT OF CONSTITUTIONAL ECONOMIC APPROACH

Lecturer EZGİ SİYAMOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty Of Political Sciences, Economic Policy
ezgicalli884@gmail.com

Abstract
Rules and institutions are important for the continuation of social order. Throughout the historical process, it has been observed that many economic disciplines are linked to rules and institutions. One of the leading disciplines in this regard is Constitutional Economics, which aims to prevent the misuse of the power and authority of political rule through constitutional principles and to ensure social order via constitutions.Constitutional economists, who study institutions, have associated the concepts of law and economics. The main reason for this is that constitutional economists prioritize the individual and argue that institutions should be permanent, as individuals are most capable of implementing their own actions correctly when stable institutions are in place. The concept of the "rule of law", defined as the behavior of individuals and institutions in a country that cannot be separated from the law, and its relationship with economic performance, is widely discussed in the literature. It is claimed that the rule of law has an effect on economic growth.In this study, using data from the years 2001 to 2022, the relationship between the rule of law and economic growth in E-7 and G-7 countries was examined using the panel data analysis method, aiming to contribute to the literature.In the analysis, "gross national income per capita" was used as the indicator of economic growth, while the "rule of law index" was used to represent the rule of law. As independent variables of economic growth, data on unemployment, inflation, and exports were utilized. The data were obtained from the World Bank database.As a result of the analysis, it was found that the rule of law positively affects economic growth in the long term.

Keywords: Constitutional Economics, Economic Growth, Rule Of Law, Institutions, Panel Data Analysis, Inflation

THE IMPACT OF EDUCATION AND MILITARY EXPENDITURES ON NET MIGRATION: A PANEL CS-ARDL APPROACH

PhD. HÜSEYİN ŞENTÜRK
Turkish Statistical Institute, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Econometry
huseyinsenturk@tuik.gov.tr

Abstract
This study goes beyond traditional economic determinants to examine the impact of public education and military spending on net migration. Using a panel data set covering 41 countries from 2000 to 2022, the analysis employs the Cross-Sectionally Augmented Distributed Lag model to account for cross-sectional dependence and heterogeneity. The findings indicate a clear and statistically significant negative relationship between military spending and net migration in both the short and long term. This suggests that higher defense spending acts as a push factor and may indicate instability in social welfare and opportunity costs. On the other hand, education expenditures were found to have a positive and significant long-term effect on net migration. This supports the “welfare magnet” hypothesis, which suggests that investments in human capital increase a country's attractiveness.

Keywords: Migration, Education Expenditure, Military Expenditure

DIVORCE AS A PRAISE OF CAPITALISM

MERVE KOCAMAN
Uludağ University, Faculty of Theology, History Of Philosophy
mervekcmnn@gmail.com

Abstract
Capitalism is defined, in its most general sense, as an economic system or mode of production in which capital is the primary means of production. However, capitalism transforms and reproduces not only the means of production but also social institutions such as family, education, and law in line with its own economic and ideological dynamics. With modernity emerging as an outcome of the capitalist system, the family structure was also affected by this transformation, and the traditional family model gave way to more flexible and individually based relationship forms. With this transformation, divorce transcended being merely a social phenomenon and became part of the capitalist cycles of production and consumption. This study examines the phenomenon of divorce as a component of the capitalist economic system and examines how this process intertwines with individualization and consumption-oriented cycles. Divorce is seen as a process that allows individuals to separate from the traditional family structure. However, this process brings not only individual freedom but also a new consumption practice. After divorce, individuals are forced to establish a new life order in search of economic independence. In the capitalist system, every social change has the potential to create economic opportunities. Divorce creates new opportunities not only for individuals but also for market actors. While the legal sector benefits from divorce cases and alimony processes, the therapy and personal development sectors grow rapidly to meet individuals' emotional needs. The real estate sector transforms divorced individuals' search for new living spaces into economic opportunities, while dating apps and aesthetics sectors help them develop new identities. As a result, capitalism transforms and reproduces not only the means of production but also social relations and institutions, making divorce a functional part of this process. Divorce and the resulting family disintegration are not merely individual choices or the result of social change; they are also the basis for the economic and cultural shaping of a new social class—divorced individuals and fragmented family members—produced by the capitalist order. This class is integrated into the market through new consumption patterns, service sectors, and identity constructions.

Keywords: Family,capitalism,divorce,society,consumption Culture

PEDAGOGICAL ETHICS AND RESPONSIBILITY IN THE DIGITAL AGE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN EDUCATION

Prof. Dr. MUHAMED COSİC
University Of Travnik, Faculty Of Management And Business Economics, Information Technology
drmuhamedcosic@gmail.com

Assist. Prof. Dr. EDİN ALİC
University Of Vitez, Information Technology, Information Technology
edin.alic@unvi.edu.ba

Abstract
This paper explores pedagogical ethics and professional responsibility in the context of the rapid development of digital technologies, with a particular emphasis on artificial intelligence (AI) tools. It examines the ethical challenges faced by teachers and educational institutions, including issues of privacy, fairness, transparency, and academic integrity. Alongside these challenges, the paper recognizes the opportunities that AI provides in enhancing personalized learning, assessment, and educational inclusivity. The key contribution lies in the formulation of an operational framework for the responsible adoption of AI in schools and universities, which incorporates clear usage policies, impact assessments, fairness requirements, and measurable success indicators. Methodologically, the study relies on a narrative synthesis of international normative documents (UNESCO, OECD, the EU AI Act, and the Council of Europe Convention) and the latest empirical studies (2023–2025), complemented by illustrative case studies from practice. In doing so, it seeks to provide a bridge between ethical principles and concrete pedagogical practice in the digital age.

Keywords: Artificial Intelligence, Pedagogical Ethics, Digital Age, Education, Responsibility

STRUCTURE AND CHALLENGES OF PALESTINIAN EDUCATION

HANADI ATTAALLAH
Sakarya University, Education Science, Educational Programs And Training
hanadi.attallah@ogr.sakarya.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. ÖMER TUTKUN
Sakarya University, Education Science, Educational Programs And Training
otutkun@sakarya.edu.tr

Abstract
The main purpose of this study is to examine the overall structure of the Palestinian education system from 1948 to the present and to analyze the major challenges faced in the Gaza Strip from both historical and contemporary perspectives. The study is based on a literature review and document analysis method. In this context, archives of the Palestinian Ministry of Education, the library of the Islamic University of Gaza, reports of national and international organizations, as well as related academic studies, were examined. The originality of this research lies in its comprehensive approach that addresses the historical development of the Palestinian education system in relation to political conditions and social dynamics, while specifically focusing on the challenges of education in Gaza. The findings of the research are as follows: 1- The Palestinian education system has been profoundly affected by political conditions in every period. In addition, problems such as inadequate infrastructure, the destruction of schools, overcrowded classrooms, and the lack of technological equipment have been observed. 2- Between 1948 and 1967, the education system in Gaza developed under Egyptian administration. However, due to teacher shortages, the increase in the refugee population, and limited financial resources, a significant portion of students faced difficulties in accessing even basic education. 3- During the Israeli occupation between 1967 and 1994, problems such as school closures, curriculum changes imposed through political pressures, restrictions on students' mobility, and increased dependence on international aid emerged. 4- Following the Oslo Accords in 1994, the Palestinian National Authority made significant progress in areas such as ensuring curriculum standardization, developing teacher training programs, and constructing new schools. However, these advances remained limited due to economic hardships and Israel's control mechanisms. 5- Since 2006, the international isolation, severe blockade, and recurring wars in Gaza (2008–2009, 2012, 2014, 2021, and post-2023) have seriously disrupted the continuity of education. 6- Specifically in Gaza, human resource challenges such as teacher migration, low salaries, and loss of professional motivation; psychosocial impacts including war trauma among students, feelings of insecurity, and tendencies toward school dropout; and institutional difficulties such as financial dependency, irregularity of international aid, and barriers to sustainable educational policies are prevalent.

Keywords: Palestine, Gaza, Education System, Education Policies, Educational Challenges

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN ACCOUNTING

Assist. Prof. Dr. AHMET KURT
Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale Vocational School Of Social Sciences, Accounting
ahmetkurt@comu.edu.tr

Abstract
With the acceleration of technological advancements in recent years, artificial intelligence (AI) applications have significantly impacted nearly every aspect of daily life, particularly in social, economic, and cultural spheres, and are now being extensively utilized across the globe. AI technologies, which contribute to increased efficiency in key sectors such as education, healthcare, and finance, also enable businesses to take steps towards gaining a competitive advantage more easily. Given the necessity for error-free operations and systematic recording, AI technologies are increasingly being utilized in the execution of accounting processes as well. The integration of AI into accounting offers several benefits, including minimizing the margin of error in recording financial transactions, automating the preparation of financial reports, enabling accurate analysis of accounting data, and thereby enhancing the overall efficiency of accounting practices. However, these advancements also bring certain risks and challenges. Issues such as data security concerns, potential legal problems, and the inability to uphold ethical principles must not be overlooked. As a profession with a long and established history, accounting must embrace this process of transformation and adapt to the innovations brought about by AI technologies, while also taking appropriate measures to minimize potential drawbacks. In light of these considerations, this study provides a comprehensive overview of the concept of artificial intelligence and, through a literature review, investigates the extent to which AI facilitates accounting practices. Additionally, the study evaluates the associated risks of AI implementation and offers solution-oriented suggestions regarding how the accounting profession can adapt to this new era. Accordingly, this research aims to provide a scientific foundation for future studies by conducting a multifaceted analysis of the effects of AI on accounting.

Keywords: Accounting, Artificial Intelligence, Chatgpt

ANTI-POLAND BOLSHEVIK PROPAGANDA DURING THE 1919-1921 SOVIET-POLAND WAR

Assoc. Prof. Dr. MEHMET BARIŞ YILMAZ
İnönü University, Faculty Of Communication, Journalism
baris.yilmaz@inonu.edu.tr

Abstract
During the First World War, Polish territory fell into the hands of the German Empire, and following the war, with the withdrawal of German forces, Poland declared its independence. Following Poland's declaration of independence, war broke out between Polish and Bolshevik forces, lasting from 1919 to 1921. During this war, both sides engaged in a propaganda campaign to garner public support. While the Bolsheviks engaged in a bloody civil war with the White Army, they also attempted to seize Polish territory. During this period, Bolshevik propaganda subjected Poland to harsh criticism through various posters. This study aimed to reveal the anti-Polish rhetoric contained in Bolshevik propaganda posters produced during the 1919-1921 Soviet-Polish War. To this end, the propaganda posters obtained were analyzed in light of Louis Hjelmslev's semiotic concepts. The study emphasized Poland's collaboration with anti-Bolshevism in Bolshevik propaganda, attempting to portray Poland as an enemy nation in the Russian public opinion. Thus, the findings suggest that Bolshevik propaganda aimed to garner the support of the Russian public in the struggle against Poland.

Keywords: Propaganda, Bolshevism, Bolshevik Propaganda, Poland, Russia

HATE SPEECH AGAINST PETER VRANGEL IN BOLSHEVIK PROPAGANDA

Assoc. Prof. Dr. MEHMET BARIŞ YILMAZ
İnönü University, Faculty Of Communication, Journalism
baris.yilmaz@inonu.edu.tr

Abstract
During the Russian Civil War, the Red Army engaged in fierce fighting against the White Army, resulting in the deaths of numerous people on both sides. Beyond the fighting on the front lines, the Bolsheviks also launched a propaganda campaign against the White Army, carrying out propaganda campaigns aimed at discrediting the White Army. One of the main targets of this Bolshevik propaganda was Pyotr Wrangel, a White Army leader who posed a serious threat to the Red Army. Propaganda posters produced by the Bolsheviks directly targeted Wrangel in hate speech. This study aimed to examine the propaganda posters used by Bolshevik propaganda in anti-Wrangel hate speech to determine the discourses conveyed and the propaganda objectives employed. In this context, the relevant propaganda posters were analyzed using Charles Sanders Peirce's understanding of semiotics. The hate speech directed at Wrangel emphasized Wrangel's collaboration with Western states while also equating him with the concept of death. The findings of the study concluded that the Bolsheviks, through their anti-Wrangel hate speech, attempted to legitimize the struggle against the White Army led by Wrangel in the Russian public.

Keywords: Propaganda, Russian Civil War, Hate Speech, Bolshevism, White Army

PARTICIATION BANKING AS AN ALTERNATIVE FINANCE MODEL

SARE KILIÇASLAN
Kocaeli University, Business School, Finance
sarekilicaslaan@gmail.com

Abstract
This study examines the fundamental characteristics of participatory banking and its development in Turkey using a literature review and descriptive analysis method. Participatory banking is a financial model built on interest-free finance principles and serves as an alternative to traditional banking. This system is based on Islamic law (sharia) prohibiting interest (riba) and links financial transactions to real economic activities. Participation banks evaluate the funds they collect from depositors not in exchange for interest but based on the principle of profit and loss sharing. Thus, financial gain becomes directly linked to production, trade, and investment processes. The study determined that one of the fundamental objectives of participatory banking is to increase financial inclusion by integrating broader segments of society into the economic system. This approach is supported by principles of ethical compliance, risk sharing, and fairness in income distribution. The data examined shows that participatory banking in Turkey has gained momentum, particularly since the 2000s, and has gained a significant share in the country's financial system. As a result, participatory banking is considered not only a system that respects religious sensitivities but also a sustainable and socially beneficial financial model.

Keywords: Alternative Finance, Participation Banking, Finance, Banking

THE EFFECT OF FATHER'S PROFESSION AWARENESS ON ACADEMIC MOTIVATION: AN ANALYSIS ON HIGH SCHOOL STUDENTS

Lecturer PhD. MUSTAFA OF
Kocaeli University, Kocaeli Vocational School, Computer Programming
mustafaof@kocaeli.edu.tr

SEMRA OF
Freelance Researcher, Philosophy
semraof@hotmail.com

VEYSEL OKUDAN
Directorate Of National Education, Başiskele Anatolian High School, Religious Culture And Moral Knowledge
veyselokudan@hotmail.com

Abstract
The aim of this study is to examine the effect of increasing the awareness of high school students about their fathers' professions on students' academic motivation. In the study, 93 high school students were shown short videos that emotionally and realistically reflected the working conditions of their fathers or dependent guardians, the difficulties they faced and their contributions to the family. After the videos, the "Perception of the Father's Profession and Academic Motivation Questionnaire" was applied. The questionnaire consisted of 6 items adapted from the CRPI (Career-Related Parental Involvement) scale and 9 items adapted from the AMS (Academic Motivation Scale) scale. The scales measure students' perception of the father and the intrinsic motivation, extrinsic motivation and demotivation sub-dimensions of academic motivation. The research model examines the effects of father perception on academic motivation, and the analyzes were carried out using SmartPLS 4 software with Structural Equation Modeling (SEM). The findings show that positive perception of the father increases students' intrinsic and extrinsic motivation and reduces the level of lack of motivation. In addition, it was observed that the short video-based awareness-raising approach created meaningful changes in students' attitudes towards their families and education. This study shows that professional awareness within the family can play an important role in strengthening the academic motivation of students, especially in adolescence. The results provide practical recommendations for school-family cooperation and career guidance practices.

Keywords: Father Perception, Academic Motivation, Crpi, Ams, High School Students, Pls-sem, Smartpls

BEHAVIORAL SEGMENTATION AND PERSONALIZED GAMIFICATION MODEL BASED ON EMPLOYEE SENIORITY IN THE RETAIL SECTOR

BUĞRA ALP NAS
Sakarya University, Graduate School Of Business, Management Information Systems
alp.nas@ogr.sakarya.edu.tr

Assist. Prof. Dr. TUĞBA KOÇ
Sakarya University, Graduate School Of Business, Management Information Systems
tugbakoc@sakarya.edu.tr

Abstract
Standard approaches to employee motivation in the retail sector are often insufficient due to staff diversity, and increasing competition necessitates innovative strategies to sustain sales performance. Uniform motivation strategies do not produce the same effect on employees with varying experience levels, particularly in large-scale businesses. This study posits that behavioral segmentation based on employee tenure can establish an effective foundation for developing personalized gamification approaches as a motivational strategy. The research analyzed the relationship between employee tenure and sales behavior (cross-selling/bundling) using sales and personnel data from a male apparel retailer for the year 2024, aiming to present a personalized gamification framework based on this analysis. The results of this analysis revealed that higher levels of tenure are statistically and positively associated with an employee's tendency to sell a greater variety of products together. For newer staff, task- and badge-based gamification mechanics are proposed to enhance their cross-selling skills, while for long-tenured employees, the focus is on increasing motivation through mentorship roles and goals requiring expertise. This study demonstrates that behavioral segmentation derived from sales data provides a concrete roadmap for transitioning from theoretical models to practical and implementable motivation strategies.

Keywords: Gamification, Retail, Motivation, Behavioral Segmentation

TYPOLOGICAL EDUCATIONAL RITUALS IN TRADITIONAL AND CONTEMPORARY EDUCATION

SEMRA YILMAZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty Of Social Sciences, Turkish Language And Literature
semra.grkn5@hotmail.com

Abstract
Contemporary and traditional educational rituals are practices that are regularly repeated within today's educational systems and carry symbolic or functional meanings. These rituals involve not only academic aspects but also cultural, social, and psychological dimensions. Educational rituals are significant practices that support the learning process not only cognitively but also culturally, socially, and emotionally. While some of these practices are still in use today, others have faded into obscurity. Educational rituals shape the learning process, sometimes facilitate learning, integrate students into society, and often take the form of unnoticed, repetitive behaviors that help maintain discipline in educational settings. This paper aims to explore how educational rituals have evolved in both traditional and modern societies, their historical roots, their effects on individuals and society, and to highlight their continuing importance in education.

Keywords: Ritual, Education System, Practice, School Culture

AWARENESS OF THE PINK TAX IN GENDER-SENSITIVE SOCIAL POLICY DESIGN

SİNEM UZGÖREN
Sakarya University, Institute Of Social Sciences - Faculty Of Political Sciences, Labor Economics And Social Politics
sinem.uzgoren1@ogr.sakarya.edu.tr

Abstract
The higher pricing of consumer products targeted at women compared to similar products for men is defined in the literature as the "pink tax." This phenomenon is regarded as an invisible yet persistent reflection of gender-based economic inequalities. The pink tax affects not only individual consumption patterns but also the gendered distribution of social welfare. Therefore, raising awareness of the pink tax should be considered an integral component of gender-sensitive social policy design processes. This paper examines the effects of the pink tax on women's economic participation, income distribution, and social justice, and discusses the extent to which current social policy instruments fail to address this structural inequality. Drawing on the perspective of feminist economics, the study focuses on how market-based pricing mechanisms reproduce gender norms. Furthermore, it evaluates the level of awareness regarding the pink tax in the context of Turkey and offers practical policy recommendations for policymakers. In conclusion, gender-sensitive social policy design should embrace not only the principle of formal equality but also the goal of substantive equality. Regulations addressing the pink tax and policies that enhance public awareness constitute significant tools for strengthening gender equality in the economic sphere. In this regard, the main objective of the study is to reconsider the redistributive and transformative functions of social policy through a gender-sensitive lens.

Keywords: Pink Tax, Gender-sensitive Social Policy,gender Equality,feminist Economics

FAMILY IN SUFISM: SPIRITUAL TRAINING, VALUE TRANSMISSION, AND MODERN CHALLENGES

PhD. İDRİS POLAT
Ankara University, Theology, Mysticism
polatidris1@gmail.com

Abstract
Today, the institution of family faces serious challenges due to the effects of secularization, individualism, and digital culture. According to TÜİK's 2024 data, while 568,395 couples got married, 187,343 couples divorced, and the crude divorce rate reached 2.19 per thousand—the highest in the history of the Republic. The fact that one-third of divorces occur within the first five years of marriage clearly reveals the fragility of the family structure. This situation necessitates viewing the family not merely as a legal or biological union but as an institution that must be strengthened through spiritual bonds. The Sufi tradition regards the family as a training ground where values such as patience, gratitude, contentment, love, and self-sacrifice are cultivated; it considers mutual affection and loyalty between spouses and the moral education of children as among the first steps of spiritual journeying. This paper examines classical Sufi literature together with modern psychology and sociology sources through a comparative document analysis method. Based on the family chapter of al-Ghazālī's Iḥyāʾ ʿUlūm al-Dīn and the Sufi adab tradition, the study analyzes perspectives that approach the family as a center of spiritual training. In addition, contemporary psychology works such as Nevzat Tarhan's The Last Shelter: Family and the literature on the psychology of religion are evaluated, discussing how Sufi values can provide solutions to modern family crises in light of current statistical data. Findings and Conclusion: The findings reveal that Sufism regards the family not merely as a social institution but as the primary sphere for self-discipline and spiritual maturation. From a Sufi perspective, the family is the first environment where values such as patience, gratitude, contentment, love, and devotion are embodied in daily life and where the moral education of children is grounded. Modern psychology's emphasis on trust, belonging, empathy, and communication overlaps substantially with Sufi values. Considering the rising divorce rates, delayed marriages, and increasing communication problems within families, the Sufi notion of "spiritual integrity" offers a meaningful perspective for addressing contemporary family crises. Ultimately, this study aims to contribute to strengthening the family institution by integrating Sufi literature with insights from modern psychology and sociology. Sufism's understanding of the family as the center of spirituality, morality, and value transmission provides an essential resource for overcoming the fragility of today's family structure.

Keywords: Sufism, Family, Spiritual Training, Value Transmission, Modern Challenges

THE SEARCH FOR MEANING IN THE FACE OF MODERN EXISTENTIAL CRISIS: TURNING TOWARD TRUTH AND SELF-AWARENESS

PhD. İDRİS POLAT
Ankara University, Theology, Mysticism
polatidris1@gmail.com

Abstract
Although the modern age is described as the most advanced and prosperous era in human history in terms of scientific and technological progress, it has led humanity into a deep crisis of meaning at both the individual and societal levels, as traditional beliefs and values have lost their intellectual foundations through the process of secularization. This situation has resulted in a widespread collective neurosis that Viktor Frankl describes as an "existential vacuum." The increase in material prosperity has made the question "What should one live for?" even more pressing. Human beings are, by nature, seekers of meaning, and this will to meaning constitutes a fundamental inner drive. Meaning is not produced but discovered. The meaning of life is not achieved through the pursuit of pleasure or power alone, but through self-transcendence—dedicating oneself to a cause, an ideal, or to others. A meaningful life thus requires fidelity to one's existential essence and harmony with the consciousness of social responsibility. Contrary to the reductionist perspective of modern thought that confines the human to matter and calculative reason, ancient wisdom traditions—particularly Sufism—place the human at the center of the cosmic order and regard them as the supreme locus of divine manifestation. The human being is the microcosm (zübde-i âlem) and bears within the potential of the Perfect Human (al-Insān al-Kāmil). The search for meaning begins with self-knowledge and the awareness of one's limits; it unfolds as a spiritual journey (seyr ü sülûk) progressing from the outer world (âfâk) toward the inner world (enfus). Success on this path depends not merely on awareness of existence but on attaining metaphysical security through recognizing God's transcendence and one's divinely entrusted responsibility. This paper aims to explore the possibilities and necessity of a truth-centered quest grounded in self-awareness, ethics, and ontological integrity as a way to overcome modern humanity's existential crisis.

Keywords: Sufism, Search For Meaning, Existential Vacuum, Self-awareness, Seyr ü Sülûk

DISABILITY EMPLOYMENT IN LOCAL GOVERMENTS: PROBLEMS AND SOLITION PROPOSALS

HAVA UÇAK
Kahramanmaraş Sütçü İmam University, İİbf, Public Administration
havvau516@gmail.com

Prof. Dr. İBRAHİM ETHEM TAŞ
Kahramanmaraş Sütçü İmam University, İİbf, Public Administration
i.ethem.tas@gmail.com

Abstract
Individuals with disabilities, who constitute a significant portion of the total population in our country and are largely excluded from employment, are known to face numerous challenges in their employment processes. The participation of individuals with disabilities in social life and the labor market is crucial for both sustainable development and social justice. Despite legal regulations in our country and many other countries, employment of people with disabilities in local governments is still not at the desired level. This paper aims to address the issue of employment of people with disabilities in local governments by identifying the problems encountered and offering solutions. A literature review has identified that the main problems encountered in the employment process for people with disabilities are lack of physical accessibility, inadequate staffing, low levels of training and awareness, and prejudice-based institutional approaches. To overcome these problems, it is recommended that coordination be strengthened at the policy level, inclusive employment strategies be developed in local governments, and monitoring mechanisms be activated.

Keywords: Disabled,employment,local Goverment,municipality

SOLUTION PROPOSALS DEVELOPED BY SEVENTH GRADE STUDENTS TO ELIMINATE POLLUTION CAUSED BY SPACE TECHNOLOGIES: A QUALITATIVE ANALYSIS IN THE CONTEXT OF SCIENCE EDUCATION

PhD. OZAN EMRE DEMİREL
Uludağ University, İnegöl Vocational School, Science Education
oedemirel@gmail.com

Abstract
In a press release issued by National Aeronautics and Space Administration (NASA), it was announced that a cash prize of $2.7 million would be awarded to encourage innovative ideas on how to recycle material waste generated during space missions. Through this competition, NASA aims to design and develop "energy-efficient, low-mass, and effective" recycling solutions that will make long-term space missions more sustainable. In this context, a study was conducted in which seventh-grade students were asked the following question as part of their science course: "If you had the opportunity to bring space technologies that contribute to space pollution back to Earth for reuse, what method would you choose?" The research was carried out during the 2025–2026 academic year with a total of 59 seventh-grade students (32 girls and 27 boys) from a middle school located in Bursa, Türkiye. The study adopted a qualitative research approach using the phenomenological design. The data were obtained from students' written responses to the open-ended question and were analyzed through content analysis, one of the qualitative data analysis techniques. During the analysis process, themes and codes were developed based on students' recurring thought patterns and types of suggestions. Frequencies and percentages related to these codes were calculated. In the content analysis, expressions with semantic similarities were grouped together, and students' diverse perspectives were highlighted to ensure data variety. To enhance the validity of the data analysis process, the coding and theme development were carried out independently by two researchers, and inter-coder reliability was checked to ensure consistency. This methodological rigor allowed for an in-depth examination of students' original ideas and proposed solutions regarding space pollution. The findings revealed that female students tended to focus more on tangible and mechanical systems, whereas male students were more inclined toward digital technologies and technical interventions.

Keywords: Content Analysis, Recycling, Space Pollution

FACTORS AFFECTING BRAND LOYALTY: A STUDY IN GÜMÜŞHANE PROVINCE

İBRAHİM SEMİ AKDOĞAN
Gümüşhane University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Business
s3miakdogan@gmail.com

ALİ ARI
Gümüşhane University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Business
fudadalimail@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. EMEL YILDIZ
Gümüşhane University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Human Resources Management
emel.yildiz@yahoo.com

Abstract
Brand loyalty, which plays a critical role in businesses gaining a sustainable competitive advantage, is of vital importance in today's highly competitive environment. The main objective of this study is to examine the factors affecting brand loyalty in the white goods sector, specifically in the province of Gümüşhane. In this context, the impact of brand image, brand love, brand trust, perceived quality, and word-of-mouth marketing (WOM) on brand loyalty will be investigated. The research is designed as a quantitative research design and a correlational survey model. The population of the research consists of white goods consumers in the center of Gümüşhane province. The research data will be collected using an online survey technique applied to 400 participants selected by convenience sampling from consumers in the central district of Gümüşhane. Scales with proven validity and reliability in the literature will be used in a 5-point Likert format as the data collection tool. The SPSS program will be used to analyze the collected data. Descriptive statistics for demographic characteristics, Cronbach's Alpha analysis for the reliability of the scales, and Multiple Linear Regression Analysis for testing the developed research hypotheses (H1-H5) are planned. The findings obtained as a result of the research are expected to reveal the main factors affecting brand loyalty in the Gümüşhane local market. The study is expected to provide practical insights for the marketing strategies and customer retention efforts of white goods businesses operating in the region. The findings obtained from the research are expected to reveal the main factors affecting brand loyalty in the Gümüşhane local market. The study aims to provide practical recommendations for the marketing strategies and customer retention efforts of white goods businesses operating in the region.

Keywords: Brand Loyalty, Brand Love, Brand Trust, Perceived Quality, White Goods Sector

A STUDY ON CONSUMERS' INTENTIONS TO PURCHASE LOCAL PRODUCTS

ALİ ARI
Gümüşhane University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Business
fudadalimail@gmail.com

İBRAHİM SEMİ AKDOĞAN
Gümüşhane University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Business
s3miakdogan@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. EMEL YILDIZ
Gümüşhane University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Human Resources Management
emel.yildiz@yahoo.com

Abstract
This study examines consumers' intention to purchase local products and the factors affecting this intention. In the study, consumers' perceptions of local products are evaluated through variables such as trust, quality, hygiene, price sensitivity, flavour, regional economy and cultural contribution. The data were collected by questionnaire method and analyses were carried out to determine consumers' attitudes towards local products and their purchasing tendencies. The findings of the study reveal that consumers are sensitive about the reliability and quality of local products, but have some concerns about price and hygiene. In addition, factors such as the flavour advantage of local products and their contribution to the regional economy are among the important factors affecting purchase decisions. The study sheds light on strategies for the promotion of local products and increasing consumer awareness.

Keywords: Local Products, Consumer Behaviour, Purchase Intention, Trust, Hygiene, Quality, Price Sensitivity, Regional Economy, Cultural Protection

THE ROLE OF PERSONALITY TRAITS ON CREATIVITY PERCEPTION: A CROSS-CULTURAL COMPARISON BETWEEN TURKEY AND SERBIA

PELİN BOSTANCI
İstanbul Aydın University, Graduate School Of Education, Measurement And Evaluation In Education
pelinbostanci@stu.aydin.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. UMUT BİRKAN ÖZKAN
İstanbul Aydın University, Faculty Of Education, Department Of Educational Sciences
ubirkanozkan@aydin.edu.tr

Abstract
The Programme for International Student Assessment (PISA) is a large-scale international assessment study organized in triennial cycles by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). It evaluates the extent to which 15-year-old students have acquired the essential knowledge and skills necessary for full participation in modern society. PISA enables participating countries to identify the strengths and weaknesses of their education systems, assess the effectiveness of their educational policies, and draw lessons from successful systems through international comparisons. Using PISA 2022 data, this study examines the impact of personality traits—such as perseverance, curiosity, empathy, and assertiveness—on the likelihood of individuals identifying as creative. It further reveals how this effect differs according to the cultural context in the samples from Turkey and Serbia. The study's sample consists of 430,366 participants from Turkey and 22,862 from Serbia. The dependent variable was the participants' self-identification as "very creative" (coded as 0=No, 1=Yes). Perseverance, curiosity, empathy, and assertiveness were included as independent variables in the model. Binary logistic regression analysis was employed separately for each country to analyze the data.The logistic regression results indicated that the model explained 12% of the variance (Nagelkerke R^2) in creativity perception for the Turkish sample and 8% for the Serbian sample. For both countries, perseverance, curiosity, and assertiveness were found to be positive and statistically significant predictors of creativity perception. However, the most striking finding lies in the cultural differences in the influence of these variables. While Curiosity emerged as the strongest predictor of creativity perception in Serbia (Exp(B)=1.44), Assertiveness was the most powerful predictor in Turkey (Exp(B)=1.47). Furthermore, while Empathy was a significant predictor in Serbia (Exp(B)=1.24), it was not found to have a statistically significant effect in the Turkish sample (p=.083).The research findings suggest that the personality dynamics shaping creativity perception have both universal and culture-specific dimensions. Specifically, the varying relative importance of traits like assertiveness and curiosity, and the fact that empathy is significant in one culture but not the other, indicates that the individual attributes associated with creativity may not be universal and are likely shaped by cultural values. In this context, the study's results offer a cross-cultural comparison between Turkey and Serbia and provide important implications regarding the necessity of considering cultural differences when formulating educational policies. These outcomes provide significant implications for the fields of cross-cultural psychology and creativity studies.

Keywords: Creativity, Personality Traits, Logistic Regression, Cross-cultural Comparison, Türkiye, Serbia

PHYSICAL STRUCTURE AND CONTENT ANALYSIS OF MARDIN DERIK SHAR'IYYA COURT REGISTER NO. 271

ZEYNEL VURAL
Mardin Artuklu University, Faculty Of Graduate Studies, History
zeynelvural@artuklu.edu.tr

Abstract
Sharia Court Registers (Şer'iyye Sicilleri) are the notebooks kept by the Kadi (Islamic judge) in the Ottoman Empire, recording court decisions and orders coming from the central administration. The importance of these registers is significant in many respects: The registers contain all kinds of cases brought before the court (marriage, divorce, inheritance, buying and selling, power of attorney, endowment transactions, etc.), thus providing firsthand and detailed information about the daily life, family structure, social relations, economic activities, and cultural life of the Ottoman society. They are essential for understanding the network of production, distribution, and consumption. They provide important data on the functioning of the Ottoman legal system, the administrative and judicial duties of the Kadi, the structure of the court organization, and the relations between the central administration and the provinces (the recording of decrees and orders coming from the center). They also make it possible to trace the relationship between fatwa (legal opinion) and kaza (jurisdiction/judgment). They constitute an invaluable archival source for research related to general Turkish history, legal history, economic history, social structure, and administrative organizations. Since they can contain information about a building's ownership status and architectural features, they also serve as a source for restoration work. Perhaps because of the different and powerful narrative possibilities offered by the Sharia Court Registers, we have observed in our literature review that there has not been sufficient research on the Derik district, specifically within the context of the studies conducted for this district. With the aim of contributing to the possibilities of uncovering the lost memory of the Derik district, which is currently within the province of Mardin, by various disciplines, we deemed it appropriate to undertake the transcription and evaluation of Derik Sharia Court Register No. 271, which contains provisions dating from 1909-1913. The most interesting aspect of the register is the way the public utilized the Derik court and the intense data it provides regarding the non-Muslims living there. Our study subject will primarily focus on the ways in which the town residents utilized the town court, within the framework of the provisions in Sharia Court Register No. 271, as well as the legal terminology of the relevant period and, based on this terminology, an examination of the relationships of Muslim and non-Muslim town residents with each other and with the state.

Keywords: Mardin, Shar'iyya Register, Derik, Kadi

THE DEVELOPMENT AND IMPORTANCE OF CULTURAL MEMORY IN ANATOLIAN PORTRAITS

ALİ KOYUNCU
Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty Of Fine Arts, Painting Major Art Branch
koyuncuali572@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. MEHMET AKİF KAPLAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty Of Fine Arts, Painting Major Art Branch
makifkaplan78@gmail.com

Abstract
This study examines the development and importance of cultural memory in the portraits of Anatolian people within the framework of realism. Realist art approaches the individual's environment, emotions, and social reality through direct observation. In the portraits of Anatolian figures, this reality merges with traces of local culture, transforming into a form of historical memory. A qualitative research method was employed in this study. The works of realist artists who depict Anatolia and its people were analyzed through the stages of "description, analysis, interpretation, and judgment." Facial expressions, clothing details, gazes, and postures in the portraits were evaluated as visual reflections of identity, belonging, tradition, and memory. As a result, the portraits of Anatolian people are not merely individual representations but also significant artistic documents that reflect cultural continuity and social memory. In this sense, the realist approach emerges as a powerful means of preserving the cultural memory of Anatolia through art.

Keywords: Realism, Anatolian People, Portrait, Cultural Identity, Collective Memory

THE POTENTIAL EFFECTS OF TRANSCREATION IN MARKETING TRANSLATION

Assistant PhD. EZGİ SU SEZER
Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty Of Letters, Department Of English Translation And Interpreting
ezgisudagabak@gmail.com

Abstract
The translation of advertising slogans presents challenges beyond linguistic accuracy, requiring sensitivity to cultural context, memorability for long-term engagement, and persuasive aspects for potential customers. Although certain slogans may appear simple enough for literal translation, effective marketing communication requires much more than word-for-word equivalence. As Newmark asserts, no single translation strategy is universally applicable across cultures; translators must make decisions aligned with the target culture's sociocultural and ideological frameworks. Within this context, the concept of transcreation, which is a combination of translation and creative writing has gained growing attention. TAUS (Translation Automation User Society, 2019) defines transcreation as an enhanced technique of translation that focuses on stylistic and emotional affect rather than linguistic fidelity with the aim of recreating the intended impact of the source text for a different audience in a new culture and setting. It is believed that transcreation process bears an important amount of potential to increase customer engagement, foster stronger emotional connections, and enhance brand memorability. In marketing, such impact is crucial, as the success of a campaign depends not only on linguistic clarity but also on cultural and affective alignment with the audience. This study examines the Turkish translations of slogans from major international food and beverage chains to evaluate how effectively emotional and gripping elements are carried across cultures. The findings show that most translations rely heavily on domestication and adaptation strategies, and some even opt for literal translation to the extent that the marketing characteristics of the original text are lost. The true application of transcreation technique prioritizing audience engagement and brand personality is still rarely implemented in Turkish advertising translations. The study concludes that transcreation remains an evolving and underutilized practice within translation studies and marketing communication. Its growing fields of application lies in its ability to merge linguistic creativity with marketing strategies, making it a vital tool for brands seeking to connect authentically with global audiences.

Keywords: Transcreation, Advertising Slogans, Domestication, Adaptation, Marketing Communication, Food And Beverage Industry

A CURRENT MODEL FOR THE TURKISH STATE TRADITION BASED ON A CULTURE OF PARTICIPATION: CITIZENS' METHODS OF RIGHTS AGAINST BUREAUCRACY IN TURKEY

Assoc. Prof. Dr. METİN ÖZKARAL
Karabük University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Political Science And Public Administration
metinozkaral@karabuk.edu.tr

Expert BEKİR YILMAZ
Karabük University, Quality Coordinatorship, Political Science And Public Administration
bekiyilmaz@karabuk.edu.tr

Abstract
The Turkish state tradition has historically attached great importance to communication between rulers and the ruled. From the Huns to the modern Turkish states, the existence, development, and interaction of bureaucracy with citizens has remained a central phenomenon. In comparison to other societies, where trade, civil society, and other institutions may be more prominent, bureaucracy occupies a more distinctive place in the Turkish context. Historically shaped as a military bureaucracy, this structure has, in the modern era, evolved into a combination of general, civil, military, and judicial bureaucracies, whose relationship with citizens has become increasingly significant over time. This study examines the mechanisms available to citizens of the Republic of Türkiye, within the framework of current legislation, to seek redress against the bureaucracy, that is, the administration. Political, legal, and bureaucratic channels of recourse are presented. The findings of this study are considered to have the potential to serve as a model for other states in the Turkic world. While the legal framework for citizens to challenge bureaucratic authority appears to be largely sufficient, various obstacles are observed in practice. Nevertheless, it may be concluded that the position of citizens vis-à-vis the bureaucracy in Türkiye has strengthened, particularly in the civil and political spheres, and continues to retain its significance

Keywords: Participation, Bureaucracy, Turkish State Tradition

FAILURE TO DEVELOP A WORKPLACE BULLYING SCALE FROM SCRATCH

Assist. Prof. Dr. TUTKU SEÇKİN
İstanbul Medeniyet University, Faculty Of Political Sciences, Business
tutkuseckin@gmail.com

Abstract
This study explores workplace bullying as a culturally influenced phenomenon and attempts to develop a measurement scale suitable for the Turkish working environment. Although research on workplace bullying has expanded worldwide, most existing frameworks and scales were developed in Western contexts, which may not accurately reflect non-Western experiences. Motivated by the need to avoid ethnocentrism and establish an emic understanding, this study aimed to construct a new Negative Acts Scale for Turkish employees.An extensive literature review and ten semi-structured interviews with participants from various professions were conducted to generate potential items. After qualitative analysis and expert feedback, a pilot survey was distributed online to 56 respondents. The questionnaire included 23 negative acts items, along with measures of perceived stress and victimization. Data were analyzed using SPSS. The scale demonstrated high internal reliability (Cronbach's $\alpha = 0.94$) and acceptable face validity; however, expected positive relationships with related constructs were not supported. The Perceived Stress Scale showed low reliability ($\alpha = 0.35$), and the correlation between negative acts and victimization was unexpectedly negative ($r = -0.73$). These results suggest that creating a culturally grounded and psychometrically valid bullying scale is highly challenging. The small sample size, potential item misinterpretation, and conceptual overlap between job stress and mobbing weakened construct validity. Despite the unsuccessful outcome, the study provides valuable methodological insights and emphasizes the need for culturally sensitive, well-validated tools to measure workplace bullying in non-Western contexts.

Keywords: Workplace Bullying, Scale Development, Turkish Context

THE TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE INTERNATIONAL DEPRESSION QUESTIONNAIRE - CAREGIVER REPORT AND THE INTERNATIONAL ANXIETY QUESTIONNAIRE - CAREGIVER REPORT

Lecturer PhD. FATMANUR ÇİMEN
Atatürk University, Vocational School Of Social Sciences, Child Development
f.cimen@atauni.edu.tr

Prof. Dr. İSMAİL SEÇER
Atatürk University, Institute Of Educational Sciences, Psychological Counseling and Guidance
ismail.secer@atauni.edu.tr

Abstract
Mental health disorders are among the most urgent public health concerns of the 21st century. Among these, depression and anxiety are the most prevalent mental health disorders worldwide and contribute significantly to the global burden of disease (COVID-19 Mental Disorders Collaborators, 2021). In this context, depression and anxiety are also known to be the most common mental health disorders in children and adolescents. Both conditions are associated with significant functional impairment and increased suicide risk (Renaud et al., 2008; Gore et al., 2011). Therefore, the availability of valid and reliable assessment tools for evaluating depression and anxiety in children and adolescents is of great importance. In this regard, the International Depression Questionnaire—Caregiver Report (IDQ-CR) and the International Anxiety Questionnaire—Caregiver Report (IAQ-CR) were developed by Redican et al. (2024) based on the ICD-11 diagnostic criteria. The IDQ-CR consists of nine items and a single subscale, while the IAQ-CR consists of eight items and a single subscale. The present study aimed to adapt these scales to Turkish culture and evaluate their validity and reliability. Accordingly, the scales were administered to a total of 251 parents across Türkiye, including 221 mothers and 30 fathers. Data analyses were conducted using the AMOS-21 software package. Results from the confirmatory factor analysis indicated that both the IDQ-CR [χ^2 (73.426/26)= 2.82; CFI = .95; IFI = .95; TLI = .94; RMSEA = .07)] and IAQ-CR [χ^2 (57.234/20)= 2.86; CFI = .95; IFI = .95; TLI = .94; RMSEA = .07)] demonstrated good model fit ($p < .001$) (Kline, 2011). Internal consistency analyses (Cronbach's alpha) showed reliability coefficients of .87 for the IDQ-CR and .85 for the IAQ-CR, indicating high reliability ($\alpha \geq .70$) (Karagöz, 2017, p. 445). Therefore, it was concluded that both scales are valid and reliable instruments for assessing depression and anxiety symptoms among children and adolescents in the Turkish cultural context.

Keywords: Depression, Anxiety, Icd-11, Parent, Scale Adaptation

REFERENCES

COVID-19 Mental Disorders Collaborators (2020). Global prevalence and burden of depressive and anxiety disorders in 204 countries and territories in 2020 due to the COVID-19 pandemic. The Lancet, 398 (10312), 1700-1712, https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02143-7

Renaud J, Berlim MT, McGirr A, Tousignant M, & Turecki G. (2008). Current psychiatric morbidity, aggression/impulsivity, and personality dimensions in child and adolescent suicide: a case-control study. J Affect Disord., 105(1-3):, 21–228. https://doi.org/10.1016/j.jad.2007.05.013

Gore, F.M., Bloem, P.J.N., Patton, G.C., Ferguson, J., Joseph, V., Coffey, C., Sawyer, S.M., & Mathers, C.D. (2011). Global burden of disease in young people aged 10-24 years: A systematic analysis. Lancet. 377(9783), 2093–2102. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60512-6

Redican, E., Sachser, C., Berliner, L., Pfeiffer, E., Martsenkovsyi, D., Hyland, P., Ben-Ezra, M., & Shevlin, M. (2024). Development and validation of the caregiver-report version of the international depression questionnaire (IDQ-CG) and international anxiety questionnaire (IAQ-CG). European Child & Adolescent Psychiatry. 34, 297-305. https://doi.org/10.1007/s00787-024-02495-7

Kline, R.B. (2011). Principles and practice of structural equation modeling. New York: The Guilford Press.

THE TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE EXPERIENTIAL AVOIDANCE RATING SCALE

Lecturer PhD. FATMANUR ÇİMEN
Atatürk University, Vocational School Of Social Sciences, Child Development
f.cimen@atauni.edu.tr

Prof. Dr. İSMAİL SEÇER
Atatürk University, Educational Sciences, Psychological Counseling and Guidance
ismail.secer@atauni.edu.tr

Abstract
Experiential avoidance refers to individuals' unwillingness to engage with certain personal experiences, including emotions, thoughts, and memories. In this regard, experiential avoidance is considered a core mechanism underlying the development and maintenance of psychological symptomatology. However, it has been reported that more research is needed to fully understand the dimensions and mechanisms of experiential avoidance (Hayes et al., 2012; Wang et al., 2024). Therefore, the development and adaptation of valid and reliable measurement tools are crucial for conducting research in this field. The Experiential Avoidance Rating Scale (EARS), developed by Borgogna et al. (2023), consists of six items on a 5-point Likert scale (1: Never, 5: Almost always) and has a single-factor structure. The aim of the present study was to adapt the EARS to Turkish culture and evaluate its validity and reliability. For this purpose, the scale was first translated into Turkish using the forward–backward translation method. The Turkish version was then administered to 410 university students to assess its psychometric properties. The results of the confirmatory factor analysis demonstrated that the scale had good fit indices [χ^2 (16.582/03) = 2.07, CFI = .99, IFI = .99, RMSEA = .05, SRMR = .01]. Internal consistency analyses indicated that the Cronbach's alpha coefficient for the total scale was .87, and McDonald's ω was .86, showing high reliability (ω and $\alpha \geq .70$) (Kline, 2011). In addition, the Average Variance Extracted (AVE) value was calculated to assess convergent validity, and the AVE was found to be .54, indicating acceptable convergent validity (AVE > .50) (Fornell & Larcker, 1981). Overall, the findings suggest that the Turkish version of the Experiential Avoidance Rating Scale is a valid and reliable instrument for use in Turkish culture.

Keywords: Experiential Avoidance, Psychological Flexibility, Adaptation

EVALUATION OF THE IMPACT OF SOCIAL SUPPORT NETWORKS ON THE FAMILY WELL-BEING OF THE ELDERLY

BÜŞRA KALAYCI
KTO Karatay University, Graduate School Of Education, Social Work
admklyc@gmail.com

Abstract
The rapid ageing of society is not merely a demographic phenomenon but a process that necessitates the continual transformation of social structures, family bonds, and welfare policies. In Turkey, as the traditional family structure begins to erode, processes of urbanization and individualization have increased older adults' need for social support networks a factor that significantly influences their psychosocial and economic well-being. This study examines the effects of elderly individuals' intra-family relationships, kinship and neighborhood ties, and levels of friendship on their overall well-being. Using data from the 2023–2024 Turkish Statistical Institute (TUIK) Life Satisfaction Survey and the 2023 Turkey Elderly Profile Survey, the relationships between social support levels and variables such as subjective well-being, life satisfaction, and loneliness among older adults were evaluated. The findings indicate that older individuals who maintain regular communication with family members and actively participate in social networks exhibit higher levels of well-being. Conversely, elderly individuals who live alone, have low income, or limited family support tend to experience greater loneliness and symptoms of depression. In conclusion, elderly well-being is influenced not only by economic independence and healthy living but also by the strength of social and familial bonds. At the social policy level, it is essential to expand community-based elderly support centers, promote intergenerational interaction models, and strengthen neighborhood-based social networks through local governments.

Keywords: Aging, Social Support Networks, Family Relations, Social Welfare, Social Policy

WEB2.0 APPLICATIONS PREFERRED BY SCIENCE TEACHERS AND EXAMINATION OF THEIR JUSTIFICATIONS

İLAYDA KILIÇ
Gazi University, Gazi Faculty Of Education, Science Teaching
ilyakilic06@gmail.com

Prof. Dr. ERGİN HAMZAOĞLU
Gazi University, Gazi Faculty Of Education, Science Teaching
erginhamzaoglu@gazi.edu.tr

Abstract
Today, Web 2.0 tools, whose usage areas and rates are rapidly increasing, also make significant contributions to education. By utilizing Web 2.0 tools, teachers can communicate quickly and easily with students and parents, monitor students' progress, make information more engaging and memorable, and enhance their knowledge in their respective fields. This study examined science teachers' use of Web 2.0 tools in their classrooms and the reasons for not using them. In this context, the questions, "Do science teachers use Web 2.0 tools in their classrooms?" and "What are the reasons why science teachers do not use Web 2.0 tools in their classrooms?" were sought. The study used a descriptive survey technique, and data were collected from 19 currently employed science teachers. A "Web 2.0 Tools Usage Form" was developed as a data collection tool. The study revealed that 12 of the 19 teachers used Web 2.0 tools in their classrooms, while seven did not. The reasons for not using them were a lack of knowledge, inadequate infrastructure, and a not preferring.

Keywords: Web 20 Tool, Science Teacher, Education

UNMANNED AERIAL VEHICLES, SURVEILLANCE, PRIVACY, DATA SECURITY, ETHICS

CELAL ÇELİK
Süleyman Demirel University, Institute Of Social Sciences, Political Science And Public Administration
celalcelikiletisim@gmail.com

Abstract
This study examines the use of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) in the field of public security, focusing on their legal and ethical implications. With the rapid advancement of technology in recent years, UAVs have become increasingly utilized in areas such as surveillance, disaster response, border control, and law enforcement. The advantages offered by UAVs—such as low operational costs, wide coverage, remote control capabilities, and real-time data collection—have made them highly attractive tools for public authorities. However, despite these benefits, the deployment of UAVs poses significant risks to individual rights and freedoms. In particular, their potential to violate the right to privacy, infringe upon data protection, suppress freedom of expression, and disrupt the right to assembly has raised critical legal and ethical concerns. This research addresses key issues including privacy breaches, data security vulnerabilities, the threat of cyber-attacks, and the ambiguous limits of technological surveillance. It analyzes the extent to which these risks are mitigated—or left unregulated—within existing national and international legal frameworks. Through a comparative approach, the study evaluates the legal regulations, institutional structures, and ethical debates surrounding UAV use in the United States, the European Union, and Turkey. Findings reveal that the current regulatory mechanisms are often insufficient to fully govern UAV operations, leaving gaps that may jeopardize fundamental human rights. As such, the study underscores the urgent need for comprehensive and up-to-date legal and ethical standards that place human rights at the center of UAV governance. By critically engaging with both legal texts and policy practices, this study aims to contribute to the broader discourse on balancing technological innovation with civil liberties. It advocates for a multidisciplinary approach that incorporates legal, ethical, and social perspectives in shaping UAV-related public policies.

Keywords: Unmanned Aerial Vehicles, Surveillance, Privacy, Data Security, Ethics

HOSPITAL TORTURE AS A HEALING METHOD IN TEZER ÖZLÜ

Lecturer PhD. FATMA ÜÇLER
Kocaeli University, Turkish Language
fatma.ucler@kocaeli.edu.tr

Abstract
Tezer Özlü, a writer who lived between 1943 and 1986 and is considered part of the existentialist literary movement. Her works explore themes such as psychological crisis, inner journeys, male-female relationships, and social alienation. At various points in her life, the author was hospitalized in mental hospitals and subjected to various treatment methods. In her fictional works, Özlü shared her illness with readers, and in other works, she shared her real experiences with her illness and treatment methods. In these narratives, she detailed the treatment methods applied to the patient, the inhumane treatment at the hospital, and the traumatic experiences these attitudes inflicted on the patient. The author stated that he suppressed his illness through self-suggestion to escape his current situation and the hospital. It wasn't the hospital treatment that cured him. The physical and psychological abuse inflicted upon him by the hospital staff drove him to seek his own escape. Özlü, determined to save his life and never return to the hospital, abandoned his death wish and chose to live a relatively hedonistic life. This study examines the novel "Çocukluğun Soğuk Geceleri" in parallel with the author's diaries and letters. The author never concealed his psychological distress in any of his works, making it a part of his art. By expressing his suffering in this way, he demonstrated both personal and social resistance.

Keywords: Modern Turkish Novel, Tezer Özlü, Psychology And Literature, Existential Novel

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON PISA AND STRUCTURAL EQUATION MODELING (2004–2025)

Assistant SÜMEYRA SEZER KAPLAN
Karabük University, Faculty Of Business Administration, Department Of Actuarial Sciences
sskaplan@karabuk.edu.tr

Abstract
This study conducts a bibliometric analysis to systematically examine research on the application of structural equation modeling (SEM) within the context of the Programme for International Student Assessment (PISA). Data were retrieved from the Web of Science (WoS) database covering the period 2004–2025, resulting in 110 documents analyzed through the Bibliometrix R package. The analysis identifies key publication trends, influential authors, collaborative networks, and major thematic areas in PISA-related SEM research. The findings indicate a steady growth of studies over the years, with a research focus on measurement invariance, motivation, self-efficacy, and scientific literacy. China and the United States emerge as the most collaborative countries, while the International Journal of Science Education and Frontiers in Psychology are the most productive sources. Overall, this study contributes to understanding how SEM has been utilized to explore educational outcomes, cross-cultural validity, and psychological constructs in large-scale international assessments like PISA.

Keywords: Bibliometric Analysis, Bibliometrix, Programme For International Student Assessment (Pisa), Structural Equation Modeling (sem)

SELF-PERCEPTION OF CREATIVITY ACCORDING TO PISA 2022 DATA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY AND AUSTRIA

BUSE BALKAN
İstanbul Aydın University, Faculty Of Education, Measurement And Evaluation In Education
bbalkan@stu.aydin.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. UMUT BİRKAN ÖZKAN
İstanbul Aydın University, Faculty Of Education, Educational Sciences
ubirkanozkan@aydin.edu.tr

Abstract
This study, analyzing PISA 2022 data from Türkiye and Austria, aimed to comparatively assess how the non-cognitive student characteristics—Perseverance, Curiosity, Empathy, and Assertiveness—predict students' self-perception of being "very creative," with both binary logistic regression models found to be statistically highly significant (explaining 12% of variance in Türkiye and 10% in Austria). The core finding is that while all four traits positively and significantly predict creativity self-perception in both countries, the most influential predictor varies distinctly by culture: in Austria, Empathy had the strongest enhancing effect, suggesting that creativity is linked to social-emotional learning and perspective-taking, while in Türkiye, Assertiveness was the most powerful predictor, indicating that creativity is more closely tied to self-confidence, self-expression, and voicing one's ideas. These cross-cultural differences emphasize the critical role of cultural context in shaping the understanding and promotion of creativity, leading to the conclusion that educational policies should be context-specific—focusing on strengthening approaches that encourage Assertiveness in Türkiye and developing strategies that support Empathy and social-emotional learning in Austria.

Keywords: Creativity Self-perception, Pisa 2022, Grit, Curiosity, Empathy, Assertiveness

JOB-RELATED EMOTIONAL EXHAUSTION

DENİZ NUR ÜLGEY
Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate School Of Education, Management And Organization
deniznur1871@gmail.com

Prof. Dr. GÜLTEN GÜMÜŞTEKİN
Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate School Of Education, Management And Organization
ggumustekin@comu.edu.tr

Abstract
Job-related emotional exhaustion is a significant syndrome that emerges as a result of prolonged work stress and interpersonal demands, negatively affecting employees' motivation and commitment to their jobs. The purpose of this study is to examine the processes of emotional exhaustion experienced by employees in relation to factors such as workload, emotional labor, and organizational interpersonal dynamics through a literature review. Emotional exhaustion is particularly observed in professions that require a high level of emotional labor, among individuals who have frequent face-to-face interactions, and in employees with high motivation. This study systematically addresses both individual, interpersonal, and organizational dimensions of job-related emotional exhaustion, bringing together significant findings from the literature. The literature review reveals that exhaustion is related not only to the nature of the job but also to individual personality traits and organizational factors. In particular, the leadership styles in the workplace have a significant impact on employees' levels of exhaustion. Additionally, it was found that employees in emotionally demanding jobs need more psychological and managerial support. In conclusion, job-related emotional exhaustion is a multidimensional process that negatively affects both individual well-being and organizational productivity. It is recommended that leadership approaches that take into account emotional needs, balanced workload management, and strengthened psychological support mechanisms be adopted to help employees cope with exhaustion. Future research examining the process of exhaustion in different sectors will contribute to further understanding in this field.

Keywords: Job-related Emotional Exhaustion, Burnout, Emotional Labor, Workload, Service Sector

ASSESSMENT OF MORPHOMETRIC ANALYSIS FINDINGS WITHIN THE CONTEXT OF WILLIAM MORRIS DAVIS'S CYCLE OF EROSION THEORY: A CASE STUDY OF THE BARTIN RIVER BASIN

Prof. Dr. EKREM MUTLU
Kastamonu University, Institute Of Social Sciences, Geography
ekrem-mutlu@hotmail.com

BARANCAN GÜNSAN
Kastamonu University, Institute Of Social Sciences, Geography
barancanpc@gmail.com

Abstract
The aim of this study is to determine the morphometric characteristics of the Bartın River Basin, located in the Western Black Sea region, and to evaluate the quantitative data obtained through these methods in the context of W. M. Davis's Cycle of Erosion Theory. W. M. Davis likened the morphological evolution of the landscape to human life, categorizing it into stages of youth, maturity, and old age. According to Davis's definition, the erosion process in a landscape begins the moment the area emerges above the water surface due to orogenic or eustatic causes. This process continues from the point of maximum uplift until the landscape is reduced to a peneplain. He terms this process 'peneplanation'. Throughout this process, the morphological appearance of the landscape undergoes differentiation over time. Each stage is characterized by corresponding morphological landforms, hydrographic features, valley transverse and longitudinal profiles, and slope gradient values. In line with the study's objective, analyses and measurements of the river basin using morphometric analysis methods have provided quantitative data regarding the morphological evolution of the terrain. Among the morphometric analysis methods used in this study: the Slope parameter provides information on land structure and the degree of erosion. Basin Relief (H) is classified as low or high relief based on the difference between the highest and lowest points of the basin. Relative relief (Rhp) is the ratio of basin relief to the perimeter length. The Ruggedness Number (Rn) is a morphometric index obtained by the product of basin relief and drainage density. The Hypsometric curve–integral (HI) indicates the elevation distribution within the basin, providing information on the current erosion status of the terrain. The Form factor (Ff) defines the general shape of the basin. Tectonically active basins tend to be elongated. Tectonically stable areas with homogeneous lithology tend to have a circular shape. The Circularity ratio (Rc) measures how closely the basin's shape approximates a geometric circle. The Elongation Ratio (Re) provides information on whether the basin has an elongated shape; it is complementary to the circularity ratio. Drainage density (Dd) provides information on how efficiently a river basin drains the water it collects. By using the quantitative data obtained from the aforementioned methods, the morphological character of the basin terrain was established. Furthermore, the stage of morphological evolution of the observed relief, according to W. M. Davis's theory, was determined.

Keywords: Cycle Of Erosion, Morphometric Analysis, Erosion

A STUDY ON EMPLOYEES' PERCEPTIONS OF AUTONOMY AND INDIVIDUAL PERFORMANCE IN AI-SUPPORTED DECISION-MAKING PROCESSES

SENEM NUR ÜLGEY
Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate School Of Education, Management And Organization
senem3151@gmail.com

Assist. Prof. Dr. Dr. Öğr. Üyesi ABDULLAH KIRAY
Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate School Of Education, Management And Organization
akiray@comu.edu.tr

Abstract
The aim of this study is to reveal employees' perceptions of autonomy and individual performance in AI-supported decision-making processes, and to examine the key factors shaping these perceptions through content analysis. The research is based on data obtained from semi-structured online interviews conducted with 16 employees working in various sectors, including software, education, healthcare, textile, and digital marketing. The interviews lasted approximately 20–45 minutes. The analysis identified three main categories: Trust–Perception–Risk, Employee Autonomy, and Individual Performance. The findings indicate that employees perceive AI systems as both a facilitating and a restrictive element in decision-making processes. While AI contributes to efficiency and accuracy, it may also narrow the scope of employees' expertise and control. In conclusion, the study emphasizes that the integration of AI should be balanced with a human-centered management approach. It highlights the need to redefine the balance between trust, autonomy, and performance within organizations.

Keywords: Artificial Intelligence, Decision-making Processes, Employee Autonomy, Individual Performance, Content Analysis

PERCEIVED CONTROL, TRUST, AND USAGE INTENTION OF GENERATION Z TOWARDS ROBO-ADVISORS IN TURKEY: A QUALITATIVE STUDY

ŞEVVAL DEMİRHAN
Gebze Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business
demirhannsevval@gmail.com

Assistant PhD. CEREN AYCAN GÜREL HOŞHANLI
İstanbul Kültür University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Business
c.gurel@iku.edu.tr

Abstract
Artificial intelligence, which is rapidly integrating into every field, is increasingly gaining importance in finance. With the proliferation of digital financial services, robo-advisors are becoming an increasingly important tool for automating investment decisions and providing personalized financial recommendations (Jung, Dorner, Glaser, & Morana, 2018). There are varying perspectives on the adoption of these digital tools (Öz, Çalışkan, Aren, & Hamamcı, 2024). Due to their high level of adaptation to digital systems, Generation Z is considered one of the most active user groups of these platforms (Prensky, 2009). The aim of this study is to examine the perceived control, trust, and usage intention of Generation Z in Turkey towards robo-advisors using a qualitative research approach. Literature indicates that trust in robo-advisors is a critical determinant of adoption behavior, and perceived control directly influences trust formation (Belanche, Casaló & Flavián, 2019). The research plans to conduct semi-structured in-depth interviews and select participants through purposive sampling. Data will be analyzed using thematic analysis. These analyses aim to reveal how Generation Z interprets robo-advisors, the extent to which they believe they have control over these systems, and the role of this perceived control on trust and usage intentions. The study is expected to make a theoretical contribution to understanding user perceptions regarding the adoption of robo-advisors in Turkey and to shed light on the development of strategies for Generation Z by financial technology firms, banks, and businesses developing digital marketing strategies (Kim, Ferrin, & Rao, 2008; Venkatesh et al., 2003).

Keywords: Generation Z, Perceived Control, Trust, Usage Intention, Financial Services Marketing

REFERENCES

Belanche, D., Casaló, L. V., & Flavián, C. (2019). Artificial Intelligence in FinTech: Understanding robo-advisors adoption among customers. Industrial Management & Data Systems, 119(7), 1411–1430.
Jung, D., Dorner, V., Glaser, F., & Morana, S. (2018). Robo-advisory: Digitalization and automation of financial advisory. Business & Information Systems Engineering, 60(1), 81-86.
Öz, T., Çalışkan, A. Ö., Aren, S., & Hamamcı, H. N. (2024). The Medıatıng Effect Of Social Influence And Trust On The Adoption Intention Of Financial Robo-Advısors. Marmara University Journal of Economics and Administrative Sciences, 46(3), 668-691.
Prensky, M. (2009). H. sapiens digital: From digital immigrants and digital natives to digital wisdom. Innovate: Journal of online education, 5(3).
Kim, D., Ferrin, D., & Rao, H. (2008). A trust-based consumer decision-making model in electronic commerce. Decision Support Systems, 44(2), 544–564.
Venkatesh, V., Morris, M., Davis, G., & Davis, F. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. MIS Quarterly, 27(3), 425–478.

PERCEPTION OF SCIENTISTS IN THE 2024 EDUCATION MODEL

PELİN KÖROĞLU
Gaziosmanpaşa University, Faculty Of Education, Science Teaching
koroglupelin01@gmail.com

Abstract
This research aims to examine the perception of scientists in middle school curriculums within the scope of the 2024 Turkish Century Education Model. The study examined characteristics of scientists mentioned in the curriculum, including their names, gender, life status (living or deceased), and areas of interest and research. It also investigated the courses and curriculum sections in which scientists are included and whether there is coordination among curriculum curricula in constructing the image of scientists. The research examined in detail the representations of scientists in the learning outcomes of the curricula of social studies, science, religious culture, and social studies. Data were collected from the 2024 middle school curriculum and related curriculum documents. The obtained data were categorized and analyzed using qualitative content analysis.

Keywords: Scientist, Educational Model, Science

OTTOMAN CULTURAL HERITAGE AND ARCHAEOLOGY

ERCAN SEMİH ER
Freelance Researcher, Archeology
ercansemiher@gmail.com

Abstract
The Ottoman Empire ruled a vast area from the 14th to the 20th century, primarily in Asia Minor, but also in the Balkans, mainland Greece, the Middle East, and North Africa. While many cultural assets belonging to the Ottomans, who ruled this vast region for so long, have been preserved to a high standard, there are also many structures that have not survived. Perspectives on the Ottoman cultural regime vary from country to country. Ottoman artifacts in Türkiye have often been overlooked and even deliberately destroyed. The Republic of Turkey has protected the Ottoman cultural heritage within Turkey's borders since its early years. It has implemented necessary conservation measures and restoration work for the cultural heritage inherited from the Ottoman period. During these restoration efforts, archaeological assistance was sometimes required. As a result of these advances, Ottoman archaeology emerged. This study will be limited to Ottoman-era excavations in Turkey, and the contribution of archaeology to Ottoman cultural heritage will be discussed. This will be done by reviewing the proceedings of the International Symposium on Excavation, Research, and Archaeometry, as well as other relevant written sources. The potential contribution of archaeology to Ottoman studies will be demonstrated through information obtained from mounds that provide data from the Ottoman period and from excavations whose research purpose was directly Ottoman.

Keywords: Archaeology, Ottoman Archaeology, Cultural Heritage, Ottoman Empire, Ottoman Cultural Heritage

THE POSITION OF SCHOOL LEADERSHIP IN THE TÜRKIYE CENTURY MAARIF MODEL

PhD. DURAN MAVİ
Ministry of National Education, Hoca Ahmet Yesevi Primary School (Elbistan)
duranmavi@hotmail.com

Abstract
This study examines how the concept of the school principal is addressed within the framework of the Türkiye Century Maarif Model and which functions it is associated with in schools. The research was conducted using a document analysis design, one of the qualitative research methods. Data were obtained by examining the Türkiye Century Maarif Model Common Text of Curriculum Programs (2025). Findings indicate that the term “school principal” is not explicitly mentioned in the document. However, school management is addressed under the title “School-Based Planning”, which emphasizes decision-making according to local and regional educational needs, teacher collaboration in planning processes, and flexibility in implementation. This emphasis positions school principals as coordinators of local decision-making processes rather than mere implementers of centralized policies. The section titled “Teacher Reflections” suggests that teachers can provide feedback to school administrators and propose improvements for instructional practices. This implies that school principals are expected to assume roles in instructional supervision and professional development coordination. Furthermore, the presence of moral and value-oriented statements throughout the text points to an emphasis on ethical leadership. Accordingly, the model appears to assign principals not only administrative responsibilities but also value-based leadership and moral guidance roles. In summary, although the concept of school principalship is not explicitly defined in the Türkiye Century Maarif Model, it is implicitly reconstructed around the axes of decision-making, instructional leadership, and ethical guidance. Future research may explore how this implicit understanding is reflected in school practices and teachers' perceptions, thereby clarifying the model's managerial dimension.

Keywords: Türkiye Century Maarif Model, School Principal, Leadership

THE UNDERSTANDING OF TEACHER DEVELOPMENT IN THE TÜRKIYE CENTURY MAARIF MODEL

PhD. DURAN MAVİ
Ministry of National Education, Hoca Ahmet Yesevi Primary School (Elbistan)
duranmavi@hotmail.com

Abstract
This study examines how teacher professional development is addressed within the framework of the Türkiye Century Maarif Model. The research adopts the document analysis method, one of the qualitative research designs. The data were obtained by analyzing the Türkiye Century Maarif Model Common Text of Curriculum Programs (2025). The findings indicate that the document serves as a reference framework for teachers' professional development. The model, which defines learning as a lifelong process, considers professional development as a comprehensive structure that supports teachers. The section titled “Teacher Reflection” emphasizes the goal of supporting both teachers and teaching, including statements directly associated with professional development and the culture of school-based learning. Based on the findings, it can be stated that the Türkiye Century Maarif Model attributes to teachers' professional development a meaning that is continuous, collaborative, and oriented toward the best interests of students. The model appears to prioritize not only in-service training but also teachers' interaction, self-evaluation, school-based professional learning, and feedback processes. Future research may explore the extent to which this model contributes to the formation of school-based learning communities, examine the effects of teacher reflection processes on professional growth, and reveal similarities between Türkiye's approach and international professional development policies that emphasize a lifelong learning culture.

Keywords: Türkiye Century Maarif Model, Professional Development, Teacher

THE ECOLOGY OF CRITICAL THINKING IN THE TÜRKİYE CENTURY MAARIF MODEL

PhD. DURAN MAVİ
Ministry of National Education, Hoca Ahmet Yesevi Primary School (Elbistan)
duranmavi@hotmail.com

Abstract
This study examines the concept of critical thinking within the framework of the Türkiye Century Maarif Model. The research was conducted using the document analysis method, one of the qualitative research designs. The data were obtained from the Türkiye Century Maarif Model Common Text of Curriculum Programs (2025). The findings indicate that critical thinking in the model is defined as the ability to question, reason, and reflect on encountered information. In this context, the model conceptualizes critical thinking as part of an individual's capacity to distinguish right from wrong, make comparisons, and develop self-regulation within the thinking process. Moreover, critical thinking is not presented merely as a cognitive skill but as an action grounded in moral and ethical values. The model emphasizes that attaining knowledge alone is insufficient; rather, knowledge must be filtered through moral and ethical reasoning. The findings further reveal that the Türkiye Century Maarif Model views critical thinking not only as an analytical process but also as a mode of thought integrated with ethical sensitivity and a sense of responsibility. From this perspective, the pedagogical philosophy of the model seeks to combine critical thinking with values. In other words, within the Türkiye Century Maarif Model, critical thinking goes beyond the evaluation of knowledge and represents a holistic way of thinking that encompasses moral judgment, value orientation, and social responsibility. Future researchers may explore how this understanding is applied in instructional practices and how it influences students' critical and ethical thinking behaviors, thereby making the philosophical foundations of the model more explicit.

Keywords: Türkiye Century Maarif Model, Critical Thinking, Philosophy

FULL TEXT PAPERS

In this area, there are full-text papers sent to the Incohis 2025 Autumn congress that meet the conditions of the congress.

THE IMPACT OF EDUCATION AND MILITARY EXPENDITURES ON NET MIGRATION: A PANEL CS-ARDL APPROACH

Dr. HÜSEYİN ŞENTÜRK
Turkish Statistical Institute, Ankara, Türkiye
huseyinsenturk@tuik.gov.tr, ORCID: 0009-0005-1777-5309

Abstract

This study goes beyond traditional economic determinants to examine the impact of public education and military spending on net migration. Using a panel data set covering 41 countries from 2000 to 2022, the analysis employs the Cross-Sectionally Augmented Distributed Lag model to account for cross-sectional dependence and heterogeneity. The findings indicate a clear and statistically significant negative relationship between military spending and net migration in both the short and long term. This suggests that higher defense spending acts as a push factor and may indicate instability in social welfare and opportunity costs. On the other hand, education expenditures were found to have a positive and significant long-term effect on net migration. This supports the "welfare magnet" hypothesis, which suggests that investments in human capital increase a country's attractiveness.

Keywords: Migration, Education Expenditure, Military Expenditure

1. INTRODUCTION

Migration can occur within a country or between countries. International migration has become one of the defining dynamics of today, with numerous effects on both developed and developing countries. Particularly since the early 2000s, the number of people crossing borders has increased rapidly, and the number of migrants in countries and their proportion of the total population has risen. Moreover, this issue has gone beyond being only a demographic change and has become a defining factor in the economic, social, and political structures of countries (De Haas, 2021).

In this context, two main reasons can be identified as push and pull factors for international migration (Massey et al. 1993). Pull factors include reasons such as strong economic conditions and high living standards, while push factors include reasons such as poverty, unemployment, and political uncertainty. At this point, wage differences are considered one of the main factors among people's reasons for migration. However, recent studies show that factors such as quality of life, security, education, and health services are also among the determinants of migration (Stark & Bloom, 1985).

Consequently, the increased importance of factors other than wage differentials has made it crucial to determine where existing public resources should be directed. Investments in areas such as education and health imply a more stable situation, while military and security expenditures imply a current or potentially more unstable position. In addition, more advanced education systems, for example, can generate international migration through brain drain (Giulietti et al., 2013). This is consistent with the hypothesis that the quality of public services, often referred to as a magnet for prosperity, affects migration movements (Blauberger & Schmidt, 2014).

Unlike education spending, military spending reflects a country's geopolitical risks. These may be an indicator of current or future potential situations. A government's spending on defense rather than on areas such as education, health, and infrastructure may be a deterrent to migration (Neumayer, 2005). Therefore, an increase in defense spending is expected to have a negative effect on net migration.

On the other hand, unlike spending on education and health, the concentration of military spending is a sign of a current or potentially risky situation. Due to these risks, spending is directed towards defense rather than areas such as education and health. This situation can be seen as a push factor in terms of migration (Neumayer, 2005).

This study examines the effect of education and military spending on net migration. Accordingly, the study's hypotheses are:

- H_1: There is a positive relationship between the increase in the share of education expenditure in GDP and net migration.

- H_2: There is a negative relationship between the increase in the share of military expenditure in GDP and net migration.

To this end, it uses the Cross-Section Augmented Distributed Lag (CS-ARDL) model, one of the second-generation methods that takes into account cross-sectional dependence and heterogeneity. Within this framework, data from 41 countries for the period 2000-2022 were collected to create a panel data set. The CS-ARDL model was preferred because it produces more reliable results, especially when data related to countries influence each other (Chudik & Pesaran, 2015).

The rest of this study will first summarize the relevant literature, then introduce the dataset and econometric methodology. The following section will present and interpret the analysis results, and the final section will summarize the findings..

1.1 Literature

People's migration from one country to another can be explained through various interdisciplinary perspectives. In this context, one view explaining the causes of migration is based on wage differentials between countries. According to this view, people migrate to countries where they can earn more money. This migration flow continues until the wage differentials end (Harris & Todaro, 1970).

Another view suggests that people may act based on their total utility. Language barriers or social integration issues are on the negative side of this utility, while monetary and non-monetary benefits are on the positive side (Sjaastad, 1962). Stark and Bloom (1985) focused on households rather than individuals in their study and primarily considered household income and risks for migration. In the household-focused approach, sharing one's earnings with the family to reduce the migrant's risks is seen as a reason for migration.

The other perspective on the relationship between migration and the labor market concerns the availability of jobs. According to Piore (1980), in some countries, immigrants are preferred over citizens for certain jobs. Individuals who cannot find work in their own countries or who have no job security migrate to these countries where job security exists. In this case, it is emphasized that the labor market is dependent on migration not only because of wage differentials but also because more developed countries need it to sustain their economies. Sassen (1990) has addressed migration on a more global scale. She examined reasons such as colonialism and global trade, noting that these relationships disrupted livelihoods and led first to internal migration and then to external migration. Finally, according to the perspective characterized as the network perspective, social ties are seen among the causes of migration. Information or support obtained from family or social circles can reduce the cost of migration and make it more attractive. In addition, it ensures sustainability, especially in terms of adaptation to the country of migration (Massey et al., 1993).

These theoretical explanations of the causes of migration have been the subject of numerous empirical studies and, in general, the causes of migration have been divided into two main groups: push and pull factors. Push factors refer to negative conditions in the country of origin, while pull factors refer to positive conditions in the destination country.

For example, in their study (2010), Mayda used per capita income as a variable in panel data analysis and demonstrated that income is one of the attractive factors. Here, they noted that an increase in income in the destination country, when compared to low income in the countries of origin, could increase migration.

Ortega and Peri (2013) determined that economic opportunities and income levels, in particular, determine where people who migrate will go.

Various studies have been conducted on the importance of socio-political factors in addition to economic factors. The effects of political stability or instability and respect for human rights on migration have also been the subject of some studies. Neumayer (2005) showed that political pressure, violence, and human rights violations in countries of origin were among the reasons for migration, particularly in migration applications to Western European countries. Similarly, Aurer and Schaub (2024) stated that the lack of democracy and freedoms is among the push factors, and therefore highly educated and skilled individuals also migrate, contributing to brain drain.

According to the welfare magnet hypothesis outlined by Borjas (1999), high unemployment benefits and social assistance, coupled with significantly higher quality public services, make migration attractive for low-skilled individuals. The quality of public services is one of the fundamental pillars of this hypothesis.

In this context, high education spending, in particular, can be one of the indicators of high-quality public services. In other words, the quality of education is improving as part of the high-quality public services in the country. On the other hand, education expenditures and investments in countries can result in more developed human capital. Better schools and more opportunities can provide developed human capital. This situation affects not only skilled people and academics in education, but also individuals and children seeking educational opportunities. For example, Giulietti et al. (2013) show that the quality of public services, including education, plays an important role in shaping the preferences of refugees within EU countries.

Contrary to the increase in public welfare spending, military spending is expected to have the opposite effect on migration. Defense spending, causally, indicates the risks of the situation the country is in or will be in. This situation can be considered a push factor for migration by indicating instability. In their study, Collier and Hoeffler (2004) emphasized that civil wars and armed conflicts, in particular, are a factor that impoverishes by bringing economic costs and are also important in terms of migration.

On the other hand, in terms of opportunity cost, defense spending is likely to cause a relative decline in welfare, as it will relatively reduce spending on areas such as education and health in a limited budget.

Using the budget in this way reduces long-term development prospects and affects welfare (Dunne & Nikolaidou, 2012). Consequently, high military spending creates a two-way push effect: first, it signals insecurity and potential conflict; second, it erodes the foundations of social and economic development.

2. DATA AND METHOD

2.1 Data

This study uses data from 2000-2022 for 41 countries with available data to examine the impact of education and military spending on migration. All series were compiled from the World Bank's World Development Indicators (WDI) database. The dependent variable, Net Migration (MIGRATION), is the difference between the number of immigrants entering and emigrants leaving a country, as a ratio of the total population. The independent variables, selected to reflect a country's fiscal policy priorities, are: Education Expenditure (EDUCATION), representing public education spending as a percentage of GDP, and Military Expenditure (MILITARY), representing military spending as a percentage of GDP.

Table 1: Descriptive statistics

	MIGRATION	EDUCATION	MILITARY
Mean	0.09	4.58	1.77
Std. Dev.	1.01	1.44	1.68
Kurtosis	60.29	-0.14	69.37
Skewness	-4.34	0.52	5.77
Min	-13.88	1.86	0.14
Max	4.19	9.51	25.88

The descriptive statistics in Table 1 show that the mean of the MIGRATION variable is quite low at 0.09. However, its standard deviation of 1.01, along with a minimum value of -13.88 and a maximum of 4.19, indicates that some countries experienced extreme migration fluctuations during certain periods. The high kurtosis and negative skewness confirm that the distribution has extreme outliers and is left-skewed. The EDUCATION variable is more stable, with an average of 4.58%, low kurtosis, and slight right-skewness, suggesting a relatively balanced distribution. MILITARY averages a low 1.77%, but its high kurtosis and right-skewness point to the existence of excessively high military spending in some countries. High volatility and high kurtosis values in the MIGRATION and MILITARY variables,

respectively, indicate the existence of extreme migration events and exceptionally high levels of military spending in certain countries. Therefore, it suggests that methods accounting for heterogeneity and CSD may be more appropriate.

2.2 Method

Panel data sets containing macroeconomic variables may exhibit cross-sectional dependence (CSD) due to the presence of common shocks associated with economic developments. The cross-sectional dependence problem reduces the reliability of estimates made in panel data models. Methods referred to as second-generation methods allow tests and estimates to be made in panel data models by taking cross-sectional dependence into account.

In these approaches that consider cross-sectional dependence, the first step is, naturally, to investigate whether the cross-sectional dependence problem exists. In this context, the Pesaran CD Test (Pesaran, 2004), which can be used for large cross-sections and time units, is based on the average correlations of the residuals between units.

After determining that the CSD problem exists, the second step is to investigate the stationarity properties of the series by identifying an appropriate unit root test that accounts for CSD. In this context, the Cross-Sectionally Augmented IPS (CIPS) test developed by Pesaran (2007) can be used. In this test, the Augmented Dickey-Fuller test is expanded by including the cross-sectional mean and lagged values of the series to account for cross-sectional correlations. This expansion provides more reliable stationarity tests by filtering out the effects of unobservable common factors causing CSD.

When it is determined that the series contain a unit root (i.e., are non-stationary), it is necessary to test whether there is a stable long-term relationship between them, i.e., whether they are cointegrated. Since traditional cointegration tests (e.g., Pedroni) are not valid in the presence of CSD, the error correction-based panel cointegration test developed by Westerlund (2007) was used in this study. This test is robust to structural dynamics, heterogeneity, and CSD.

The Westerlund (2007) test examines the null hypothesis that "there is no cointegration" using the following error correction model:

$$\Delta y_{it} = \delta_i' d_t + \alpha_i\left(y_{i,t-1} - \beta_i' x_{i,t-1}\right) + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \gamma_{ij} \Delta x_{i,t-j} + e_{it} \quad (1)$$

The basic logic of the test is to examine the statistical significance of the error correction coefficient α_i. If $\alpha_i < 0$, it means that the deviations between the variables have been corrected and the series move together in the long term. The Westerlund (2007) test generates four different statistics to test this hypothesis:

- two group-mean statistics (Gt, Ga) and
- two panel statistics (Pt, Pa).

The group-mean statistics test the alternative hypothesis of "no cointegration" for the entire panel, while the panel statistics test the alternative hypothesis of "cointegration exists" for at least one unit. Rejecting the null hypothesis provides strong evidence for the existence of a meaningful long-term relationship between the variables and makes estimating the coefficients of this relationship meaningful.

One of the fundamental assumptions in panel data modeling is whether the slope coefficients are homogeneous or heterogeneous across units. If the coefficients are heterogeneous, meaning that the relationship between variables varies from country to country due to countries' unique structural characteristics, pooled estimators will produce biased results. To test this assumption and verify the appropriateness of using estimators that allow for heterogeneity, such as the Mean Group (MG) estimator, the slope homogeneity test developed by Pesaran and Yamagata (2008) was applied. This test is designed especially for panels with large N and T and is based on an improved version of the Swamy (1970) test. The null hypothesis (H0) of the test asserts that the slope coefficients are homogeneous; the alternative hypothesis (HA) asserts that they are heterogeneous. Pesaran and Yamagata (2008) propose the $\tilde{\Delta}$ and $\tilde{\Delta}_{adj}$ statistics, which is a modified version for small samples. Rejecting the null hypothesis

indicates the presence of slope heterogeneity in the panel and confirms that using the CS-ARDL Average Group estimator, which allows separate coefficients to be estimated for each country, is a methodologically sound choice.

After identifying a cointegration relationship among the variables, CS-ARDL model developed by Chudik and Pesaran (2015) was used to estimate both the long-term and short-term coefficients of this relationship. This model is a powerful method designed to address the CSD problem.

The theoretical basis of the model relies on the assumption that CSD typically stems from one or more unobserved common factors (f_t). These factors affect each cross-sectional unit with different intensities (γ_i factor loadings). This common factor structure can be expressed as the error term $u_{it} = \gamma_i' f_t + \varepsilon_{it}$. The fundamental innovation of the CS-ARDL model is to approximate these unobservable common factors and their lags using the cross-sectional means ($\bar{y}_t, \bar{x}_t$) of the observable variables in the model and the lagged values of these means (proxyling). This allows consistent coefficient estimates to be obtained by eliminating the effect of CSD caused by common factors.

The estimated CS-ARDL (p,q_1,q_2) model in the study is as follows:

$$\Delta MIGRATION_{it} = \alpha_i + \phi_i\left(MIGRATION_{i,t-1} - \theta_{1i} EDUCATION_{i,t-1} - \theta_{2i} MILITARY_{i,t-1}\right) + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij} \Delta MIGRATION_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{q_1-1} \delta_{1ij} \Delta EDUCATION_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{q_2-1} \delta_{2ij} \Delta MILITARY_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{S} \psi_{ij}' \bar{z}_{t-j} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

The components of the equation can be interpreted as follows:

- The term in parentheses represents the error correction mechanism, which reflects the long-term cointegration relationship.
- ψ_i is the error correction rate, indicating how quickly deviations from equilibrium are corrected. It is expected to be significant and negative.
- θ_{1i} and θ_{2i} are the long-term coefficients of net migration on education and military spending, respectively, which are the main focus of this study.
- The coefficients λ_{ij} and δ_{ij} capture the short-term interactions and dynamics between the variables.
- The term $\bar{z}_{t-j} = \left(\Delta\overline{MIGRATION}_{t-j}, \overline{MIGRATION}_{t-j-1}, \Delta\bar{X}_{t-j}, \bar{X}_{t-j-1}\right)'$ is the vector of cross-sectional means added to the model to control for CSD. S represents the lag length of these terms.

The model is estimated separately for each country, after which the average long-term and short-term coefficients for the full panel are derived by taking the arithmetic mean of country-specific estimates using the Mean Group (MG) estimator introduced by Pesaran & Smith (1995). This method accounts for parameter heterogeneity by allowing each country to have its own dynamics and coefficients, making it more flexible and often more reliable than pooled estimators.

3. FINDINGS

In this study, data for 23 years from 2000 to 2022 were compiled annually for 41 countries, and a panel data set was created to examine the effect of education and defense expenditures on net migration. To this end, the cross-sectional dependence (CSD) issue was first investigated using the Pesaran (2004) CD test. Here, an inter-country relationship was observed.

Subsequently, Pesaran and Yamagata (2008) slope heterogeneity test was used to examine slope heterogeneity, and slope heterogeneity was also observed.

Afterwards, the stationarity of the series was tested using Pesaran (2007) CIPS test, a second-generation unit root test that takes cross-sectional dependence into account.

After the root tests, the Westerlund (2007) test was used to detect long-term relationships between the series. This test was preferred because it takes heterogeneity into account. Due to the existence of long-term relationships between the series, the cross-sectional ARDL (CS-ARDL) model was used to examine the effect of education and defense expenditures on net migration. The results of this model were checked for robustness by controlling the Mean Group (MG), Augmented Mean Group (AMG), and Common Correlated Effects Mean Group (CCEMG) estimators.

In panel data settings, dependence across cross-sectional units—referred to as CSD—plays a critical role. Pesaran's (2004) CD test is a widely used tool for detecting this dependence and ensuring that appropriate econometric techniques are applied. It is important to perform this test because if CSD exists, classical panel data estimation methods may be inconsistent or standard errors may be unreliable.

Table 1: CSD test

	Test statistics	**p-value**
MIGRATION	7.910	0.000
EDUCATION	10.150	0.000
MILITARY	10.950	0.000

The results in the Table 1 show that CSD is very strong for all three variables examined. This implies that there are common-time shocks, regional effects, or interactions stemming from global economic/foreign policy/similar factors between countries' net migration rate, education expenditure ratio, and military expenditure ratio. Therefore, CSD should not be ignored in the analysis process; the unit root tests, cointegration tests, and estimation techniques used must be methods that take this dependence into account.

One of the basic assumptions of the models used in panel data analysis is whether the slope coefficients are the same for all cross-sectional units. If the coefficients are not homogeneous, i.e., if there are structural differences between countries, estimates based on the homogeneity assumption may yield misleading results. For this reason, delta tests developed by Pesaran and Yamagata (2008) are used to test whether the coefficients in the panel are homogeneous or heterogeneous.

Table 2: Slope heterogeneity test

	Test statistics	**p-value**
$\tilde{\Delta}$	18.523	0.000
$\tilde{\Delta}_{adj}$	20.379	0.000

The results in the Table 2 show that the p-value for both test statistics is close to zero at the 1% significance level. This indicates that the coefficients in the panel are not homogeneous, meaning that the effects of education and military spending on migration differ across countries.

In panel data analysis, it is crucial whether the variables are stationary (contain a unit root) or not, because working with non-stationary series can lead to incorrect results—for example, spurious regression, false significance, and incorrect long-term relationships. Furthermore, in panel data analysis specifically, classical (first-generation) unit root tests can be misleading if there is dependence among the cross-sectional units. Therefore, Pesaran's (2007) CIPS test, one of the second-generation panel unit root tests that takes cross-section dependence into account, is frequently used. Pesaran (2007) proposed this test to determine the degree of integration of series in the presence of cross-section dependence.

Table 3: Panel unit root test

	No intercept-No trend	**With intercept**	**With intercept and trend**
	Test statistics	**Test statistics**	**Test statistics**

MIGRATION	-1.300	-1.810	-2.262
D_MIGRATION	-3.555***	-3.334***	-3.568***
EDUCATION	-2.108***	-1.968	-2.542
MILITARY	-1.495*	-1.482	-2.126
*** indicates significance at 99% confidence level, ** at 95% confidence level and * at 90% confidence level.			

The Table 3 results show that the MIGRATION variable is not stationary at its level values, but becomes stationary at the 1% level in all model specifications when the first difference (D_MIGRATION) is taken. This finding confirms that the MIGRATION series is I(1). The EDUCATION and MILITARY variables were found to be significant at the 1% and 10% significance levels, respectively, in the no-intercept-no-trend model. Therefore, these variables are considered stationary at the level.

In panel data analysis, testing for the existence of long-run relationships between variables is critical. The panel cointegration test developed by Westerlund (2007) tests for the existence of a long-run equilibrium relationship between series based on both group (Gt, Ga) and panel (Pt, Pa) statistics. The most important advantage of this test is that it can take into account CSD and heterogeneity; thus, it prevents spurious regression in panel data and prepares the ground for reliable estimation of long-term coefficients (Westerlund, 2007).

Table 4: Panel cointegration test

Statistic	**Test statistics**	**z-value**	**p-value**
Gt	-2.482	-5.455	0.000
Ga	-7.313	-1.415	0.079
Pt	-8.554	-2.773	0.003
Pa	-6.766	-4.524	0.000

The results obtained from the Table 4 are statistically significant at the 1% level in the Gt and Pt statistics based on the Westerlund (2007) test's group average and panel average, respectively. This indicates the presence of a long-term cointegration relationship across the panel and between groups. The Ga statistic, however, is only significant at the 10% level and provides weaker evidence. Overall, it can be said that there is a long-term equilibrium relationship between net migration, education expenditures, and military expenditures, and therefore the variables share a common long-term dynamic.

Table 5: CS-ARDL model results

	Long run		**Short run**	
	Coefficient	**p-value**	**Coefficient**	**p-value**
EDUCATION	1.817	0.040	-0.224	0.654
MILITARY	-1.565	0.086	-1.241	0.042
EDUCATION(t-1)			0.478	0.103
EDUCATION(t-2)			0.001	0.997
EDUCATION(t-3)			0.613	0.112
MILITARY(t-1)			-0.013	0.987
MILITARY(t-2)			-1.059	0.144

D_MIGRATION (t-1)			-0.238	0.064
ECT			-1.238	0.000

When examining the long-term coefficients of the CS-ARDL model, the effect of education expenditures on net migration was found to be positive and statistically significant at the 5% level. This result indicates that increased education investments across countries may increase the migration tendency of the skilled workforce and young population in the long term; that is, opportunities provided in education and high-quality educational infrastructure may increase the likelihood of individuals evaluating career or life opportunities abroad. On the other hand, the long-term effect of military expenditures is negative and statistically significant at the 10% level. This suggests that increased military expenditures may lead to constraints on social and economic expenditures due to the diversion of the state budget to military areas, thereby creating a negative effect on migration.

When examining short-term coefficients, the effect of EDUCATION on net migration is not statistically significant, indicating that education expenditures play a more limited role among the factors influencing individuals' migration decisions in the short term. In contrast, the short-term effect of MILITARY is negative and statistically significant at the 5% level; that is, increased military spending in the short term creates a temporary downward effect on net migration, particularly depending on economic and security policies. When examining lagged independent variables, the 1, 2, and 3 period lags of education expenditure are not statistically significant in the short term, while the 2 period lagged effect of military expenditure is limited but negative. The net migration variable from the previous period has a slightly negative effect in the short term and is at the 10% significance level; this indicates the existence of short-term adjustments and adaptation processes in migration.

The error correction coefficient (ECT), which indicates whether short-term deviations in the model will return to equilibrium in the long term, was found to be negative and statistically significant. Therefore, it can be said that the model will return to equilibrium in the long term.

Mean squared errors were used to determine the lengths of the CS-ARDL model. Lengths of 1, 3, and 2, which minimize these errors, were determined to be appropriate lag numbers.

Overall, the findings reveal that education expenditures increase migration in the long run, while military expenditures reduce migration in both the short and long run. Theoretically, this result supports the idea that human capital investments have a positive effect on migration and that government budget choices and security policies can directly shape migration behavior.

The reliability of estimates obtained in econometric analyses and the methodological robustness of the results are of great importance. In this context, the consistency of the findings is tested using different estimation methods; this process is called a robustness check. Mean Group (MG), Augmented Mean Group (AMG), and Common Correlated Effects Mean Group (CCEMG) models are widely used to assess the robustness of CS-ARDL results, taking into account heterogeneity and CSD in panel data.

Table 6: Robustness check results by MG, AMG and CCEMG approaches

	MG		**AMG**		**CCEMG**	
	Test statistics	**p-value**	**Test statistics**	**p-value**	**Test statistics**	**p-value**
EDUCATION	-0.073	0.202	-0.014	0.775	0.033	0.630
MILITARY	-0.442	0.000	-0.437	0.000	-0.367	0.003
$\overline{\text{EDUCATION}}(t-1)$					0.035	0.780
$\overline{\text{MILITARY}}(t-1)$					0.268	0.036

Robustness check results are important for assessing the reliability of CS-ARDL estimates. Examining the table, the EDUCATION variable was not statistically significant in all MG, AMG, and CCEMG

models, indicating that the effect of education expenditures on net migration is generally weak or insignificant in both the long and short term. On the other hand, the MILITARY variable exhibits strong and significant negative or positive effects in all three methods, confirming that military expenditures have a consistent and long-term effect on net migration. In terms of lagged values, the CCEMG model shows significance particularly for $\overline{\text{MILITARY}}(t-1)$, revealing that the effect of lagged military expenditures on net migration is limited but statistically significant in the short term. Overall, while the effect of the MILITARY variable remains stable when different estimation methods are used, the effect of EDUCATION is inconsistent and insignificant; this supports the robustness of the CS-ARDL findings and, in particular, the reliability of the results concerning military spending.

4. CONCLUSION

This study examines the effect of education expenditures, which can be considered one of the indicators of social welfare, and defense expenditures, which can be considered one of the indicators of instability, on the net migration of people entering and leaving countries. For this purpose, a panel data set covering 23 years and 41 countries from 2000 to 2022 was created.

The panel data set created was tested for issues such as CSD and heterogeneity, and these conditions were observed. For these reasons, the data were analyzed using the CS-ARDL method, one of the second-generation analysis methods.

In this context, there are two main hypotheses subject to analysis. These hypotheses relate to the assumption that education expenditures have an attractive effect on net migration, while military expenditures have a repulsive effect. The results confirm these hypotheses.

Findings regarding the share of defense expenditures in GDP, which are among the explanatory variables, were found to be more consistent and reliable than findings regarding the share of education expenditures in GDP. Here, it has been shown that military expenditures are a driving factor in migration in both the short and long term. These results from the CS-ARDL model have been confirmed by the MG, AMG, and CCEMG models. This is consistent with Neumayer's (2005) view that political instability affects migration movements. According to this study, when a state allocates more resources to the military or defense, it can trigger potential migrants among its own citizens.

According to the opportunity cost approach outlined by Dunne and Nikolaidou (2012), investments in defense relatively reduce investments in areas that could generate welfare, such as education and health. For this reason, the view that defense spending is a push factor for migration has been demonstrated in practice by the results of this study. In other words, the view that defense spending has a negative effect on net migration, due to both political instability and the push factor perspective presented by opportunity cost approaches, is consistent with the results of the CS-ARDL, MG, AMG, and CCEMG models in this study.

On the other hand, the effect of the share of education expenditures in GDP on net migration was found to be positive, in line with expectations. Long-term estimates obtained from the CS-ARDL model show that an increase in the share of education expenditures in GDP positively and statistically significantly affects net migration. In other words, as stated by the welfare magnet hypothesis, the attractiveness of welfare-creating factors such as education expenditures in terms of net migration has been confirmed by the CS-ARDL model. In other words, while education expenditures increase educational opportunities and develop human capital in a country, they create an attractive situation in terms of educational opportunities for those seeking education in other countries. The role of social policies in determining the destination country for migrants, as noted by Giulietti et al. (2013), is also supported by the CS-ARDL model. Therefore, a public budget policy prioritizing education has the potential to attract talented individuals in the long term by making the country more livable and attractive.

On the other hand, the findings of the CS-ARDL model could not be confirmed in robustness tests with the MG, AMG, and CCEMG models. Therefore, the results of the effect of the share of education expenditures in GDP on net migration cannot be stated with certainty.

REFERENCES

Auer, D., & Schaub, M. (2024). Mass emigration and the erosion of liberal democracy. International Studies Quarterly, 68(2).

Blauberger, M., & Schmidt, S. K. (2014). Welfare migration? Free movement of EU citizens and access to social benefits. Research & Politics, 1(3), 2053168014563879.

Borjas, G. J. (1999). Immigration and welfare magnets. Journal of Labor Economics, 17(4), 607-637.

Chudik, A., & Pesaran, M. H. (2015). Common correlated effects estimation of heterogeneous dynamic panel data models with weakly exogenous regressors. Journal of Econometrics, 188(2), 393-420.

Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). Greed and grievance in civil war. Oxford Economic Papers, 56(4), 563-595.

De Haas, H. (2021). A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. Comparative Migration Studies, 9(1), 1-35.

Dunne, J. P., & Nikolaidou, E. (2012). Defence spending and economic growth in the EU15. Defence and Peace Economics, 23(6), 537-548.

Giulietti, C., Guzi, M., Kahanec, M., & Zimmermann, K. F. (2013). Unemployment benefits and immigration: evidence from the EU. International Journal of Manpower, 34(1), 24-38.

Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. The American Economic Review, 60(1), 126-142.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. Population and Development Review, 19(3), 431-466.

Mayda, A. M. (2010). International migration: A panel data analysis of the determinants of bilateral flows. Journal of Population Economics, 23(4), 1249-1274.

Neumayer, E. (2005). Bogus refugees? The determinants of asylum migration to Western Europe. International Studies Quarterly, 49(3), 389-409.

Ortega, F., & Peri, G. (2013). The effect of income and immigration policies on international migration. Migration Studies, 1(1), 47-74.

Pesaran, M. H., & Smith, R. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. Journal of Econometrics, 68(1), 79-113.

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross-sectional dependence in panels. Cambridge Working Papers in Economics, No. 0435.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265-312.

Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. Journal of econometrics, 142(1), 50-93.

Piore, M. J. (1980). Birds of passage. Cambridge Books.

Sassen, S. (1990). The mobility of labor and capital: A study in international investment and labor flow. Cambridge University Press.

Sjaastad, L. A. (1962). The costs and returns of human migration. Journal of Political Economy, 70(5, Part 2), 80-93.

Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). The new economics of labor migration. The American Economic Review, 75(2), 173-178.

Swamy, P. A. (1970). Efficient inference in a random coefficient regression model. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 311-323.

Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 69(6), 709-748.

FİLİSTİN EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPISI VE SORUNLARI[1]

HANADI ATTAALLAH
Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
hanadi.attallah@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0009-0009-3153-2118

ÖMER FARUK TUTKUN
Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
otutkun@sakarya.edu.tr, ORCID:0000-0001-7973-0484

Özet
Bu araştırmanın temel amacı, 1948'den günümüze kadar Filistin eğitim sisteminin genel yapısını ve Gazze Şeridi'nde karşılaşılan başlıca sorunları tarihsel ve güncel boyutlarıyla incelemektir. Araştırmada, araştırma yöntemi olarak derleme yöntemi kullanılmıştır. Buy Bu kapsamda, çalışmada, veri toplama araçları olarak, Filistin Eğitim Bakanlığı arşivleri, Gazze'deki İslam Üniversitesi kütüphanesi, ulusal uluslararası kuruluşların raporları temel kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler şunlardır: 1- Filistin eğitim sisteminin her dönemde siyasal koşullardan derinden etkilendiği görülmektedir. Ayrıca, altyapı yetersizliği, okulların yıkılması, dersliklerde aşırı kalabalık ve teknolojik donanım eksikliği soruları yaşanmaktadır. 2- 1948-1967 yılları arasında Gazze'de eğitim sistemi Mısır yönetiminin etkisi altında gelişmiş, ancak öğretmen yetersizliği, mülteci nüfusunun artışı ve mali kaynakların sınırlılığı nedeniyle öğrencilerin önemli bir bölümü temel eğitime dahi erişimde zorluk yaşamıştır. 3- 1967-1994 yılları arasındaki İsrail işgali nedeniyle, okulların kapatılması, müfredatın politik baskılarla değiştirilmesi, öğrencilerin hareket alanının kısıtlanması ve uluslararası yardıma bağımlılığın artması gibi sorunlara yol açmıştır. 4- 1994 Oslo Anlaşmaları sonrasında, Filistin Ulusal Yönetimi, müfredat birliğinin sağlanması, öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesi ve yeni okulların inşası gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak bu gelişmeler, ekonomik zorluklar ve İsrail'in kontrol mekanizmaları nedeniyle sınırlı kalmıştır. 5- 2006 yılından itibaren Gazze'de yaşanan uluslararası izolasyon, ağır abluka ve tekrar eden savaşlar (2008-2009, 2012, 2014, 2021 ve 2023 sonrası), eğitimin sürekliliğini ciddi biçimde kesintiye uğratmıştır. 6- Gazze özelinde, insan kaynağı sorunları, öğretmen göçü, düşük maaşlar, mesleki motivasyon kaybı; psikososyal etkiler, öğrencilerin savaş travması, güvensizlik duygusu ve eğitimden kopma eğilimi; kurumsal zorluklar, finansal bağımlılık, uluslararası yardımların düzensizliği ve eğitimde sürdürülebilir politikalara erişim güçlüğü gibi sorunlar yaşanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Gazze, Ortadoğu, Eğitim Sistemi, Eğitim Politikaları.

[1] Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılan yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

STRUCTURE AND CHALLENGES OF PALESTINIAN EDUCATION

HANADI ATTAALLAH
Sakarya University, Institute of Educational Sciences
hanadi.attallah@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0009-0009-3153-2118

ÖMER FARUK TUTKUN
Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Faculty of Education
otutkun@sakarya.edu.tr, ORCID:0000-0001-7973-0484

Abstract
The main purpose of this study is to examine the overall structure of the Palestinian education system from 1948 to the present and to analyze the major challenges faced in the Gaza Strip from both historical and contemporary perspectives. The study is based on a literature review and document analysis method. In this context, archives of the Palestinian Ministry of Education, the library of the Islamic University of Gaza, reports of national and international organizations, as well as related academic studies, were examined. The originality of this research lies in its comprehensive approach that addresses the historical development of the Palestinian education system in relation to political conditions and social dynamics, while specifically focusing on the challenges of education in Gaza.

The findings of the research are as follows: 1- The Palestinian education system has been profoundly affected by political conditions in every period. In addition, problems such as inadequate infrastructure, the destruction of schools, overcrowded classrooms, and the lack of technological equipment have been observed. 2- Between 1948 and 1967, the education system in Gaza developed under Egyptian administration. However, due to teacher shortages, the increase in the refugee population, and limited financial resources, a significant portion of students faced difficulties in accessing even basic education. 3- During the Israeli occupation between 1967 and 1994, problems such as school closures, curriculum changes imposed through political pressures, restrictions on students' mobility, and increased dependence on international aid emerged. 4- Following the Oslo Accords in 1994, the Palestinian National Authority made significant progress in areas such as ensuring curriculum standardization, developing teacher training programs, and constructing new schools. However, these advances remained limited due to economic hardships and Israel's control mechanisms. 5- Since 2006, the international isolation, severe blockade, and recurring wars in Gaza (2008–2009, 2012, 2014, 2021, and post-2023) have seriously disrupted the continuity of education. 6- Specifically in Gaza, human resource challenges such as teacher migration, low salaries, and loss of professional motivation; psychosocial impacts including war trauma among students, feelings of insecurity, and tendencies toward school dropout; and institutional difficulties such as financial dependency, irregularity of international aid, and barriers to sustainable educational policies are prevalent.

Keywords: Palestine, Gaza, Middle East, Education System, Education Policies.

1. GİRİŞ

1948 yılından itibaren yaşanan siyasi dönüşümler, Filistin eğitim sisteminin yapısını doğrudan etkilemiştir. Bununla birlikte eğitim, Filistin toplumunun ulusal kimliğini koruma, kültürel sürekliliğini sağlama ve bilgi aktarımını sürdürme açısından temel bir unsur olmayı sürdürmüştür. Eğitim aynı zamanda, işgal, abluka ve savaş koşullarında siyasi, sosyal ve insani direnişin bir aracı olarak da işlev görmüştür.

Günümüzde Filistin eğitim sistemi; okul öncesi eğitim, temel eğitim, ortaöğretim, yükseköğretim ile mesleki ve teknik eğitim olmak üzere çeşitli düzeylerden oluşmaktadır. Bu düzeylerin yürütülmesinden başlıca olarak Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlıkları sorumludur. Ayrıca Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA), mülteci kamplarında geniş bir okul ağı işletmektedir (Al-Hawli,2011). Eğitim sistemi, siyasi, idari ve toplumsal faktörlerin iç içe geçtiği kronik sorunlarla karşı karşıyadır. İsrail işgali; öğrenci ve öğretmenlerin hareketliliğini kısıtlamakta, okulları yıkmakta ve eğitim materyallerinin girişini engellemektedir. Bu durum, sistemin gelişimini ve istikrarını ciddi biçimde engellemektedir. Ayrıca Batı Şeria ile Gazze Şeridi arasındaki siyasi bölünme, idari ikiliği

derinleştirmekte ve eğitim politikalarının uyumunu zayıflatmaktadır. Altyapı yetersizliği, sınıf yoğunluğu, düşük eğitim harcamaları ve eğitim-iş piyasası arasındaki zayıf ilişki de önemli yapısal sorunlar arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda çalışma, Filistin eğitim sisteminin yapısını ve sorunlarını tarihsel ve siyasal dönüşümler ışığında incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Filistin eğitimin sisteminin 1948-1967 yılları arasında yapısı ve sorunlar nelerdir?

2. Filistin eğitimin sisteminin 1967-1994 yılları arasında yapısı ve sorunlar nelerdir?

3. Filistin eğitimin sisteminin 1994-2006 ve sonrasında yapısı ve sorunlar nelerdir?

Araştırmada derleme yöntem benimsenmiştir. Veriler; Filistin Eğitim Bakanlığı arşivleri, Filistin üniversitelerinin kütüphaneleri ve uluslararası kuruluşların raporlarından elde edilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada derleme yöntemi kullanılmıştır. Derleme yöntemi, belirli bir konuda yapılmış olan çalışmaları inceleyip, bu çalışmalardan elde edilen bilgileri sistematik ve bütüncül bir biçimde değerlendirmeyi amaçlayan nitel bir araştırma yöntemidir (Çınar & Tecik, 2022). Bu yöntem, araştırma konusuyla ilgili mevcut literatürün, belgelerin ve istatistiksel verilerin analiz edilmesiyle elde edilen sonuçların bir araya getirilmesini sağlar.

Bu nedenle derleme yöntemi, araştırmanın amacına uygun olarak, Filistin eğitim sistemine ilişkin tarihsel gelişmeleri, uygulamaları ve sorun alanlarını farklı dönemler açısından incelemek ve mevcut literatürü temel alarak bütüncül bir analiz ortaya koymak için tercih edilmiştir.

Bu araştırmada veri toplama araçları olarak Filistin Eğitim Bakanlığı arşivleri, Gazze'deki İslam Üniversitesi kütüphanesi, ulusal ve uluslararası kuruluşların raporları, daha önce yapılmış akademik araştırmalar ve tarihsel belgeler kullanılmıştır. Söz konusu kaynaklardan elde edilen bilgiler, araştırmanın amacı ve alt problemleri doğrultusunda analiz edilmiştir.

Verilerin analizinde betimsel analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Betimsel analizde, elde edilen veriler önceden belirlenmiş temalar çerçevesinde düzenlenmekte ve yorumlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu çalışmada temalar, Filistin eğitim sisteminin tarihsel dönemleri (1948 öncesi, 1948–1967, 1967–1994, 1994–2006 ve 2006 sonrası) ile eğitim kademeleri (okul öncesi, ilkokul, ortaöğretim, mesleki eğitim, dinî eğitim, yükseköğretim ve öğretmen yetiştirme) esas alınarak oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. 1948 Savaşı Sonrası Dönem

Filistin'deki eğitim sistemi, 1948 Savaşı sonrasında meydana gelen sosyal ve demografik değişimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Birleşmiş Milletler 'in 8 Aralık 1949 tarihli kararıyla, Filistinli mültecilerin eğitiminden sorumlu olmak üzere Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA), ev sahibi hükümetlerle iş birliği içinde bu görevi üstlenmiştir (Nicolai,2006). Bu dönemde eğitim sistemi; okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinden oluşmaktaydı

1. Okul Öncesi Eğitim

1948–1967 yılları arasında Filistide okul öncesi eğitim, ilkokul öncesi ve zorunlu olmayan bir yıllık aşamadan oluşmakta olup, "anaokulu" veya "hazırlık dönemi" olarak adlandırılmıştır (Nashwan, 2003). Nakba sonrasında altyapının tahrip olması ve büyük mülteci nüfus, bu aşamadaki eğitimin gönüllü ve toplumsal girişimlere dayanmasına neden olmuştur. Gönüllüler ve mülteci öğretmenler açık alanlarda veya çadırlarda basit derslikler oluşturmuş, daha sonra Mısır yönetimi ve Amerikan Dostlar Derneği (Quakers) desteğiyle taş binalara dönüştürülmüştür (Abu Haloub, 2016). Quakers, 1948–1950 yıllarında eğitim boşluğunu doldurarak öğrencilerin temel eğitime erişimini desteklemiştir (Badran, 1979).

2. İlkokul ve Ortaokul

İlkokul süresi başlangıçta 7 yıl, ortaokul 4 yıl olarak uygulanmış, 1950 reformları ile ilkokul 6 yıl, ortaokul 5 yıl olarak düzenlenmiştir. Bu aşamada Gazze, Mısır yönetimi altında bulunurken, Batı Şeria Ürdün kontrolünde kalmış ve her iki bölgede eğitim politikaları büyük ölçüde yöneticilerin direktifleri

doğrultusunda şekillenmiştir(kaplan,2023). Bu aşamada öğretilen dersler Arapça, İngilizce, din eğitimi, tarih ve coğrafyaydı. Filistin meselesi de kapsamlı bir şekilde ele alındı (Yusef, 1989).

3. Lise Eğitimi

Lise eğitimi Fen ve Edebiyat bölümleri olarak ikiye ayrılmıştır; Fen Bölümü öğrencileri fen, tıp ve mühendislik fakültelerine, Edebiyat Bölümü öğrencileri sosyal bilimler ve edebiyat alanlarına hazırlanmaktadır (Nashwan, 2003). Ders kitapları ücretsiz dağıtılmış, eğitim tamamen ücretsiz olmuştur (Al-Ajez, 2000).

Lise eğitimini tamamlayan öğrenciler genellikle yükseköğretim kurumlarına yönelmekteydi. 1967 öncesi Filistin topraklarında yükseköğretim olanakları sınırlı olup, öğretmen yetiştiren okullar ve bazı özel ile devlet yüksekokulları bulunmaktaydı; örnek olarak Birzeit Üniversitesi, Nablus'taki En-Necah Üniversitesi ve Kudüs'teki Arap Koleji gösterilebilir (Al-Rakab, 2009). Mısır yönetiminin Gazze Şeridi'ni kontrolü döneminde, ilk öğretmen yetiştirme kurumu olan "Öğretmenler Evi" 1954 yılında kurulmuş; ardından 1957 yılında kız öğrencilere yönelik ikinci bir eğitim merkezi açılmıştır. Daha sonra, ortaokul sonrası eğitim süresi beş yıla çıkarılmıştır (Nashwan, 2003).

Bu dönemde mesleki eğitim, özellikle savaş sonrası ekonomik yeniden yapılanma ve iş gücü açığını kapatma amacıyla geliştirilmiştir. UNRWA, 1950'li yıllardan itibaren erkek mültecilere yönelik mesleki eğitim merkezleri kurmuş; kadınlar ise bu programların dışında bırakılmıştır. 1953'te ilk mesleki eğitim merkezi açılmış, 1954 yılında ise Gazze'de tam teşekküllü bir Mesleki Eğitim Merkezi faaliyete geçmiştir. Bu merkezlerde otomobil mekanikliği, elektrik, radyo-televizyon tamirciliği, ticaret, inşaat ve el sanatları gibi uygulamalı alanlarda eğitim verilmiştir (Al-Ajez, 2000). Bu tür programlar, toplumun yeniden inşasına katkı sağlamış, mülteci gençlerin iş gücü piyasasına entegrasyonunu kolaylaştırmıştır.

Dini eğitim ise Mısır yönetimi döneminde daha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Mısır'ın eğitim politikası hem genel eğitimde hem de dini okullarda fırsat eşitliğini geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede, 1954 yılında kurulan Filistin El-Ezher Dini Enstitüsü, ilkokuldan lise seviyesine kadar şeriat temelli eğitim vermiştir. Ayrıca 1962'de kurulan En-Nasr İslam Okulu, ilkokul düzeyinde dini eğitim sunarak bu yapıyı desteklemiştir (Badran, 1979). Bu kurumlar, dini liderlerin yetiştirilmesi ve toplumun manevi değerlerinin korunması açısından önemli bir rol üstlenmiştir.

Öte yandan, öğretmen yetiştirme süreci bu dönemde eğitim sisteminin en zayıf halkalarından biri olarak görülmüştür. Nitelikli öğretmen eksikliği, özellikle UNRWA okullarında düşük maaş politikaları nedeniyle daha da belirginleşmiştir. Bu durum, eğitimin kalitesini olumsuz etkilemiş; sınıf içi uygulamalarda geleneksel yöntemlerin hâkim olmasına neden olmuştur. Ancak 1956'dan itibaren pedagojik reform çabaları hız kazanmış; öğretmenler yeni öğretim yöntemleri konusunda hizmet içi eğitime alınmış ve bazıları yurtdışında deneyim kazanmıştır (Qura, 1975). Eğitim denetimi sistemi de Mısır modelinden etkilenmiş olup, okul denetçileri tarafından yapılan ani sınıf ziyaretleri ve öğretmen performans raporlarıyla eğitim kalitesi izlenmiştir (Al- Ajez, 1996).

Bu unsurlar birlikte ele alındığında, 1948–1967 yılları arasındaki Filistin eğitim sisteminin, hem Mısır ve Ürdün yönetimlerinin politik yönlendirmeleri hem de mülteci toplumun artan ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Ancak mülteci sayısındaki hızlı artış, sınırlı mali kaynaklar ve öğretmen yetersizliği hem Gazze Şeridi'nde hem de Batı Şeria'da eğitime erişimi ciddi biçimde kısıtlamıştır (Al-Hawli, 2011).

3.2. İsrail işgal Dönemi (1967-1994)

İsrail işgali altındaki Filistin'de eğitim sektörü, ulusal kimliğin korunmasında oynadığı merkezi rol nedeniyle en fazla ihlale maruz kalan alanlardan biri olmuştur. İşgal otoriteleri, eğitimin tüm unsurlarını denetim altına alarak onu ulusal ve kültürel kimliğinden uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Kudüs'teki okullar İsrail Eğitim Bakanlığı ve belediyenin yönetimine devredilirken, Batı Şeria ve Gazze'deki resmî okullar askerî yönetimin Eğitim Subayı'nın kontrolüne bırakılmıştır (Al-Hawli,2011). Bu dönemde eğitim sistemi; okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinden oluşmaktaydı

1. Okul Öncesi Eğitim

İsrail işgali döneminde (1967-1994) Filistin'de okul öncesi eğitim, işgal otoritelerinden sistematik bir destek veya geliştirme görmemiştir. Anaokulları, sınırlı bireysel ve toplumsal girişimlerle yürütülmüş,

ancak maddi imkânlar ve uygun altyapıdan yoksun kalmış, resmî eğitim sistemine dâhil edilmemiştir. Bu durum, işgalin erken yaşlardan itibaren Filistinli çocukların eğitimsel ve kültürel gelişimini sınırlandırmaya yönelik politikalarıyla uyumludur (Nashwan, 2003).

2. İlkokul ve Ortaokul

Bu iki kademedeki eğitim süresi toplam dokuz yıldır: ilkokul altı yıl, ortaokul üç yıl sürmektedir. Bu dönemde eğitim, UNRWA okullarında tamamen zorunlu ve ücretsiz olarak verilmekteydi. Gazze Şeridi'nde öğrenciler dokuzuncu sınıfın sonunda bir bitirme sınavına tabi tutulmaktaydı; ancak Filistin Ulusal Otoritesi yönetimi devraldıktan sonra bu sınav kaldırılmıştır. Batı Şeria'da ise böyle bir sınav uygulanmamaktaydı. Onuncu sınıfı başarıyla tamamlayan öğrenciler, iki yıl süren lise eğitimine geçmekte ve eğitim yolunu (fen, edebiyat vb.) notları, ilgi alanları ve yetenekleri doğrultusunda belirlemektedir (Abu Dahou, 1997).

3. Lise

Filistin'de lise eğitimi, işgal dönemi boyunca büyük sorunlarla karşılaştı. En önemli sorunlardan biri, Mısırlı öğretmenlerin ayrılmasının ardından ortaya çıkan öğretmen açığı ve bazı yıllarda %25'i aşan okulu terk oranlarıydı. Ayrıca, işgal yönetimi öğrencileri, ucuz iş gücü kaynağı olarak 1948'de işgal edilen topraklarda çalışmaya teşvik ederek okuldan ayrılmaya yönlendirdi. Müfredat açısından, Eylül 1967'de işgalci askeri yönetim 107 numaralı emri yayımladı. Bu emirle, Mısır müfredatına göre okutulan 150 ders kitabından 132'si, "İsrail karşıtı içerik" barındırdığı gerekçesiyle yasaklandı. Daha sonra 160 kitaptan yalnızca 24'ü okutulmaya devam edildi. Müfredatı değiştirme girişimleri oldu, ancak bunlar halkın tepkisiyle karşılaştı (Nashwan, 2003). Aşağıdaki Tablo 1, 1967 yılı itibarıyla Filistin'deki ilkokul, ortaokul ve lise düzeylerindeki derslerin ve eğitim yapısının özelliklerini göstermektedir.

Tablo 1: Filistin'deki okullarda eğitim düzeyine göre Dersler ve Özellikler (1967)

Eğitim Düzeyi	Dersler	Haftalık Ders Saati	Diğer Bilgiler
İlkokul	Arapça, Din Eğitimi, İngilizce (5. sınıftan itibaren), Matematik, Genel Bilimler, Sosyal Bilgiler, Erkekler için Mesleki Eğitim, Kızlar için Ev Ekonomisi, Beden Eğitimi	28-35 saat	Din Eğitimi haftada 2 saat işlenir. Geçme veya kalma dersidir, ancak toplam puana dahil edilmez.
Ortaokul	Arapça, İngilizce, Matematik (Cebir ve Geometri), Sosyal Bilgiler (Tarih, Coğrafya, Vatandaşlık Eğitimi), Genel Bilimler ve Sağlık, Din Eğitimi, Teorik Çizim, Beden Eğitimi, El İşi Eğitimi (erkekler için metal işleri ve teknik çizim, kızlar için ev eğitimi)	36 saat: - 8 saat Arapça - 5 saat İngilizce - 4 saat Matematik - 4 saat Genel Bilimler - 3 saat Sosyal Bilgiler - 2 saat Din Eğitimi - 1 saat Resim - 1 saat Beden Eğitimi - 4 saat Erkekler için El İşi/Kızlar için Ev Eğitimi	Süresi 3 yıl, Zorunlu eğitim parçasıdır.
Lisa	Birinci Sınıf Dersleri: Din Eğitimi, Arapça, İngilizce, Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Arap Toplumu, Filistin Meselesi, Kızlar için Ev Ekonomisi, Erkekler için Mesleki Eğitim, Beden Eğitimi, Sanat Eğitimi Fen Bilimleri Bölümü (2. ve 3. sınıf): İslam Eğitimi, Arapça, İngilizce, Matematik (Cebir, Analitik Geometri, Uzay Geometrisi, Mekanik), Fizik, Kimya, Biyoloji Edebiyat Bölümü (2. ve 3. sınıf): İslam Eğitimi, Arapça, İngilizce, Tarih, Coğrafya, Psikoloji, Sosyoloji, Mantık, Felsefe, Ekonomi, Filistin Meselesi	Farklı bölümlere göre değişiklik gösterir.	Ürdün ve Mısır'ın sınav ve üniversite politikalarına uygun bir sistem uygulanır. Fen ve Edebiyat bölümleri bulunur.

Kaynak: Nashwan, 2003.

1967–1994 yılları arasında Filistin'de öğretmen yetiştirme çalışmaları, işgal koşulları nedeniyle ciddi engellerle karşılaşmıştır. Buna rağmen, UNRWA ve bazı yerel kurumlar öğretmenlerin mesleki niteliklerini artırmaya yönelik programlar yürütmüştür. Gazze'deki iki öğretmen enstitüsü, 1970'lerin ortalarına kadar ortaokul mezunlarını kabul ederek beş yıllık eğitim vermiş; 1972'den itibaren lise mezunlarına yönelik iki yıllık özel branş programlarına geçilmiştir (Abu Haloub, 2016). 1975 sonrası öğretmenlik diploması sistemi Mısır modeliyle uyumlu hâle getirilmiş, başarılı mezunlara Mısır üniversitelerinde öğrenim imkânı tanınmıştır. UNRWA–UNESCO verilerine göre 1964'te yalnızca %10 olan pedagojik nitelikli öğretmen oranı, 1970'e gelindiğinde %50'ye yükselmiştir (Qura, 1975).

Aynı dönemde Filistin üniversiteleri de öğretmen yetiştirme alanında rol üstlenmiştir. Gazze İslam Üniversitesi, 1980'de kurduğu Eğitim Fakültesi ile öğretmen yetiştirmeyi kurumsal düzeye taşımıştır (Al-Ajez, 2000). Oslo Anlaşması (1993) sonrasında öğretmen eğitimi ulusal stratejinin bir parçası hâline gelmiş ve 1994'te kurulan Filistin Eğitim Bakanlığı bu alanda standartlaşma sürecini başlatmıştır (Al-Hawli, 2011).

Mesleki eğitim alanında, öğrenciler ortaokuldan sonra tarım, ticaret veya sanayi dallarına yönlendirilmiştir. UNRWA'ya bağlı Gazze Mesleki Eğitim Merkezi, 1954'te kurulmuş olup 1988'e kadar yaklaşık 6.000 mezun vermiştir (Abu Haloub, 2016). Sanayi eğitimi ise çoğunlukla altı aylık kurslarla sınırlı kalmış ve işgal yönetimi tarafından İsrail iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla yürütülmüştür (Al-Hourani, 1986).

Din eğitimi tüm kademelerde müfredatın bir parçası olarak yer almış, ancak 1967 sonrası İsrail yönetimi dini içerikleri sıkı biçimde denetlemiştir. 107 sayılı askerî emirle cihat, direniş ve Arap–İslam uyanışıyla ilgili konular müfredattan çıkarılmıştır (Nashwan, 2003). Buna karşın Latin Patrikhanesi Okulları gibi Hristiyan kurumları, dini ve kültürel kimliğin korunmasında önemli bir rol oynamıştır (Latin Patriarchate Schools, 2025).

1967'deki sonrasında İsrail işgali, Filistin eğitim sistemi üzerinde daha derin etkiler yaratmıştır. İsrail güçleri, Batı Şeria ve Gazze'de bazı okulları kapatmış, eğitim materyallerine sansür uygulamış ve müfredat üzerinde doğrudan siyasi kontrol sağlamıştır (Ercümen, 2018). Bu dönemde eğitim sistemi, Filistin kimliğini korumak ile İsrail'in politik kısıtlamaları arasında sıkışmış durumdaydı. İsrail'in denetim mekanizmaları, Filistinli öğrencilerin hareketlerini sınırlamış, öğretmenler sık sık tutuklanmış ve bazı okullar askeri karargâh olarak kullanılmıştır. Buna rağmen, Filistinli öğretmenler gizli eğitim faaliyetlerine devam etmiş ve "halk eğitimi sistemi" olarak bilinen yapı ortaya çıkmıştır; bu sistem evlerde veya camilerde dersler verilmesini içermektedir. Bu alternatif eğitim yapısı, özellikle Birinci İntifada (1987–1993) döneminde daha da yaygınlaşmış ve Filistinli gençlerin ulusal kimlik ve direniş bilincinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Ercümen, 2018).

3.3. Oslo Dönemi 1994 ve Sonrası

Filistin Ulusal Yönetimi, 1994 yılında eğitimin sorumluluğunu devralarak Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı'nı kurmuştur. 1996 yılında ise yükseköğretim yetkileri, Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı adıyla kurulan bağımsız bir bakanlığa devredilmiş, ana bakanlık ise Eğitim Bakanlığı adıyla faaliyetini sürdürmüştür (Al- Hawli, 2011).

Eğitim Bakanlığı, devlet okullarının yönetim ve finansmanından sorumlu olup, özel okullar üzerinde de denetim yetkisine sahiptir. Öte yandan, Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı (UNRWA), okulların bir kısmını yönetmekte, Yükseköğretim Bakanlığı ise toplum kolejleri, mesleki ve teknik eğitim kurumları ile üniversiteleri denetlemektedir (Abu Dahou, 1997). Bu dönemde eğitim sistemi; okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinden oluşmaktaydı

1. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim, eğitim basamağının ilk aşamasını oluşturmakta olup iki yıl sürmekte ve 4–5 yaş grubundaki çocuklara yöneliktir. Bu eğitim hizmetleri, söz konusu yaş grubunun pedagojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yerel, sivil ve uluslararası kurumlar tarafından sunulmaktadır (Ebu Dahu, 1997). Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı ise bu alanda dolaylı bir denetim yürütmekte, anaokullarına lisans verilmesi sürecinde belirli standartların sağlanmasını şart koşmaktadır (Al-Hawli,2011).

2. İlkokul ve Ortaokul

1994 sonrasında Filistin Eğitim Bakanlığı, ilkokul ve ortaokul kademelerini birleştirerek "temel eğitim" adı altında on yıllık bir program oluşturmuş ve bu dönemi hem Batı Şeria hem de Gazze'de zorunlu hale getirmiştir. Temel eğitim, 6–15 yaş grubundaki çocukların eğitim ihtiyaçlarını karşılayan ve toplamda on yıl süren zorunlu bir aşamadır (Abu Dahu, 1997).

Temel eğitimde öğrenci ücretleri kurum türüne göre farklılık göstermektedir; UNRWA okullarında eğitim tamamen ücretsiz iken, devlet okulları sembolik ücretler uygulamış ve maddi durumu yetersiz öğrenciler için muafiyet imkânı sağlanmıştır. Özel okullar ise öğrencilerden tam ücret talep etmeye devam etmiştir (Abu Dahu, 1997).

Temel eğitim programı, alt temel kademesi (1–4. sınıflar) ve üst temel kademesi (5–10. sınıflar) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Al- Hawli, 2011). Gazze'deki öğrenciler, 10. sınıfı başarıyla tamamladıktan sonra, ilgi ve yeteneklerine göre bilimsel veya edebi alanlara yönlendirilen iki yıllık ortaöğretime geçmektedir.

3. Ortaöğretim (Lise)

Filistin'de ortaöğretim, temel eğitimini tamamlayan öğrenciler için iki yıllık bir süreçtir ve iki ana okul türünden oluşmaktadır: akademik liseler ve mesleki liseler. Akademik liselerde eğitim dört ana dalda sunulmaktadır: Bilimsel, edebi, şeri ve Girişimcilik dallar. Fen bölümü öğrencileri fen, tıp ve mühendislik fakültelerine, edebiyat bölümü öğrencileri sosyal bilimler ve edebiyat alanlarına hazırlanmaktadır (Nashwan, 2003). Mesleki liseler ise dört dalda program sunmaktadır: ticari, sanayi, tarım ve hemşirelik. Ortaöğretim sonunda öğrenciler, Filistin genelinde yapılan Tawjihi sınavına girer ve başarılı olanlar yükseköğretime başvurma hakkı kazanır (Abu Dahu, 1997). Aşağıdaki Tablo 2, akademik ortaöğretim dallarındaki dersleri göstermektedir.

Tablo 2: Akademik Ortaöğretim Dalı Dersleri

Dallar	Dersler
Fen bilimleri	Matematik, biyoloji, fizik, kimya, Teknoloji, İslami terbiyesi, Arapça ve İngilizce.
Edebi	Bilimsel kültür, coğrafya, matematik, İslami terbiyesi, Arapça (Dilbilgisi+ Retorik ve eleştiri), Filistin tarihi, teknoloji ve İngilizce.
Şeri	İslam fıkıh, Kuran ilimleri, İslam inancı, Peygamberin hadisi, matematik, İslami terbiyesi, Savunuculuk ve söylem yöntemleri, Arapça (Dilbilgisi+ Retorik ve eleştiri), teknoloji, Tarih ve İngilizce.
Girişimcilik	Matematik, muhasebe, projeler, Yönetim ve ekonomi, Teknoloji, İslami terbiyesi, Arapça ve İngilizce.

Kaynak: Filistin Eğitim Bakanlığı, 2025.

3.4. Filistin Eğitim ile İlgili İstatiksel Bilgiler

1. Okul sayısı:2022/2023 öğretim yılında Filistin'de toplam okul sayısı 3.190'dır. Aşağıdaki tabloda, okulların Batı Şeria ve Gazze Şeridi bölgelerinde devlet, UNRWA ve özel okullar olarak türlerine göre dağılımı ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir.

Tablo 3: 2022/2023 öğretim yılında Filistin'deki okul sayıları.

	Devlet Okulları	UNRWAOkulları	Özel Okulları	Toplam
Batı Şeria	1.896	96	402	2394
Gazze Şeridi	442	284	70	796
Toplam	2.338	380	472	3.190

Kaynak: Filistin İstatistik Merkezi (PCBS)

2. Öğrenci sayısı: 2022/2023 öğretim yılında Filistin'de toplam öğrenci sayısı 1 milyon 382 bine ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda, öğrencilerin Batı Şeria ve Gazze Şeridi bölgelerinde devlet, UNRWA ve özel okullara göre dağılımı ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Tablo 4: 2022/2023 Öğretim Yılında Filistin'deki Öğrenci Sayıları

	Devlet Okulları	**UNRWAOkulları**	**Özel Okulları**	**Toplam**
Batı Şeria	606.000	46.000	123.000	775.000
Gazze Şeridi	294.000	293.000	21.000	608.000
Toplam	899.000	339.000	144.000	1.382.000

Kaynak: Filistin İstatistik Merkezi (PCBS)

3. Öğretmen sayısı:2022/2023 öğretim yılında Filistin genelinde toplam öğretmen sayısı 62 bine ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda, öğretmenlerin Batı Şeria ve Gazze Şeridi bölgelerinde, okul türlerine (devlet, UNRWA ve özel okullar) göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 5: Filistin'de Öğretmenlerin Bölgelere ve Okul Türlerine Göre Dağılımı 2022/2023

	Devlet Okulları	**UNRWAOkulları**	**Özel Okulları**	**Toplam**
Batı Şeria	31.000	2.000	7.000	40.000
Gazze Şeridi	12.000	9.000	1.000	22.000
Toplam	43.000	10.500	8.500	62.000

Kaynak: Filistin İstatistik Merkezi (PCBS)

4. Yükseköğretim kurumları:2022/2023 öğretim yılında Filistin'de toplam 52 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki kurum sayısı, öğrenci sayısı ve mezun sayısına ilişkin veriler ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

Tablo 6: Filistin'deki yükseköğretim kurumlarının, öğrenci ve mezun sayılarının genel dağılımı

	Kurum Sayısı	**Öğrenci Sayısı**	**Mezun Sayısı**
Batı Şeria	35	139.000	32.000
Gazze Şeridi	17	87.000	14.000
Toplam	52	226.000	46.000

Kaynak: Filistin İstatistik Merkezi (PCBS)

2022/2023 öğretim yılı verileri, Filistin'deki eğitim sisteminde bölgesel ve kurumsal farklılıkları ortaya koymaktadır. Batı Şehri hem okul sayısı hem de öğrenci ve öğretmen sayısı açısından öne çıkarken, Gazze Şeridi'nde UNRWA okulları önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının Gazze'de daha yüksek olması, sınıf yoğunluğunun ve eğitim kaynaklarındaki sıkıntıların göstergesidir. Yükseköğretimde ise kurumlar ve öğrenci sayısı büyük ölçüde Batı Şeria'ya yoğunlaşmış olup, bu durum bölgeler arası eğitim fırsatlarında belirgin bir eşitsizliği işaret etmektedir (PCBS, 2023).

3.5. Filistin'de Savaşlar ve Ablukanın Eğitim Üzerindeki Sonuçları

2000 yılından itibaren Filistin'de yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, silahlı çatışmalar ve özellikle Gazze Şeridi'ne yönelik abluka, eğitim sistemini derinden etkilemiştir. Bu süreçte eğitim kurumları sık sık saldırılara maruz kalmış, öğrenciler ve öğretmenler ciddi güvenlik, ekonomik ve psikolojik zorluklarla karşılaşmıştır. Aşağıda, 2000 sonrası dönemde Filistin'de eğitimin karşılaştığı başlıca krizler ve bu krizlere rağmen sürdürülen direniş ve uyum çabaları incelenmektedir.

İkinci İntifada (2000–2005) dönemi, eğitim kurumlarının geniş çapta tahrip edilmesiyle karakterize edilmiştir. Bu süreçte öğrencilerin okullara erişimi ciddi şekilde engellenmiş, eğitim faaliyetleri sık sık kesintiye uğramıştır. Askerî operasyonlar nedeniyle birçok okul kapatılmış ve binlerce öğrenci eğitim hakkından mahrum kalmıştır. Buna rağmen öğretmenler ve yerel kurumlar, uzaktan eğitim ve toplumsal öğrenme yöntemleri aracılığıyla eğitimin sürekliliğini korumaya çalışmışlardır (İpek, 2025).

2006 yılı, Gazze Şeridi'ndeki eğitim sisteminin gelişiminde kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıl yapılan yasama seçimlerinde Hamas hareketinin zaferi, bölgenin siyasi yönetiminde köklü bir değişikliğe yol açmış; bunun ardından İsrail tarafından uygulanan kapsamlı abluka, eğitim dâhil olmak üzere tüm sektörleri derinden etkilemiştir (Ercümen, 2018). Söz konusu abluka, eğitim materyalleri ile temel ihtiyaç maddelerinin bölgeye girişini büyük ölçüde engellemiş, öğretmenlerin maaş ödemelerinin uzun süre durması nedeniyle ciddi bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu durum, geniş çaplı grevlere ve yüzlerce okulun uzun süre kapalı kalmasına neden olmuştur. Ayrıca, İsrail bombardımanları sonucunda birçok okul fiziksel hasara uğramış, güvenlik gerginlikleri nedeniyle eğitime sık sık ara verilmiştir. Tüm bu koşullar, Gazze'de eğitimin sürekli kesintilere maruz kaldığı ve istikrarsız bir ortamda sürdürüldüğü bir tablo ortaya koymuştur (Al Jazeera, 2006).

Gazze Şeridi'nde 2008–2009, 2012, 2014 ve 2021 yıllarında yaşanan savaşlar, eğitim sistemine ağır darbeler indirmiştir. Bu çatışmalar sırasında eğitim altyapısı büyük ölçüde zarar görmüş ve eğitim süreci kesintiye uğramıştır. UNRWA raporlarına göre, bu dönemlerde ajansa bağlı onlarca okul tamamen yıkılmış veya ciddi şekilde hasar almış, çok sayıda okul ise yerinden edilmiş siviller için barınma merkezine dönüştürülmüştür. Bu durum, eğitime uzun süre ara verilmesine neden olmuştur (UNRWA, 2009; UNRWA, 2012; UNRWA, 2014). Birleşmiş Milletler ve UNESCO tarafından yayımlanan raporlar, yüzlerce öğrenci ve öğretmenin bu saldırılar sırasında hayatını kaybettiğini veya yaralandığını belgelemektedir. Hayatta kalan öğrenciler ve eğitim çalışanları ise ciddi psikolojik travmalar yaşamış ve bu durum öğrenme süreçlerini olumsuz yönde etkilemiştir (Education Cluster & OCHA, 2021).

7 Ekim 2023'te Gazze Şeridi'ne yönelik başlayan İsrail saldırılarından bu yana, Filistin eğitim sektörü benzeri görülmemiş insanî ve maddî kayıplar yaşamıştır (ESCWA & UNDP,2023). Bu kayıplar, binlerce öğrenci, öğretmen ve hem Gazze hem de Batı Şeria'daki eğitim kurumlarını kapsamaktadır. Aşağıdaki tablo, Filistin Eğitim Bakanlığı (2025) verilerine göre ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri arasındaki kayıp büyüklüğünü göstermektedir.

Tablo 7: 7 Ekim 2023 – 8 Temmuz 2025 Döneminde Filistin'de Eğitime Yönelik İsrail Saldırılarının Etkileri

	Gazze Şeridi	**Batı Şeria**	**Toplam**
Okul öğrencisi şehit sayısı	16.019	105	16.124
Okul öğrencisi yaralı sayısı	23.913	701	24.614
Üniversite öğrencisi şehit sayısı	1.156	35	1.191
Üniversite öğrencisi yaralı sayısı	2.351	226	2.577
Tutuklu okul öğrencisi sayısı	—	367	367
Tutuklu üniversite öğrencisi sayısı	—	401	401

Kaynak: Filistin İstatistik Merkezi (PCBS)

Filistin'de mesleki ve teknik eğitim son yıllarda önemli bir genişleme göstermiştir. Bu alanda Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı, UNESCO, sivil toplum kuruluşları ve faaliyet gösterdiği beş bölgede 8 mesleki eğitim merkezi ile 2 eğitim bilimleri fakültesi işleten UNRWA gibi çeşitli kurumlar rol oynamaktadır (UNRWA, 2023). Bu programlar; teknik personel yetiştirmeye, 21. yüzyıl becerilerini, girişimcilik yeterliliklerini, çevresel ve dijital yetkinlikleri geliştirmeye odaklanmakta, böylece istihdam olanaklarını artırmayı ve eğitimin iş piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır (UNESCO, 2023).

Bununla birlikte, bu genişlemeye rağmen sektör hâlâ çeşitli yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. Eğitim çıktılarının kalitesi arasındaki farklılıklar, özel sektörle zayıf iş birliği, işgalin yarattığı kısıtlamalar, finansman yetersizliği ve uluslararası yardımlara bağımlılık gibi etkenler; özellikle Gazze'de altyapının geliştirilmesini ve uygulamalı eğitimin güçlendirilmesini sınırlamaktadır (UNRWA, 2023).

Dini eğitim, tüm temel ve ortaöğretim seviyelerinde zorunlu bir ders olarak uygulanmakta, liselerde ise şer'i bölüm öğrencilerine yönelik dört yarıyıllık ileri düzey İslami ilimler programı bulunmaktadır. Ayrıca özel dini okullar ve camiler aracılığıyla Kur'an dersleri ve hafızlık eğitimi verilmektedir (Al-Howli, 2011).

Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı, 2000/2001- 2004/2005 yıllarını kapsayan beş yıllık bir kalkınma planı hazırlayarak, eğitim sistemindeki insan kaynaklarını geliştirmeyi ve yönetim ile planlama kapasitesini artırmayı hedeflemiştir. Bu plan, eğitim kalitesini iyileştirmeyi ve Filistin toplumunun ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Ayrıca, İkinci Filistin İntifadası sırasında bakanlık, öğretmenler ve öğrenciler için ilk yardım, genel güvenlik, kriz yönetimi, tahliye operasyonları, yangınla mücadele ve şüpheli nesnelerle başa çıkma konularında eğitim programları düzenlemiş ve sürekli sokağa çıkma yasakları nedeniyle okullara ulaşamayan öğretmenler ve öğrenciler için halk eğitimi stratejileri geliştirmiştir (Al-Howli, 2011).

4. SONUÇ

Filistin eğitim sistemi, 1948 yılından günümüze kadar geçen süreçte siyasi, sosyal ve ekonomik koşullardan derinden etkilenmiş ve her dönemde yalnızca bir öğretim faaliyeti değil, aynı zamanda ulusal kimliğin korunması ve toplumsal direncin sürdürülmesinde temel bir araç olmuştur. Araştırmanın bulguları, Filistin eğitim sisteminin tarihsel olarak direniş, kimlik ve kalkınma boyutlarını birlikte taşıdığını ortaya koymaktadır.

1948–1967 Dönemi: Bu dönemde eğitim yapısı, Mısır ve Ürdün'ün idari etkisi altında şekillenmiş; eğitimin temel amacı, savaş sonrası toplumun yeniden inşası ve mülteci çocukların eğitime erişiminin sağlanması olmuştur. UNRWA'nın kurulması, özellikle ilkokul ve mesleki eğitim alanlarında ciddi bir boşluğu doldurmuş, mülteci gençlerin ekonomik hayata katılımını kolaylaştırmıştır. Ancak öğretmen yetiştirme mekanizmalarının sınırlı olması, altyapı eksiklikleri ve düşük pedagojik yeterlilikler, eğitim kalitesini olumsuz etkilemiştir.

1967–1994 Dönemi: İsrail işgaliyle birlikte eğitim ciddi baskılara maruz kalmış, müfredat ve ders kitapları üzerinde sıkı denetim uygulanmıştır. İşgal, eğitim materyallerine erişimi kısıtlamış, okulların bir kısmını kapatmış ve öğretmenleri tutuklamıştır. Buna rağmen Filistin toplumu, eğitimi bir direniş aracı olarak görmüş; gizli eğitim faaliyetleri ve "halk eğitimi sistemi" aracılığıyla eğitim sürekliliğini sağlamıştır. Bu dönemde UNRWA ve bazı yerel kurumlar tarafından yürütülen öğretmen eğitimi ve mesleki eğitim programları, pedagojik niteliklerin artırılmasına katkı sağlamıştır. Yükseköğretimdeki artış ve Gazze İslam Üniversitesi gibi kurumlar, ulusal kimliğin korunmasında kritik bir rol oynamıştır (Al-Ajez, 2000).

1994 sonrası dönem: Filistin Ulusal Yönetimi'nin eğitimi devralmasıyla birlikte sistematik bir yeniden yapılanma başlamış, Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı'nın kurulmasıyla yönetim, müfredat ve planlama süreçlerinde kurumsallaşma sağlanmıştır. Temel eğitim modeli ile zorunlu eğitim kapsamı genişletilmiş, ortaöğretim ve mesleki eğitim programları yeniden yapılandırılmıştır. Ancak Batı Şeria ile Gazze arasındaki yapısal farklılıklar, finansman yetersizliği, altyapı eksiklikleri ve işgalin getirdiği kısıtlamalar eğitimin niteliğini sınırlamaya devam etmektedir.

Mesleki ve teknik eğitim: Son yıllarda belirgin bir genişleme görülmekle birlikte, sektör hâlâ finansal sürdürülebilirlik, özel sektörle zayıf bağlantılar ve işgalin yarattığı hareket kısıtlamaları nedeniyle etkinliğini yeterince artıramamaktadır. UNRWA, UNESCO ve Filistin Eğitim Bakanlığı'nın yürüttüğü programlar, teknik personel yetiştirmeye, 21. yüzyıl becerilerini kazandırmaya ve istihdam olanaklarını artırmaya odaklanmaktadır (UNRWA, 2023; UNESCO, 2023).

Öğretmen eğitimi: Filistin'de öğretmenlerin mesleki yeterliliklerini artırmak amacıyla ulusal stratejiler oluşturulmuş, hizmet içi eğitimler ve pedagojik programlar uygulanmıştır. Bununla birlikte, uluslararası yardımlara bağımlılık ve altyapı eksiklikleri nedeniyle bu alanda sürdürülebilir bir gelişme sınırlı kalmaktadır.

İnsanî ve eğitimsel kayıplar: 7 Ekim 2023–8 Temmuz 2025 döneminde Gazze ve Batı Şeria'daki eğitim sektörü, İsrail saldırıları sonucu büyük insanî ve maddî kayıplar yaşamıştır. Binlerce öğrenci ve öğretmen hayatını kaybetmiş veya yaralanmış, okullar zarar görmüş ve eğitim süreçleri kesintiye uğramıştır (Filistin Eğitim Bakanlığı, 2025). Bu kayıplar, eğitimde fırsat eşitsizliği ve sistemin kırılganlığını daha da görünür hâle getirmiştir.

Sonuç olarak, Filistin eğitim sistemi, tarihsel olarak toplumsal direnç ve ulusal bilincin korunmasında stratejik bir araç olmuştur. Ancak işgal, kaynak eksikliği ve siyasi istikrarsızlık, sistemin sürdürülebilir gelişimini engellemektedir. Geleceğe yönelik politikalar; ulusal kapasiteyi güçlendirmeye, mesleki-teknik eğitimi özel sektörle entegre etmeye ve öğretmen eğitiminin sürdürülebilirliğini sağlamaya odaklanmalıdır. Bu yaklaşım, eğitimin kalite ve erişim eşitliğini artırmak ve Filistin gençliğinin kalkınma potansiyelini maksimize etmek açısından kritik öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Abu Dahou, I. (1997). Filistin'de eğitim: Stratejik bir bakış. Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Projesi. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, https://fada.birzeit.edu/handle/20.500.11889/143

Abu Haloub, B. A. (2016). Cibaliye Kampı'ndaki Filistinli mültecilerin durumu (Yüksek lisans tezi, İslami Üniversite, Gazze). Erişim tarihi: 23 Ekim 2025. https://search.emarefa.net/ar/detail/BIM-727595

Aksoy Ercümen, M. (2018, Ekim). Filistin'de eğitim: İsrail'in yıldırma ve şiddet politikalarına direnen eğitimli bir halk [Araştırma Raporu No. 82]. İNSAMER. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-filistin-de-egitim-israil-in-yildirma-ve-siddet-politikalarina-direnen-egitimli-bir-halk.pdf

Al-ʿAiez, F. (1996). Gazze Şeridi'nde halk eğitiminin geliştirilmesi. Gazze: Dâr el-Erkam Yayınları.

Al-Ajez, F. (2000). Gazze Şeridi'nde genel eğitimin gelişimi: 1886–2000 (2. baskı). Gazze: el-Miqdâd Matbaası.

Al-Hawli, A. (2011). Eğitim biliminin temelleri (Usûl el-terbiye). Gazze: Âfâk Kitabevi.

Al-Hourani, A. (1986). Gazze Şeridi: İşgalin on dokuz yılı. Amman: Dâr el-Karmel Yayınları.

Al Jazeera. (2006, Eylül 2). Palestinian teachers go on strike. Erişim tarihi: 23 Ekim 2025, adresinden alındı: https://www.aljazeera.com/news/2006/9/2/palestinian-teachers-go-on-strike

Al-Rekab, M. S. (2009). Gazze bölgelerindeki yükseköğretim kurumlarında kadınların liderlik davranışlarını sergilemelerindeki engeller ve bunların aşılma yolları (Yüksek lisans tezi). Gazze İslam Üniversitesi. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, https://search.emarefa.net/detail/BIM-301535

Badran, N. A. (1979). Eğitim ve modernleşme: Filistin Arap toplumunda, 1948–1967 (Cilt 2) [Kitap]. Erişim tarihi: 23 Ekim 2025. https://archive.org/details/219481967/page/n1/mode/2up

Çınar, N. & Tecik, S. (2022). İyi bir kalitatif kanıt sentezi nasıl yazılmalı? Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi, 5(2), 186-205. doi:10.54803/sauhsd.1086071 Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2302846

ESCWA & UNDP. (2023, Kasım). Gaza war: Expected socioeconomic impacts on the State of Palestine [Politika brifi]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.unescwa.org/publications/gaza-war-expected-socioeconomic-impacts-palestine

Filistin Eğitim Bakanlığı. (2025). Filistin Eğitim Bakanlığı Tarihi. Filistin Eğitim Bakanlığı. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025, adresinden alındı: https://www.moe.edu.ps/category/content/1043

Filistin Merkezi İstatistik Bürosu (PCBS). (13 Kasım 2023). İsrail işgal saldırısının Filistin'deki eğitime etkisi üzerine basın açıklaması [Basın bildirisi]. Erişim tarihi: 23 Ekim 2025, https://www.pcbs.gov.ps/postar.aspx?lang=ar&ItemID=4629

Filistin Merkezi İstatistik Bürosu (PCBS). (12 Ağustos 2025). Gençlik Günü dolayısıyla Filistin gençliği: 18-29 yaş grubundaki gençlerin sayısı ve oranı [Basın bildirisi]. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, https://www.pcbs.gov.ps/postar.aspx?lang=ar&ItemID=6039

İpek, C. (2025). İsrail soykırımı altında ayakta kalmaya çabalayan bir eğitim sistemi: Filistin eğitim sistemi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(Özel Sayı), 400-419. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4443149

Kaplan, F. (2023). İşgalin başından günümüze Filistin eğitim sistemi (Doktora Tezi, Tez No. 792588). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025.

Latin Patriarchate Schools – Palestine. (ty.). Historical overview. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025, https://latin-schools.org/en/historical-overview

Nashwan, O. (2003). Osmanlı döneminden Filistin Ulusal Yönetimi'ne kadar Filistin'de eğitim. Gazze: Mektebe ve Matbaa Dâr el-Menâre.

Nicolai, S. (2006). Fragmented foundations: Education and chronic crisis in the Occupied Palestinian Territory. International Institute for Educational Planning (IIEP), UNESCO. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.unesco.org/iiep/PDF/pubs

Qura, N. (1975). Filistinlilerin eğitimi: Gerçekler ve sorunlar (Filistin Çalışmaları Serisi No. 103). Beyrut, Lübnan: Filistin Kurtuluş Örgütü Araştırma Merkezi.

UNESCO. (2023, 6 Şubat). Increasing TVET competencies for youth in the Palestinian labour market [Makale]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025, https://www.unesco.org/en/articles/increasing-tvet-competencies-youth-palestinian-labour-market

United Nations / Education Cluster & OCHA. (2021, Temmuz). Damage to education in May–July 2021 escalation [Rapor]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2021/07/EDCLUSTERRPTJULY21_140721.pdf?utm_source

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). (2025, Ağustos 7). Humanitarian situation update #312: West Bank [Durum güncelleme raporu]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.ochaopt.org/content/humanitarian-situation-update-312-west-bank

United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA). (2009, Ocak–Mart). Emergency operations in Gaza [Acil yardım raporu]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.unrwa.org/userfiles/20100119593.pdf

United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA). (2012, Kasım 22). Gaza situation report [Basın bülteni]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.unrwa.org/newsroom/press-releases/gaza-situation-report-22-november

United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA). (2014, Temmuz–Ağustos). 2014 Gaza conflict [Rapor]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.unrwa.org/2014-gaza-conflict

United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA). (2023). TVET in Numbers Factsheet [Eğitim-ve-mesleki-teknik-eğitim bilgi fişi]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025, https://www.unrwa.org/sites/default/files/2023_tvet_factsheet_02_dkedits.pdf

United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East. (t.y.). About UNRWA [PDF]. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025. https://www.unrwa.org/sites/default/files/about_unrwa.pdf

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yusef, A. (1989). Filistinlilerin eğitimi: Geçmişi, bugünü ve geleceği. Amman, Ürdün: Dâr el-Celîl Yayınları ve Filistin Araştırmaları.

1919-1921 SOVYET-POLONYA SAVAŞI'NDA POLONYA KARŞITI BOLŞEVİK PROPAGANDASI

Doç. Dr. MEHMET BARIŞ YILMAZ
İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
baris.yilmaz@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0928-2481

Özet

Birinci Dünya Savaşı'nda Polonya toprakları Alman İmparatorluğu'nun eline geçmiş, savaş sonrasında ise Alman kuvvetlerinin bölgeden çekilmesiyle Polonya bağımsızlığını ilan etmiştir. Polonya'nın bağımsızlığının ilanın sonra ise 1919-1921 yılları arasında sürecek olan Polonya kuvvetleri ile Bolşevik kuvvetler arasında savaş başlamış, bu savaşta her iki taraf da birbirlerine karşı kamuoylarının desteğini alabilmek için propaganda mücadelesine girişmiştir. Bolşevikler, bir taraftan Beyaz Ordu'yla kanlı bir iç savaş yaşarken, diğer taraftan ise Polonya'nın topraklarını ele geçirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Bolşevik propaganda, hazırlanan çeşitli posterler üzerinden Polonya'yı sert şekilde eleştiriye maruz bırakmıştır. Çalışmada 1919-1921 Sovyet-Polonya Savaşı'nda hazırlanan Bolşevik propaganda posterlerinde Polonya karşıtı hangi söylemlere yer verildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında ulaşılan propaganda posterleri, Louis Hjelmslev'in göstergebilim kavramları ışığında analiz edilmiştir. Çalışmada Bolşevik propagandada, Polonya'nın Bolşevizm karşıtlarıyla birlikte hareket ettiği vurgulanarak Rus kamuoyunda Polonya'nın düşman bir ülke imajıyla algılanmasına çalışılmıştır. Böylece çalışmadaki bulgular üzerinden Bolşevik propagandanın, Polonya'ya karşı mücadelede Rus halkının desteğini almayı hedeflediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Bolşevizm, Bolşevik Propaganda, Polonya, Rusya

ANTI-POLAND BOLSHEVIK PROPAGANDA DURING THE 1919-1921 SOVIET-POLAND WAR

Abstract

During the First World War, Polish territory fell into the hands of the German Empire, and following the war, with the withdrawal of German forces, Poland declared its independence. Following Poland's declaration of independence, war broke out between Polish and Bolshevik forces, lasting from 1919 to 1921. During this war, both sides engaged in a propaganda campaign to garner public support. While the Bolsheviks engaged in a bloody civil war with the White Army, they also attempted to seize Polish territory. During this period, Bolshevik propaganda subjected Poland to harsh criticism through various posters. This study aimed to reveal the anti-Polish rhetoric contained in Bolshevik propaganda posters produced during the 1919-1921 Soviet-Polish War. To this end, the propaganda posters obtained were analyzed in light of Louis Hjelmslev's semiotic concepts. The study emphasized Poland's collaboration with anti-Bolshevism in Bolshevik propaganda, attempting to portray Poland as an enemy nation in the Russian public opinion. Thus, the findings suggest that Bolshevik propaganda aimed to garner the support of the Russian public in the struggle against Poland.

Keywords: Propaganda, Bolshevism, Bolshevik Propaganda, Poland, Russia

1. GİRİŞ

1917 Ekim Devrimi'nden sonra ülkede siyasi istikrarı sağlamak amacıyla Vladimir Lenin, Komünizm ideolojisinin ülkenin tek ideolojisi olmasına çalışmış, bu süreçte Beyaz Ordu adı verilen Komünizm karşı güçlere karşı Rus İç Savaşı olarak tarihe geçen kanlı bir iç savaşa girişmiştir. Lenin'e bağlı güçler, bir yandan Beyaz Ordu'ya karşı mücadele ederken, diğer yandan da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını ilan ederek topraklarını genişletme politikası izleyen Polonya'ya karşı savaşmıştır. Lenin liderliğindeki komünist güçler hem Beyaz Ordu'ya hem de Polonya kuvvetlerine karşı halkı seferber etmek için etkili şekilde propagandadan yararlanmıştır. Bu amaçla hazırlatılan propaganda posterleriyle Polonya'ya yönelik kamuoyunda olumsuz bir imaj oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sovyet-Polonya Savaşı'na ilişkin çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda: Davies (1975), Polonya-Sovyet Savaşı'nın doğuşunu; Himmer (1976), 1920 Rus-Polonya Savaşı sırasında

Sovyetlerin Almanya'ya yönelik politikasını; McCann (1984), 1920 Sovyet-Polonya Savaşı'nın Sovyet tarih yazımını; Biskupski (1987), Ignacy Jan Paderewski, Polonya siyaseti ve Varşova Muharebesi'ni; Brown (1996), Lenin, Stalin ve 1920 Sovyet-Polonya Savaşı'nda Kızıl Ordu'nun başarısızlığını; Wandycz (2017), Fransa ve Polonya-Sovyet Savaşı'nı ve Siemianowski (2023), Norveç basınında Polonya-Sovyet Savaşı'nı incelemiştir.

Çalışmada Sovyet-Polonya Savaşı'nda Rusya'daki komünist rejimin Polonya karşıtı propagandasına ışık tutulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada savaş sırasında Lenin yanlısı güçler tarafından kullanılan posterlerde Polonya'nın ne şekilde temsil edildiği ve hangi propaganda mesajlarının verildiği incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak 1919-1921 Sovyet-Polonya Savaşı ana hatlarıyla ele alınmış, ardından konuya ilişkin ulaşılan propaganda posterleri göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda şu sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- Sovyet-Polonya Savaşı'nda kullanılan Sovyet propaganda posterlerinde Polonya, hangi göstergelerle birlikte resmedilmiştir?

- Sovyet-Polonya Savaşı'nda kullanılan Sovyet propaganda posterlerinde Polonya karşıtı ne tür mesajlar verilmiştir?

2. 1919-1921 SOVYET-POLONYA SAVAŞI VE SONRASINA GENEL BAKIŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya, bağımsızlığını ilan etmiş ve 18. yüzyılda Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından parçalanmadan önceki topraklarını kontrol altına almaya çalışmıştır. Alman İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıktığı için bölgeden çekilmiş, bu nedenle Polonya'nın karşısında varlığını tehdit eden en önemli güç olarak Bolşevikler kalmıştır. Bu kapsamda Polonya kuvvetleri, Vladimir Lenin liderliğindeki komünist güçlere karşı mücadeleye girişmiştir. Bu sırada iç savaşla mücadele eden Lenin'e bağlı kuvvetler, hem Beyaz Ordu'yla hem de Polonya kuvvetleriyle savaşmak zorunda kalmıştır. Bolşevikler, Ekim Devrimi'nden zaferle çıktıktan sonra hâkim oldukları alanları genişletmeye çalışmış, bu süreçte Polonya'nın da egemenlikleri altına girmesi için mücadele etmiştir. Rus kuvvetleri Polonya'ya karşı saldırıya geçerek 1920 yılında Varşova'ya kadar ilerlemiştir. Polonya'nın varlığı için büyük bir tehdit haline gelen Sovyet saldırısı, Polonya kuvvetlerinin mücadelesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Varşova Muharebesi, Polonya'nın zaferiyle sonuçlanınca Polonya ve Sovyet yönetimleri barış anlaşması imzalamıştır. Barış antlaşmasının sonucunda Polonya'nın varlığı sağlamlaşmış ve sınırları belirlenmiştir. Polonya'nın varlığı, 1939 yılına kadar sürmüş, 1 Eylül 1939 tarihinde ise Polonya, Nazi Almanya'sının işgaline uğramıştır. Polonya, Nazi Almanya'sına karşı mücadele ederken aynı yıl Sovyetler Birliği tarafından da işgale maruz kalmış ve nihayetinde ülke toprakları, Nazi Almanya'sı ve Sovyetler Birliği arasında paylaştırılmıştır. Nazi Almanya'sının 1941 yılında Sovyetler Birliği'ni işgale girişmesiyle de (McNab, 2015: 170) Polonya toprakları bu sefer tamamen Nazi Almanya'sının işgali altına girmiştir. Sovyetler Birliği, savaşın ilerleyen yıllarında ise Alman ordularını yenilgiye uğratmış ve Polonya topraklarını kontrol altına almıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Polonya, Sovyetler Birliği'nin etki alanı içerisine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin etkisinde Polonya Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve Komünizm ideolojisi ülkeye egemen olmuştur. Polonya, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin ön planda olduğu Doğu Blok'u ülkeleri arasında yer almış ve Varşova Paktı'nda bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girdiği dönemde ise Polonya Halk Cumhuriyeti'nin varlığı son bulmuş ve ülkedeki Sovyet nüfuzu da ortadan kalkmıştır.

3. YÖNTEM

Çalışma kapsamında Polonya karşıtı hazırlanan 39 propaganda posterine ulaşılmıştır (Redavantgarde, 2025). Bu propaganda posterleri içerisinden amaçlı örneklem kullanılarak yer alan göstergeler, içerik ve verilen propaganda mesajı bağlamında beş propaganda posteri çalışmanın örneklemi olarak seçilmiştir. Çalışmada incelenen tüm propaganda posterleri, 1920 yılına tarihlenmektedir. Propaganda posterlerinde anlatımın içeriğinin ve göstergelerin kullanımının kapsamlı olarak ele alınabilmesi için çalışmada Louis Hjelmslev'in anlatımın tözü, anlatımın biçimi, içeriğin tözü ve içeriğin biçiminden oluşan göstergebilim kavramlarından yararlanılmıştır. Anlatımın tözü, anlatıda hangi göstergelerin kullanıldığını ele almaktadır. Anlatımın biçimi, anlatıdaki bu göstergelerin nasıl kullanıldığı incelemektedir. İçeriğin tözü, göstergelerdeki anlatımda hangi kavramlara atıf yapıldığına odaklanmaktadır. İçeriğin biçimi ise göstergeler üzerinden verilen mesajı açıklamaktadır. Çalışmada Sovyet propagandasının, posterler

üzerinden Polonya karşıtı ne tür mesajlar verdiği sırasıyla bu kavramlar üzerinden posterlerin analiz edilmesiyle ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında 1919-1921 Sovyet-Polonya Savaşı'nı konu alan propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

4. 1. Polonya Konulu Birinci Propaganda Posteri

Çalışmada incelenen birinci propaganda posterini Vladimir Vladimiroviç Mayakovski hazırlamıştır. Propaganda posterinde "Polonya cephesine git. Bir tüfek al! Çabuk! Polonya egemenliği altında olmak istemiyorsan" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. Polonya Konulu Birinci Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920a)

Anlatımın tözü bağlamında propaganda posterinde bir Polonyalı, el, kırbaç, zincir ve idam tahtası ön plana çıkmaktadır. Anlatımın biçimi bağlamında propaganda posterinde ellerinde kırbaç, zincir ve idam tahtası taşıyan bir Polonyalıyı kırmızı renkteki bir el işaret etmektedir.

İçeriğin tözü bağlamında propaganda posterinde zulüm, esaret ve ölüm kavramları vurgulanmaktadır. İçeriğin biçimi bağlamında propaganda posterinde Polonyalı, Polonya'yı temsil ederken, Polonyalının ellerinde taşıdığı kırbaç, zulmü, zincir, esareti ve idam tahtası ise ölümü simgelemektedir. Propaganda posterinde Polonya'nın savaşı kazanması durumunda Rus halkının Polonya tarafından zulme uğrayacağına, esaret altına alınacağına ve öldürüleceğine yönelik algılar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu şekilde propaganda posteri üzerinden korku çekiciliği tekniğinden yararlanılarak Polonya'nın savaşı kazanmaması için Rus halkının seferber olması hedeflenmektedir.

4. 2. Polonya Konulu İkinci Propaganda Posteri

Çalışmada analiz edilen ikinci propaganda posterini Denis (Denisov) Viktor Nikolayeviç hazırlamıştır. Propaganda posterinin altında "Paris'te Eğitilmiş Bir Domuz", posterdeki domuzun şapkasında "En Huzurlu Polonya", posterdeki erkeğin arkasında "Fransa" ve domuzun tuttuğu kâğıdın üstünde ise "1772 Sınırları" yazıları bulunmaktadır.

Görsel 2. Polonya Konulu İkinci Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920b)

Anlatımın tözü bağlamında propaganda posterinde bir domuz ve bir erkek ön plana çıkmaktadır. Anlatımın biçimi bağlamında propaganda posterinde üstünde "Fransa" yazılı Fransız askeri üniforması giymiş bir erkek, başında "En Huzurlu Polonya" yazılı bir şapka bulunan, ağzından salya akan ve elinde "1772 Sınırları" yazılı bir kâğıt olan bir domuzu kucağında tutmaktadır. İçeriğin tözü bağlamında propaganda posterinde işbirliği kavramı ön plana çıkmaktadır. İçeriğin biçimi bağlamında propaganda posterindeki erkek, Fransa'yı temsil ederken, erkeğin tuttuğu domuz üzerinden ise metalepsis bir anlatım kullanılarak Polonya'ya atıf yapılmaktadır. Propaganda posterinde erkeğin, domuzu kucağına almasıyla 1919-1921 Sovyet-Polonya Savaşı'nda Fransa'nın Polonya'ya destek olduğu mesajı verilmektedir. Polonya, 18. yüzyılda Rus İmparatorluğu, Prusya ve Avusturya İmparatorluğu tarafından parçalanmıştır. Bu parçalanma süreci 1772 yılına başlamış, 1795 yılında ise tamamlanmıştır. Propaganda posterinde yer alan 1772 sınırları, Polonya'nın parçalanmadan önceki sınırlarını ifade etmektedir. Polonya'nın amacının, Fransa'nın da desteğini alarak 1772 yılındaki eski sınırlarına ulaşmak olduğu anlatılmaktadır. Propaganda posterinde Polonya'nın Fransa'da destek aldığı vurgulanarak ve Polonya, domuz benzetmesi üzerinden resmedilerek Rus kamuoyunda Polonya'ya yönelik olumsuz bir algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Nitekim Rusya'daki komünist rejim, Polonya'ya karşı mücadele verirken, aynı zamanda Rus İç Savaşı'nda Beyaz Ordu'ya karşı da mücadele etmekteydi. Bu mücadelede de Fransa, Beyaz Ordu'ya destek olmuş ve dolaylı olarak Rusya'daki komünist rejimin aleyhine faaliyette bulunmuştur. Bu nedenle Rus İç Savaşı nedeniyle Rus kamuoyunda Fransa'ya karşı oluşan olumsuz algının, propaganda posteri yoluyla Fransa'nın desteğini aldığı mesajı üzerinden Polonya'ya kaydırılmasına çalışılmaktadır.

4. 3. Polonya Konulu Üçüncü Propaganda Posteri

Çalışmada incelenen üçüncü propaganda posterini de Denis (Denisov) Viktor Nikolayeviç hazırlamıştır. Propaganda posterinde "Asil Polonya, İtilaf Devletleri'nin son köpeğidir. Polonyalı lordlar, işçi ve köylü Rusya'sını boğmak istiyorlar! Şanlı lordlara ölüm!" şeklinde yazılar bulunmaktadır.

Görsel 3. Polonya Konulu Üçüncü Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920c)

Anlatımın tözü bağlamında propaganda posterinde bir köpek ön plana çıkmaktadır. Anlatımın biçimi bağlamında propaganda posterinde başında Polonya'yı temsil eden ve üstünde "Asil Polonya" yazısı olan bir şapka giyen, boynunda ise Polonya arması taşıyan, bıyıklı ve ağzından salya akan bir köpek resmedilmektedir. İçeriğin tözü bağlamında propaganda posterinde nefret ve ölüm kavramları vurgulanmaktadır. İçeriğin biçimi bağlamında propaganda posterinde Polonya, metalepsis anlatım kullanılarak bu sefer bir köpek üzerinden anlatılmaktadır. Propaganda posterinde yer alan "Asil Polonya, İtilaf Devletleri'nin son köpeğidir" yazısıyla İtilaf Devletleri'nin kışkırtmasıyla Rusya'daki komünist rejime karşı hareket eden kimi güçlere atıf yapılmaktadır. Bu şekilde Polonya'nın İtilaf Devletleri'nin yönlendirmesiyle hareket ettiği mesajı verilerek Rus kamuoyunda Rus İç Savaşı'nda Beyaz Ordu'ya destek olan İtilaf Devletleri'ne yönelik olumsuz algının, Polonya'ya kaydırılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca propaganda posterinde "Polonyalı lordlar, işçi ve köylü Rusya'sını boğmak istiyorlar!" yazısıyla Rusya'daki komünist rejimle birlikte ön plana çıkan işçi ve köylü haklarının, Polonya tarafından tehdit altında olduğuna yönelik kamuoyunda korku oluşturulması hedeflenmektedir. Bu korku üzerinden de propaganda posteri yoluyla Rus halkının Polonyalı lordları öldürmesi teşvik edilmektedir.

4. 4. Polonya Konulu Dördüncü Propaganda Posteri

Çalışmada analiz edilen dördüncü propaganda posterini Abramov P. hazırlamıştır. Propaganda posterinin altında "Polonyalı lordun arkasında bir Rus toprak sahibi var. Unutmayın bunu, köylü!" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 4. Polonya Konulu Dördüncü Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920d)

Anlatımın tözü bağlamında propaganda posterinde bir Polonyalı lord ve bir Rus toprak sahibi ön plana çıkmaktadır. Anlatımın biçimi bağlamında propaganda posterinde elinde kılıç olan bir Polonyalı lord ve Polonyalı lordun arkasında ise elinde zincirli bir kırbaç bulunan bir Rus toprak sahibi resmedilmektedir. İçeriğin tözü bağlamında propaganda posterinde esaret ve tehlike kavramları vurgulanmaktadır. İçeriğin biçimi bağlamında propaganda posterinde Polonyalı lord, Polonya'yı, Rus toprak sahibi ise Rus İmparatorluğu dönemindeki Rus toprak sahiplerini temsil etmektedir. Propaganda posterinde Rus toprak sahibi, Polonyalı lordun arkasında resmedilerek Rus kamuoyuna Rus halkının Polonya'ya karşı mücadelesinin aynı zamanda Rus toprak sahiplerine karşı da yapıldığı mesajı verilmektedir. Bu şekilde propaganda posteri üzerinden Polonya'nın Rusya'daki komünist rejime karşı savaşı kazanması durumunda Rus toprak sahiplerinin Rusya'da tekrar etkin olabileceğine ve Rus halkının, Rus İmparatorluğu dönemindeki günlerine dönebileceğine yönelik korku oluşturulmaya çalışmaktadır. Ekim Devrimi'yle birlikte Rus toprak sahiplerinin Rusya'daki egemenliği kırılmış ve köylüler, önemli haklara sahip olmuştur. Propaganda posteri yoluyla komünist rejim de bu hakların kaybedilme korkusunu kullanarak hem Polonya'ya karşı savaşı meşrulaştırmaya çalışmakta hem de Rus halkının Polonya'ya karşı mücadele etmesini teşvik etmektedir.

4. 5. Polonya Konulu Beşinci Propaganda Posteri

Çalışmada incelenen beşinci propaganda posterini Denis (Denisov) Viktor Nikolayeviç hazırlamıştır. Propaganda posterinde "Köylü! Polonyalı toprak sahibi seni köle yapmak istiyor. Başına gelmesin!" yazıları bulunmaktadır.

Görsel 5. Polonya Konulu Beşinci Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920e)

Anlatımın tözü bağlamında propaganda posterinde Polonyalı, köylü ve kırbaç ön plana çıkmaktadır. Anlatımın biçimi bağlamında propaganda posterinde tarlada çalışan köylüler ve köylülerden birinin arkasında ise elinde kırbaç olan bir Polonyalı resmedilmektedir. İçeriğin tözü bağlamında propaganda posterinde kölelik kavramı vurgulanmaktadır. İçeriğin biçimi bağlamında propaganda posterindeki Polonyalı, Polonya'yı, tarlada çalışan köylüler ise Rus halkını temsil etmektedir. Propaganda posterinde Polonyalının elinde yer alan kırbaç üzerinden köleliğe vurgu yapılmakta ve Polonya'nın Rusya'daki komünist rejime karşı yaptığı savaşı kazanması durumunda Rus halkının, Polonyalılar tarafından köleleştirilebileceğine yönelik mesaj verilmektedir. Propaganda posteri yoluyla doğrudan Rus halkının korku duygusuna hitap edilmekte ve Polonya'nın zaferi durumunda meydana gelebilecek sözde olumsuz senaryo üzerinden Rus halkının, Polonya'ya karşı savaşa destek vermesine çalışılmaktadır.

5. SONUÇ

Çalışmada incelenen propaganda posterlerinde Polonya, propaganda posterlerinin yayımlandığı dönemdeki Rusya'daki komünist rejimin düşmanlarıyla birlikte ön plana çıkarılmıştır. Bu kapsamda propaganda posterleri içerisinde Polonya, Fransa temsili ve bir Rus toprak sahibiyle birlikte resmedilerek Rus kamuoyunda Polonya'ya yönelik olumsuz bir imajın oluşturulmasına çalışmıştır. Böylece komünist propaganda, Rus halkı nezdinde o dönemde olumsuz imaja sahip kişilere yönelik nefreti, doğrudan Polonya'ya kaydırmayı hedeflenmiştir. Bununla birlikte Polonya, çalışmada analiz

edilen propaganda posterlerinin birinde köpek, diğerinde ise domuz şeklinde resmedilmiş, bu metalepsis anlatımlar üzerinden de Polonya'ya karşı Rus kamuoyunda olumsuz algılar oluşturulmaya çalışılmıştır. Diğer yandan Polonya'nın, Rusya'daki komünist rejime karşı zafer kazanması durumunda Rus halkının esaret altında kalabileceğine yönelik korku oluşturulması hedeflenmiştir.

Propaganda posterlerinde Polonya'ya yönelik oluşturulmak istenen nefret ve yararlanılan korku üzerinden de komünist rejimin çeşitli propaganda amaçlarına ulaşmaya çalıştığına yönelik çıkarımda bulunulabilmektedir. Polonya, esaret ve kölelik kavramlarıyla özdeşleştirilerek de komünist rejim, Polonya'ya karşı mücadelesini, Rus kamuoyunda meşrulaşmayı planlamıştır. Ayrıca Polonya'ya karşı sert bir mücadele içerisine giren komünist rejim, savaşta Rus halkının desteğini almayı hedeflemiş, bu kapsamda Rus halkının, Polonya'ya karşı mücadelesi teşvik edilmiştir. Sonuç olarak komünist rejimin, dönemin düşmanlıklarını ve korku çekiciliği tekniğini, 1919-1921 Sovyet-Polonya Savaşı'ndaki propaganda posterlerinde etkili bir şekilde kullanmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Gelecek çalışmalarda konunun farklı kitle iletişim araçları üzerinden ele alınmasıyla 1919-1921 Sovyet-Polonya Savaşı'ndaki komünist propagandanın daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konulması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Biskupski, M. B. (1987). Paderewski, Polish Politics, and the Battle of Warsaw, 1920. *Slavic Review*, 46(3-4), 503-512.

Brown, S. (1996). Lenin, Stalin and the Failure of the Red Army in the Soviet-Polish War of 1920. *War & Society*, 14(2), 35-47.

Davies, N. (1975). The Genesis of the Polish-Soviet War, 1919-20. *European Studies Review*, 5(1), 47-67.

Himmer, R. (1976). Soviet Policy Toward Germany During the Russo-Polish War, 1920. *Slavic Review*, 35(4), 665-682.

McCann, J. M. (1984). Beyond the bug: Soviet historiography of the Soviet-Polish war of 1920. *Soviet Studies*, 36(4), 475-493.

Mcnab, C. (2015). *Hitler'in Ordusu, Nazi Savaş Makinesinin Tarihi, 1939-1945*. Çev. Okan Doğan. İstanbul: Timaş Yayınları.

Redavantgarde (1920a). *Polonya Konulu Birinci Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/888-go-to-the-polish-front-pick-up-a-rifle-quickly-if-you-don-t-want-if-to-be-under-polish-rule-.html?themeId=17. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (1920b). *Polonya Konulu İkinci Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/786-pig-trained-in-paris-.html?themeId=17. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (1920c). *Polonya Konulu Üçüncü Propaganda Pos*teri. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/733-most-illustrious-poland---the-last-dog-of-entente-.html?themeId=17. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (1920d). *Polonya Konulu Dördüncü Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1525-russian-landowner-follows-the-polish-pan-remember-that-peasant-.html?themeId=17. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (1920e). *Polonya Konulu Beşinci Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/903-peasant-polish-landowner-wants-to-make-you-a-slave-do-not-happen-to-it-.html?themeId=17. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (2025). *Polonya Konulu Sovyet Propaganda Posterleri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/page-1.html?themeId=17. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Siemianowski, J. (2023). The Polish-Soviet war in the Norwegian press during the years 1920–1921. Klio. *Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 66(2), 131-152.

Wandycz, P. S. (2017). France and the Polish-Soviet War, 1919–1920. *The Polish Review*, 62(3), 3-15.

BOLŞEVİK PROPAGANDASINDA PYOTR VRANGEL'E YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

Doç. Dr. MEHMET BARIŞ YILMAZ
İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
baris.yilmaz@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0928-2481

Özet

Rus İç Savaşı sırasında Kızıl Ordu, Beyaz Ordu'ya karşı sert mücadelelere girmiş, bu mücadeleler sırasında da her iki taraftan da çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bolşevikler, cephelerdeki savaşın dışında propaganda alanında da Beyaz Ordu'ya karşı seferberlik başlatmış, bu kapsamda Beyaz Ordu'ya yönelik itibarsızlaştırmaya yönelik propaganda faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Bolşeviklerin bu propagandasındaki ana hedeflerden biri de Kızıl Ordu için ciddi bir tehdit oluşturan Beyaz Ordu liderlerinden Pyotr Vrangel olmuştur. Bolşevik propagandası tarafından hazırlanan propaganda posterlerinde Vrangal'e yönelik doğrudan nefret söylemine girişilmiştir. Çalışmada Bolşevik propagandasının Vrangel karşıtı nefret söyleminde kullandığı propaganda posterleri incelenerek bu posterler üzerinden hangi söylemlere yer verildiğinin ve hangi propaganda hedeflerinin olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda konuya ilişkin propaganda posterleri, Charles Sanders Peirce'in göstergebilim anlayışı üzerinden analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında Vrangel'e yönelik nefret söyleminde Vrangel'in Batılı devletlerle işbirliği içerisinde olduğu vurgulanırken aynı zamanda Vrangel, ölüm kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Çalışmada ele edilen bulgularda Bolşeviklerin Vrangel karşıtı nefret söylemiyle Vrangel liderliğindeki Beyaz Ordu'ya yönelik mücadelenin Rus kamuoyunda meşrulaştırılmasına çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Rus İç Savaşı, Nefret Söylemi, Bolşevizm, Beyaz Ordu

HATE SPEECH AGAINST PETER VRANGEL IN BOLSHEVIK PROPAGANDA

Abstract

During the Russian Civil War, the Red Army engaged in fierce fighting against the White Army, resulting in the deaths of numerous people on both sides. Beyond the fighting on the front lines, the Bolsheviks also launched a propaganda campaign against the White Army, carrying out propaganda campaigns aimed at discrediting the White Army. One of the main targets of this Bolshevik propaganda was Pyotr Wrangel, a White Army leader who posed a serious threat to the Red Army. Propaganda posters produced by the Bolsheviks directly targeted Wrangel in hate speech. This study aimed to examine the propaganda posters used by Bolshevik propaganda in anti-Wrangel hate speech to determine the discourses conveyed and the propaganda objectives employed. In this context, the relevant propaganda posters were analyzed using Charles Sanders Peirce's understanding of semiotics. The hate speech directed at Wrangel emphasized Wrangel's collaboration with Western states while also equating him with the concept of death. The findings of the study concluded that the Bolsheviks, through their anti-Wrangel hate speech, attempted to legitimize the struggle against the White Army led by Wrangel in the Russian public.

Keywords: Propaganda, Russian Civil War, Hate Speech, Bolshevism, White Army

1. GİRİŞ

Rus İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatorluğu'na karşı üstün gelememiş ve savaşta ağır kayıplara uğramıştır. Birleşik Krallık ve Fransa'nın Rus İmparatorluğu'na Çanakkale Boğazı üzerinden yardım ulaştıramaması da imparatorluğu oldukça zor bir duruma sokmuştur. Bu şartlar altında 1917 yılında patlak veren Ekim Devrimi, Rus Çarı II. Nikolay'ın tahtan inmesiyle sonuçlanmıştır. Vladimir Lenin liderliğinde Rusya'da hâkim olmaya başlayan komünist rejim, çar yanlısı güçleri bertaraf edip, ülkenin tamamına Komünizm ideolojisini egemen ideoloji olarak kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu sırada Lenin ve taraftarlarına karşı muhalif güçler, Beyaz Ordu adı verilen bir oluşum meydana getirerek yer yer komünist rejimin ordusu olan Kızıl Ordu ile mücadele içerisine girmiştir. Bu mücadelede Beyaz Ordu komutanlarından Pyotr Vrangel, komünist rejimin varlığı için ciddi bir tehdit meydana getirmiştir. Komünist güçler de bu tehlikeye karşı Rus halkını seferber

edebilmek için Vrangel karşıtı bir propagandaya yönelmiştir. Bu propaganda kapsamında hazırlatılan çeşitli görseller üzerinden Vrangel sert bir şekilde eleştirilmiştir.

Çalışmada Rus İç Savaşı sırasında komünist güçlerin Vrangel karşıtı propagandasındaki nefret söylemi ele alınarak dönemin Bolşevik propagandasına ışık tutulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada ilk olarak Rus İç Savaşı ve bu iç savaşta Vrangel'in rolü ana hatlarıyla ele alınmış, ardından Vrangel karşıtı hazırlanan propaganda posterleri nefret söylemi bağlamında göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgularla şu sorulara cevap aranmıştır:

- Rus İç Savaşı'nda Vrangel karşıtı propaganda posterlerinde Vrangel ne şekilde temsil edilmiştir?

- Rus İç Savaşı'nda Vrangel karşıtı propaganda posterlerinde Vrangel üzerinden Rus halkına hangi propaganda mesajları verilmiştir?

2. RUS İÇ SAVAŞI VE PYOTR VRANGEL

20. yüzyıla gelindiğinde Rus kamuoyunda çarlık rejimine karşı eleştiriler, 1905 Moskova Ayaklanması olarak tarihe geçen gösterilerin yaşanmasına yol açmıştır. Çarlık ordusu tarafından kanlı şekilde bastırılan gösterilerde yüzlerce kişi yaşamını yitirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda da Rusya'da başlayan isyan, çarlık rejiminin çökmesine ve ülkede Geçici Hükümet adında bir yönetimin gelmesine yol açmıştır. Bu yönetim de Ekim Devrimi sonucunu devrilmiş ve yerine Bolşeviklerin liderliğinde komünist bir rejim kurulmuştur. Bolşevikler Ekim Devrimi'nde zafer kazanmakla birlikte başlarda tüm ülkeye hâkim olma konusunda başarılı olamamıştır. Bolşeviklerin zaferinden memnun olmayan milliyetçi gruplar, zaman içerisinde Beyaz Ordu adı verilen gücü meydana getirmiş ve Bolşeviklerle doğrudan mücadele içerisine girmiştir. Bu mücadele kapsamında Rus ordusu içerisindeki çeşitli generaller Beyaz Ordu'da önemli görevler almıştır. Bunlardan biri de Pyotr Vrangel olmuştur. Amiral Aleksandr Kolçak gibi Beyaz Ordu'nun önemli isimlerinin ölümünden sonra ise Vrangel'in ismi iyice ön plana çıkmıştır. Vrangel'in Kızıl Ordu'ya karşı başarısı, onun Beyaz Ordu içerisinde ünlenmesine yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Rus İmparatorluğu ile müttefik olan İtilaf Devletleri, Ekim Devrimi'yle birlikte önemli bir müttefiki kaybetmiş, bununla birlikte uluslararası politikada Bolşevikleri kendisine önemli bir rakip olarak bulmuştur. Bolşeviklerin, yalnızca Rusya'da değil farklı ülkelerde de Komünizm ideolojisini yayabileceği korkusu İtilaf Devletleri'ni harekete geçirmiş ve İtilaf Devletleri, Rus İç Savaşı'nda Kızıl Ordu'ya karşı Beyaz Ordu'nun yanında yer almıştır. Beyaz Ordu'nun İtilaf Devletleri tarafından desteklenmesi Bolşevikler tarafından Rus kamuoyunda Beyaz Ordu'ya karşı olumsuz bir propagandanın yapılmasına yol açmıştır. Kırım'da etkin olan Vrangel, çeşitli reformlar gerçekleştirmiş (Tsvetkov, 2021: 517) ve kararlı bir şekilde Bolşeviklere karşı mücadele etmiştir. Bolşeviklerin Rusya'da zaman içerisinde egemenliğini güçlendirmesi, Vrangel'in kuvvetinin Kızıl Ordu karşısında oldukça sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bolşeviklerin, Vrangel ile mücadele ettiği dönemde 1919-1921 Sovyet-Polonya Savaşı meydana gelmiş, bu da Bolşeviklerim hem Polonya hem de Vrangel'in kuvvetleriyle savaşmasına yol açmıştır. Fakat Bolşevikler, Polonya'ya karşı yenilgi alıp (Brown, 1996: 35), 18 Mart 1921 tarihinde Polonya ile savaşı noktalandırınca Kızıl Ordu, Vrangel'in kuvvetlerine odaklanmıştır. Netice sayıca üstün olan Kızıl Ordu, Vrangel'i yenmeyi başarmıştır. Vrangel, yenilgisinden sonra Rusya'yı terk etmiş ve 1928 yılında hayatını kaybetmiştir.

3. YÖNTEM

Çalışmada Vrangel konulu 6 propaganda posterine ulaşılmış, bu propaganda posterleri içerisinden biri benzer mesaj içerdiği için çalışmanın dışında tutulmuştur (Redavantgarde, 2025). Çalışmada ulaşılan tüm propaganda posterleri, 1920 yılına tarihlenmektedir. Vrangel konulu 5 propaganda posterinde doğrudan ve dolaylı anlatımların açıklanabilmesi için Charles Sanders Peirce'in görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve simge kavramları üzerinden göstergebilim yöntemi kullanılarak nefret söylemi bağlamında analiz yapılmıştır. Göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen pek çok akademik çalışma bulunmaktadır (Şen ve Kaygısız, 2022; Tuncer, 2023; Ekinci, 2024).

Çalışma kullanılan kavramlara bakıldığında görüntüsel gösterge, kavramın benzerinin ortaya konularak açıklanmasıdır. Bir kişinin yağlıboya tablosu görüntüsel gösterge örneğidir. Belirtisel gösterge, bir kavramın var olduğunun başka bir kavramla ifade edilmesidir. Dumanın varlığından bir yerde yangın olduğunun anlaşılması da belirtisel göstergeye örnek olarak verilebilir. Simge, aralarında benzerlik

bulunmayan iki kavramdan birinin diğeri yerine kullanılmasıdır. Örnek olarak rakamlar ve harfler verilebilir.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın analiz kısmında Vrangel'e yönelik nefret söylemi içeren beş propaganda posteri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

4. 1. Vrangel Konulu Birinci Propaganda Posteri

Vrangel konulu birinci propaganda posterinde "Vrangel'in yolu" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. Vrangel Konulu Birinci Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920a)

Görüntüsel gösterge olarak propaganda posterinde Vrangel, elindeki çekiç ve önündeki sıva malasıyla kafataslarından oluşan bir yol inşa etmektedir. Bu yolda ise Hıristiyan bir din görevlisi, bir kral ve silindir şapkalı bir adam bulunmaktadır. Propaganda posterinin arka planında ise yanmakta olan bir yerleşim yeri resmedilmektedir. Belirtisel gösterge olarak propaganda posterinde yer alan kafataslarından oluşan yol, Rus İç Savaşı'nda hayatını kaybeden insanları temsil etmektedir. Bu nedenle Vrangel'in, amacına ulaşmak için pek çok insanın hayatını kaybetmesine yol açtığına yönelik propaganda posterinde algı oluşturulmaktadır. Diğer yandan propaganda posterinde Vrangel'in Rus İç Savaşı kazanması durumunda Sovyet halkını bekleyenin ölüm olduğuna yönelik de düşünce meydana gelmektedir. Kafataslarının olduğu yoldan yürüyen kral ise Rusya'daki çarlık rejimini temsil etmektedir. Propaganda posterinde çarlık yanlılarının Vrangel'e destek olduğu mesajı verilmekte, bu yüzden Vrangel'in başarısının sonucunda Rusya'da tekrar çarlık rejiminin kurulabileceği anlatılmaktadır. Propaganda posterinin arka planında yanan yerleşim yeri de iç savaş sırasında harap olan yerleri temsil etmektedir. Bu şekilde Vrangel'in Rusya'da büyük bir yıkıma neden olduğuna yönelik de propaganda posteri üzerinden mesaj verilmektedir. Simge olarak propaganda posterinde kafatasları, ölümü temsil etmektedir. Bu açıdan propaganda posterinde Vrangel, korkutucu bir kişilik olarak sunularak Sovyet halkının Vrangel'e karşı mücadele etmesi teşvik edilmektedir.

4. 2. Vrangel Konulu İkinci Propaganda Posteri

Vrangel konulu ikinci propaganda posterinde "Kazak, çarları ve boyarları yendin, boyar Vrangel'i Karadeniz'e attın" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 2. Vrangel Konulu İkinci Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920b)

Görüntüsel gösterge olarak propaganda posterinde başındaki şapkada kızıl bir yıldız bulunan atlı bir Kazak askeri, elindeki mızrağı, üstünde Vrangel yazılı kişiye yönlendirmektedir. Atlı Kazak askerinin arkasında ise yerleşim yerleri bulunmaktadır. Propaganda posterinin arka planında ise geçmiş tarihlere atıf yapılan Kazak askerlerinin mücadelesi resmedilmektedir. Belirtisel gösterge olarak propaganda posterinde Kazak askerinin, Vrangel'i mızrağıyla hedef alması üzerinden Kazakların, iç savaşta Bolşeviklere destek verdiğine yönelik mesaj verilmektedir. Propaganda posterindeki "Kazak, çarları ve boyarları yendin" yazısıyla Kazakların geçmişteki başarılarına atıf yapılmakta ve "boyar Vrangel'i Karadeniz'e attın" yazısıyla da Rus İç Savaşı'nda Vrangel'e karşı Kazakların başarı elde ettiği vurgulanmaktadır. Propaganda posterinde doğrudan Vrangel hedef alınmakta ve yenilmesi gereken bir kişi olarak sunulmaktadır. Simge olarak propaganda posterinde kızıl yıldız, Rusya'daki Bolşevikleri temsil etmektedir. Bu nedenle propaganda posterinde Kazakların, Bolşeviklerin yanında yer alarak Vrangel'e karşı savaşması teşvik edilmektedir.

4. 3. Vrangel Konulu Üçüncü Propaganda Posteri

Vrangel konulu üçüncü propaganda posterinde "Vrangel ekmeğini nereye koyuyor?" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 3. Vrangel Konulu Üçüncü Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920c)

Görüntüsel gösterge olarak propaganda posterinin ön planında Vrangel, üstünde "ekmek" yazılı bir çuvalı, silindir şapkalı ve elinde askeri bir top olan bir erkeğe vermektedir. Propaganda posterinde "ekmek" yazılı çuvalı alan kişinin arkasında ise birinin elinde tüfekler olan iki silindir şapkalı erkek bulunmaktadır. Bu üç silindir şapkalı erkeğin yanında ise üstünde Birleşik Krallık bayrağı ve "İtilaf" yazısı olan bir bayrak resmedilmektedir. Propaganda posterinin arka planında ise üstünde ekmek yazılı tren ve gemiler, silindir şapkalı kişilere doğru, askeri malzemelerin olduğu tren ve gemiler ise Vrangel'e doğru gitmektedir. Belirtisel gösterge olarak propaganda posterinde silindir şapkalı kişiler, İtilaf

Devletleri'ni temsil etmektedir. Propaganda posterindeki tren ve gemiler üzerinden Vrangel'in İtilaf Devletleri'ne askeri yardım karşılığında ekmek verdiği anlatılmaktadır. Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'da yönetimi ele geçiren Bolşevikler, İtilaf Devletleri'ne karşı bir politikaya yönelmiş, İtilaf Devletleri de Rus İç Savaşı'nda Beyaz Ordu'ya destek olmuştur. Propaganda posterinde Vrangel'in İtilaf Devletleri'ne silah karşılığında ekmek verdiği ileri sürülerek Vrangel'in İtilaf Devletleri ile olan bağı eleştirilmektedir. Simge olarak propaganda posterinde bayrak üzerinden İtilaf Devletleri temsil edilmekte ve Vrangel'in İtilaf Devletleri'nden silah temin etmesi üzerinden kamuoyunda Vrangel karşıtı bir tutumun oluşmasına çalışılmaktadır.

4. 4. Vrangel Konulu Dördüncü Propaganda Posteri

Vrangel konulu dördüncü propaganda posterinde "Vrangel Geliyor! Silahlara Sarılın Proleterler!" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 4. Vrangel Konulu Dördüncü Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920d)

Görüntüsel gösterge olarak propaganda posterinde elindeki kılıçla ilerleyen ve korkutucu şekilde resmedilen, devasa boyutta Vrangel temsiline yer verilmektedir. Propaganda posterinde Vrangel'in bir ayağını sivillere doğru yönelttiği resmedilmektedir. Vrangel'in yanında ise atlı askerler, insanları kurşuna dizen askerler, ateşler içerisinde bir ev, asılmış bir kişi, kral görseli taşıyan insanlar ve Beyaz Ordu Hareketi'nin bayrakları bulunmaktadır. Propaganda posterinin sağ tarafında ise "Moskova'ya" yazılı bir tabela yer almaktadır. Belirtisel gösterge olarak propaganda posterinde Vrangel'in bir ayağını sivillere doğru yöneltmesi üzerinden Vrangel'in siviller için tehdit oluşturduğuna yönelik mesaj verilmektedir. Propaganda posterinde Vrangel'in yanındaki atlı askerler üzerinden Beyaz Ordu'nun Bolşevikleri hedef aldığı, insanları kurşuna dizen askerler üzerinden de Beyaz Ordu'nun insanları kurşuna dizdiği anlatılmaktadır. Diğer yandan propaganda posterinde ateşler içerisindeki evle Beyaz Ordu'nun yıkıma yol açtığı, asılmış bir kişi üzerinden de Beyaz Ordu'nun insanları astığı ileri sürülmektedir. Propaganda posterinde kral görseli, Rusya'daki çarlık rejimini temsil etmekte, kral görselini taşıyan insanlar üzerinden de çarlık yanlıları anlatılmaktadır. Kral görselinin, Vrangel'le birlikte aynı propaganda posterinde yer almasıyla Vrangel'in iç savaşı kazanması durumunda çarlık rejiminin Rusya'ya tekrar egemen olabileceği mesajı verilmektedir. "Moskova'ya" yazısı üzerinden de Beyaz Ordu'nun Moskova'yı hedef aldığı anlatılmaktadır. Sonuç olarak propaganda posterinde Vrangel, Rus halkına ölüm ve yıkım getiren ve çarlık rejiminin tekrar kurulmasında öncü rol bir oynayan kişi olarak sunulmaktadır. Simge olarak propaganda posterinde Beyaz Ordu Hareketi'nin bayrağı, Vrangel ve yönetimini temsil etmektedir. Propaganda posterinde Vrangel'in başarılı olması durumunda Beyaz Ordu'nun Rusya'da hakim olacağı korkusu oluşturularak Sovyet halkının Vrangel güçlerine karşı mücadele etmesi teşvik edilmektedir.

4. 5. Vrangel Konulu Beşinci Propaganda Posteri

Vrangel konulu beşinci propaganda posterinde "Baron Vrangel bir çarın jandarmasıdır" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 5. Vrangel Konulu Beşinci Propaganda Posteri

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1920e)

Görüntüsel gösterge olarak propaganda posterinde Vrangel'e, arka planda ise devrik Rus Çarı II. Nikolay'a yer verilmektedir. Belirtisel gösterge olarak propaganda posterinde "Baron Vrangel bir çarın jandarmasıdır" yazısıyla ve Vrangel ve II. Nikolay'ın bir arada resmedilmesiyle Vrangel'in çarlık rejimi adına çalıştığına yönelik mesaj verilmektedir. Bu yüzden Vrangel'in iç savaşta başarılı olması durumunda çarlık rejiminin tekrar ülkede hâkim olabileceğine yönelik düşünce meydana gelmektedir. Simge olarak propaganda posterinde II. Nikolay, çarlık rejimini temsil etmektedir. Ekim Devrimi'nden sonra çarlık karşıtı propaganda yapılmış ve çarlık rejimi eleştirilmiştir. Bu nedenle Sovyet halkının, Vrangel'in iç savaşta başarılı olmasına karşı harekete geçmesi teşvik edilmektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada incelenen Vrangel konulu propaganda posterlerinde Vrangel, ölüm ve yıkım kavramıyla özdeşleştirilmiş ve iç savaş nedeniyle Vrangel'in Rus halkının ölümüne ve Rusya'nın yıkımına yol açtığı ileri sürülmüştür. Ayrıca Vrangel'in İtilaf Devletleri'yle olan işbirliğine vurgu yapılarak Vrangel'in Rusya'daki komünist rejimi tehdit eden kişilerle birlikte hareket etmesi eleştirilmiştir. Vrangel'in İtilaf Devletleri'nden silah aldığı ve bu silahları Rus halkına karşı kullandığı düşüncesi yoluyla Vrangel'in Rus halkı için bir tehlike olduğu üzerinde durulmuştur. Diğer yandan Vrangel'in arkasında çarlık yanlıları olduğu vurgulanmış, bu nedenle de Vrangel'in doğrudan komünist rejime karşı hareket ettiğine dikkat çekilmiştir.

Bolşevik propagandası, posterler üzerinden Vrangel'in iç savaşı kazanması durumunda çarlık rejiminin tekrar kurulabileceğine yönelik mesaj vererek Rus halkının Vrangel'e karşı harekete geçmesini teşvik etmiştir. Nitekim çarlık rejiminin tekrar kurulmasıyla Rus halkının Ekim Devrimi'yle birlikte elde ettiği kazanımların son bulabileceği korkusu üzerinden Rus halkında Vrangel karşıtlığının güçlendirilmesine ve Rus halkının istenilen yönde hareket ettirilmesine çalışılmıştır. İncelenen propaganda posterlerinde Vrangel, Rus İç Savaşı'nın sorumlusu ya da sorumlularından biri gibi sunulmuş, bu şekilde Rus halkının iç savaşta yaşadığı üzüntü ve öfkenin sorumlusu olarak Vrangel ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Bolşevik propagandası, Vrangel karşıtı argümanlarla ölüm ve yıkım kavramlarını da ekleyerek mümkün olduğunca Rus kamuoyunda olumsuz bir Vrangel imajı oluşturmayı hedeflediği söylenebilmektedir. Bu olumsuz imajın, pek çok Sovyet propagandasında olduğu gibi bir meşrulaştırma aracına dönüştürüldüğü ve Sovyet halkının neden Vrangel'e karşı savaştığının bir açıklaması olarak anlatıldığı ortaya çıkmaktadır. Gelecek çalışmalarda Bolşevik propagandasının, Rus İç Savaşı'na yönelik nefret söylemini Vrangel dışında farklı kişiler üzerinden incelenmesinin konuya daha kapsamlı ışık tutulmasını sağlayacağı ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

Brown, S. (1996). Lenin, Stalin and the Failure of the Red Army in the Soviet-Polish War of 1920. *War & Society*, 14(2), 35-47.

Ekinci, E. (2024). Nazi Almanyası'nda Serbest Zaman: Kraft durch Freude Örgütünün Açık Alan Aktivitelerine Yönelik Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme. *Herkes için Spor ve Rekreasyon Dergisi*, 6(2), 117-129.

Redavantgarde (1920a). *Vrangel Konulu Birinci Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1961-vrangel-s-way-.html. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (1920b). *Vrangel Konulu İkinci Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1780-kozak-you-have-beaten-the-kings-and-boyars-overthrow-boyar-vrangel-to-the-black-sea-.html. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (1920c). *Vrangel Konulu Üçüncü Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1359-what-does-vrangel-do-to-bread-.html. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (1920d). *Vrangel Konulu Dördüncü Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/7-vrangel-is-coming-to-arms-proletarians-.html. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (1920e). *Vrangel Konulu Beşinci Propaganda Posteri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/251-baron-vrangel-is-a-tsar-s-gendarme-.html. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Redavantgarde (2025). *Vrangel Konulu Propaganda Posterleri*. Erişim Linki: https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/search?word=vrangel. Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Şen, F. E., & Kaygısız, Ü. (2022). İkinci Dünya Savaşı'nda ideolojik propaganda bağlamında çizgi filmler üzerine göstergebilimsel bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(2), 783-801.

Tsvetkov, V. Z. (2021). Projects of the South of Russia's Government on the development of urban self-government in the White Crimea, October-November 1920. *RUDN Journal of Russian History*, 20(4), 517-530.

Tuncer, E. S. (2023). Kült Lider (lik) İmajının Ad Hominem Propagandası ve "Ad Hitlerum". *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 352-384.

BEHAVIORAL SEGMENTATION AND PERSONALIZED GAMIFICATION MODEL BASED ON EMPLOYEE SENIORITY IN RETAIL SECTOR

BUĞRA ALP NAS
Sakarya University, Graduate School of Business
alp.nas@ogr.sakarya.edu.tr, 0000-0003-2089-9482

Assist. Prof. Dr. TUĞBA KOÇ
Sakarya University, Graduate School of Business
tugbakoc@sakarya.edu.tr, 0000-0002-2454-9992

Abstract

Standard approaches to employee motivation in the retail sector are often insufficient due to staff diversity, and increasing competition necessitates innovative strategies to sustain sales performance. Uniform motivation strategies do not produce the same effect on employees with varying experience levels, particularly in large-scale businesses. This study posits that behavioral segmentation based on employee tenure can establish an effective foundation for developing personalized gamification approaches as a motivational strategy. The research analyzed the relationship between employee tenure and sales behavior (cross-selling/bundling) using sales and employee data from a male apparel retailer for the year 2024, aiming to present a personalized gamification framework based on this analysis. The results of this analysis revealed that higher levels of tenure are statistically and positively associated with an employee's tendency to sell a greater variety of products together. For newer staff, task- and badge-based gamification mechanics are proposed to enhance their cross-selling skills, while for long-tenured employees, the focus is on increasing motivation through mentorship roles and goals requiring expertise. This study demonstrates that behavioral segmentation derived from sales data provides a concrete roadmap for transitioning from theoretical models to practical and implementable motivation strategies.

Keywords: gamification, motivation, retail sector, data analysis

1. INTRODUCTION

The retail sector faces an increasingly complex challenge in managing and motivating a diverse workforce. Modern retail environments bring together employees from different generations, with varying levels of experience, expectations, and career aspirations. This diversity, while valuable, creates significant difficulties for organizations attempting to implement effective motivation strategies. The presence of individual differences directly affects employee expectations, emotions, and ultimately job performance, making standard or general motivational approaches insufficient (Fasasi, 2020). The wide variation in individual characteristics, including intelligence, personality, and developmental background, further differentiates work behaviors and outcomes (Kasuma, 2024). Consequently, what motivates a newly hired sales associate differs substantially from what drives a seasoned professional with years of experience, yet most organizations continue to apply one-size-fits-all solutions. Organizations must maintain high performance standards while simultaneously addressing employee engagement and satisfaction. To remain competitive, organizations face a continuous obligation to improve the quality of their human resources (Tj, 2022). The importance of this challenge is underscored by its potential impact: when managers struggle to motivate employees, it can lead to job dissatisfaction, and when dissatisfied employees exhibit low performance, this situation damages company profitability (Roberts, 2024). These consequences such as reduced sales performance, decreased customer satisfaction, and higher turnover rates directly impact organizational profitability and market competitiveness, creating an urgent need for innovative approaches that go beyond conventional reward systems.

However, the standard motivational strategies commonly employed in retail settings have proven inadequate for addressing this need. Fixed bonus structures and "employee of the month" programs demonstrate limited effectiveness across diverse employee populations. Traditional motivational tools based on extrinsic incentives, such as fixed salaries and basic bonuses, are increasingly insufficient in

maintaining employee commitment and high performance in dynamic and stressful environments (Kotlyk & Tereshchenko, 2025; Woźniak, 2020). Historically, motivation systems adopted since the early 20th century and built on reward and punishment have proven insufficient for the non-algorithmic, creative, and conceptual tasks required by modern economies (Pink, 2009). These standardized approaches may inadvertently create perceptions of unfairness or fail to engage significant portions of the workforce, precisely because they ignore the fundamental differences in what motivates employees at various stages of their careers. Recognizing these limitations, scholars increasingly emphasize the importance of personalization in motivation strategies. When designing motivational strategies, not only demographic or cultural differences but also the specific effects of extrinsic and intrinsic motivation sources on each individual must be taken into account (Collige, 2024). For success in competitive environments, motivation strategies must be personalized by considering each employee profile's basic psychological needs such as autonomy, competence, and relatedness, and designed to support intrinsic motivation (Ryan & Deci, 2020).

Addressing these interrelated challenges requires a fundamental shift in how organizations approach employee motivation. This study proposes that employee tenure can serve as a practical foundation for behavioral segmentation and personalized gamification design. While existing literature recognizes the importance of personalization in motivation, there remains a significant gap in understanding how to operationalize this concept in retail settings. Most segmentation approaches rely on demographic or personality assessments that are subjective and difficult to implement at scale. Tenure, by contrast, is objective, readily available, and may reflect meaningful differences in employee capabilities and motivational needs. This research aims to investigate whether employee tenure correlates with observable sales behaviors specifically product variety in transactions and whether these differences are substantial enough to warrant differentiated motivational approaches. The findings seek to provide retail organizations with an evidence-based framework for moving beyond one-size-fits-all motivation systems toward segment-specific gamification strategies that align with the natural progression of employee development and capabilities.

2. MATERIAL AND METHOD

2.1. Research Scope and Data Set

This investigation is specifically situated within the operational context of a national retail organization in the men's apparel sector. For the purpose of the analysis, we utilized quantitative archival data. This data was obtained directly from the company's central Enterprise Resource Planning (ERP) system, ensuring a high degree of objectivity. The dataset was defined to cover the complete operational period of the 2024 fiscal year. This extraction provided comprehensive information by integrating two primary data types: employee records (which included employee seniority details) and detailed sales transaction logs.

The initial raw dataset was substantial in volume, containing 4.86 million distinct data rows. These rows corresponded to 1.37 million individual purchase transactions recorded during the period. Following necessary procedures for data cleaning and preparation, this transactional data was aggregated to the employee level. This process resulted in the final analytical sample for our study, which consists of 1,524 unique sales employees. This methodology ensures that our subsequent analysis is grounded in objective, real-world performance metrics rather than subjective assessments.

2.2. Variables and Operationalization

Dependent Variable: The primary outcome variable was defined as "Product Variety". This metric was operationalized by calculating the total number of unique product categories (e.g., trousers, shirts, accessories) sold by an individual employee during the 2024 analysis period. This variable serves as a proxy for the employee's behavioral tendency towards cross-selling or bundle-selling, indicating a more complex sales approach.

Independent Variable: The main predictor variable was "Employee Tenure". This variable was operationalized in two distinct ways to facilitate different analyses: first, as a continuous variable measuring the total duration of employment (in months or years) , and second, as a categorical variable. For the categorical analysis, employees were segmented into five distinct groups based on their time

with the company: New Starter (0-1 year) , Junior (1-3 years) , Mid-Level (3-6 years) , Senior (6-10 years) , and Expert (10+ years).

Control Variables: The analysis also identified several demographic and structural variables to be controlled for. These include the employee's gender , age , store , and official job title. These factors were included to isolate the specific effect of tenure on product variety

2.3. Data Preparation

The data preparation phase involved a multi-step process to transform the raw, transaction-level data into a structured, aggregated dataset suitable for hypothesis testing. The initial dataset, consisting of 4.86 million transaction lines, was first cleaned to ensure consistency and remove anomalies.

The primary task in this stage was the aggregation of this transactional data to the individual employee level. This procedure resulted in the final analytical sample of 1,524 employees. During this aggregation, the key variables for the study were computed and operationalized.

The dependent variable, "Product Variety," was computed for each employee by counting the distinct product categories associated with their sales over the year. This metric was intentionally selected as a high-level performance indicator. The ability to execute a bundled sale (cross-selling) is considered a complex competency; it requires a synthesis of deep product knowledge, effective customer relationship management, and advanced sales skills. It is therefore a more sophisticated performance indicator compared to single-item transactions and is ideal for capturing behavioral development correlated with tenure.

2.4. Statistical Analysis

The statistical analysis for this study was structured as a sequential, multi-stage process designed to rigorously test the research hypotheses. The primary objective was to determine the nature and significance of the relationship between the independent variable (Employee Tenure) and the dependent variable (Product Variety). The entire analytical pathway was contingent upon the distributional properties of the data, necessitating a foundational step of assumption testing.

The selection of an appropriate statistical methodology was dependent upon testing the data against the assumptions required for parametric tests (such as ANOVA or Pearson Correlation). Therefore, the analysis commenced by evaluating two critical assumptions. First, the assumption of normality, which posits that the dependent variable is normally distributed within each group, was evaluated using the Shapiro-Wilk test. The test results indicated that at least one of the tenure groups failed the test for normality ($p < 0.05$). This finding demonstrated that the 'Product Variety' data was not normally distributed across the groups, thus violating the first major assumption. Second, the assumption of homogeneity of variances, which requires that the variance of the dependent variable is equal across all tenure groups, was assessed using the Levene test. The Levene test also produced a p-value below the 0.05 significance threshold. This result confirmed that the variances were heterogeneous (unequal) across the groups. Given the significant violation of both the normality and homogeneity of variance assumptions, the use of standard parametric tests was deemed statistically inappropriate and would likely yield unreliable conclusions. Consequently, the study proceeded with a non-parametric analytical strategy. Non-parametric tests are "distribution-free" and do not rely on these strict data distribution assumptions, ensuring a more robust and accurate analysis for this type of real-world data.

To address the research question, whether a statistically significant difference in 'Product Variety' exists among the five distinct employee tenure groups, the Kruskal-Wallis H Test was employed. This test is the appropriate non-parametric equivalent of the one-way ANOVA. It is specifically designed to determine if there are statistically significant differences between two or more independent groups on a continuous or ordinal dependent variable. The test functions by comparing the medians (rather than the means) of the groups. The results of this test were definitive. The analysis yielded a Kruskal-Wallis H-statistic of 376.1953, with a corresponding p-value significantly less than 0.05 ($p < 0.05$). The extremely high value of the H-statistic indicates a very large effect size, signifying a substantial and meaningful difference in sales behavior between the groups. The statistically significant p-value allowed for the strong rejection of the null hypothesis (which states there is no difference between the groups). This

finding provided the first piece of empirical evidence: the tenure groups are behaviorally distinct, and at least one group's 'Product Variety' performance is significantly different from the others.

While the Kruskal-Wallis test confirmed that a difference existed, it did not describe the direction or strength of the relationship across the tenure continuum. A junior employee might be different from a senior, but this test alone does not confirm that performance systematically increases with tenure. To address the primary research hypothesis (H1) that a positive relationship exists between tenure and product variety, a correlation analysis was required. For this purpose, the Spearman's Rank Correlation was selected. It was chosen because it is specifically designed to measure the strength and direction of a monotonic relationship between two variables, without requiring a normal distribution. It perfectly suited the study's need to test the alternative hypothesis (H1: a positive relationship exists) against the null hypothesis (H0: no positive relationship exists). The Spearman's Correlation analysis produced a correlation coefficient (Rho) of 0.5914. This value indicates a moderate-to-strong positive relationship between the rank of employee tenure and the rank of product variety sold. This finding was highly statistically significant, with a p-value well below the 0.05 threshold ($p < .05$). It strongly supports the study's central thesis: as employee tenure increases, their tendency to engage in complex sales behaviors also systematically and significantly increases.

3. CONCLUSION

This study was initiated to address the growing insufficiency of standardized, "one-size-fits-all" motivational strategies within the diverse and highly competitive retail sector. We proposed that employee tenure, an objective and readily available data point, could serve as a robust foundation for behavioral segmentation and the subsequent design of personalized gamification strategies. The empirical evidence gathered provides substantial support for this central thesis, demonstrating clear, data-driven pathways for moving beyond generalized incentives.

The statistical analysis provided the essential, solid ground upon which this entire personalization model is built. The results were not ambiguous. First, the Kruskal-Wallis H Test yielded a statistic ($H = 376.1953$) of overwhelming significance ($p < 0.001$). This result provides definitive, empirical proof that the five distinct employee tenure groups are not homogenous; they exhibit statistically significant differences in their real-world sales behaviors, specifically their capacity to sell a variety of products (cross-selling). This finding alone invalidates any motivational strategy that treats these distinct groups as a single entity. Second, the Spearman's Rank Correlation analysis provided the critical context for why these groups are different. The analysis revealed a moderate-to-strong, positive, and highly significant correlation ($\rho = 0.474$, $p < 0.001$) between an employee's tenure and their product variety sales. This demonstrates that the observed behavioral differences are not random; they are part of a systematic progression. As employees gain experience (increase in tenure), their capability to handle complex sales, manage broader product knowledge, and engage in cross-selling systematically increases. These two findings, when taken together, create an indisputable rationale for personalization. The Kruskal-Wallis test proves that segmentation is necessary (the groups are different), and the Spearman's test shows how to segment (based on the developmental progression of tenure). It is this data-driven foundation that mandates a shift from a singular, standardized bonus system to a multi-stage, personalized gamification framework that aligns with the evolving needs and capabilities of each career stage.

Based on this statistical evidence, we propose the following five-stage, personalized gamification model. Each stage is tailored to the distinct behavioral profile and motivational needs of the corresponding tenure segment.

For the New Starter (0-1 Year) segment, which constitutes the largest portion of the workforce (39%) but has the lowest average product variety (29.1) , the strategic objective must be foundational skill development and building self-confidence. These employees require clear direction and immediate, positive reinforcement to overcome the initial complexity of the role. Therefore, a highly structured, Task-Based System is recommended, breaking down complex sales into small, achievable micro-goals such as "Complete your first combined sale," "Add an accessory," or "Sell from 2 categories". Success in these tasks should be recognized through a Badge Collection system ("First Step," "Fast Learner") to

provide tangible feedback for small victories. A crucial component for this group is Mentor Matching, pairing them with a Senior employee for guided social learning and integration.

As employees transition to the Junior (1-3 Years) stage, their profile changes. This group (37% of the sample) shows a significant performance leap (avg. variety 39.9), indicating they have mastered the basics . The strategic objective thus shifts to skill deepening and specialization. Having acquired basic skills, they are now ready to develop specific areas of expertise and are motivated by social comparison and progression. The model proposes mechanics such as Specialization Paths ("Accessory Expert," "Suit Master") that encourage deep knowledge. Team Competitions and weekly store leaderboards can leverage their growing confidence for social motivation , while more complex Cross-Selling Missions (e.g., "3+ category combinations") provide challenging and engaging goals.

The Mid-Level (3-6 Years) employee, while a small segment in this dataset (1.7%), represents a critical stage of high competence (avg. variety 42.7) . The strategic objective for this group must evolve beyond simple sales metrics to focus on the recognition of their expertise and the development of leadership skills. These employees are highly competent and are now motivated by social tanınma (recognition) and influence, not just basic targets. Gamification for them should include Advanced-Level Goals ("Premium combination sale") but, more importantly, must introduce status and leadership-based rewards. These include Leadership Roles via "Mentor of the Week" or "Team Leader" badges, which formally recognize their social capital. Furthermore, they should receive Knowledge Sharing Rewards for actively training and mentoring the New Starters , reinforcing their own sense of mastery.

Following this, the Senior (6-10 Years) segment (4.1% of sample, avg. variety 41.7) consists of employees for whom standard sales tasks have become routine and are no longer intrinsically motivating. The strategic objective for them is to transform their deep expertise into tangible corporate contribution and to provide prestige recognition. Their motivation must come from strategic impact and status. The model proposes a shift away from basic tasks toward Strategic Goals tied to overall store performance. A Prestige Badge System ("Platinum Consultant," "Master Stylist") reinforces their elite status. Critically, they should be granted Special Privileges, such as participating in product selection workshops or new-season trend-spotting, which leverages their expertise and reinforces their value beyond individual sales.

Finally, the Expert (10+ Years) segment represents the smallest (0.8%) and most experienced cohort, possessing the highest average product variety (43.4) . For this group, financial rewards are secondary to meaning, purpose, and impact. The strategic objective is to deepen their corporate bond and empower them to create a lasting legacy. Their motivation is existential. The model proposes a Brand Ambassadorship Program, where they consult on new store openings , or Strategic Consultancy roles, where they earn recognition for contributing to regional strategies. Legacy Missions, which reward them for the successful development of future leaders and the formal transfer of their knowledge, directly appeal to their need to create a meaningful impact and solidify their long-term commitment.

While this study provides a robust, data-driven framework, it is essential to acknowledge its limitations, which in turn illuminate pathways for future research.

First, the study faces a Scope Limitation; the analysis was conducted within a single firm in the male apparel retail sub-sector. This context-specific nature limits the direct generalizability of the findings to other retail environments, such as grocery, electronics, or luxury goods, which possess different sales dynamics. Second, the study relies on a Cross-Sectional Data Structure. The data provides a snapshot of the year 2024, which allows for the identification of strong correlations but does not permit the establishment of definitive causation. We can confidently state that tenure and cross-selling behavior are linked, but we cannot, from this data alone, prove that one causes the other. Third, the proposed gamification framework is, at this stage, a Theoretical Model. While it is empirically grounded in the observed behavioral data, it has not yet been implemented or field-tested to validate its practical effectiveness and impact on motivation or sales performance. Finally, the analysis intentionally focused on tenure as the primary independent variable. While this provides a clear and objective segmentation, it did not include other significant Demographic or Structural Variables (such as age, gender, or store location) in a moderating capacity.

These limitations provide a clear agenda for future research. To address External Validity, the model should be tested in different retail sub-sectors to determine its adaptability. To address the issue of causality, a Longitudinal Study design is recommended, tracking employee cohorts over several years to observe the process of behavioral development as tenure increases. The most critical future step is to conduct an Impact Analysis. The proposed model should be implemented in a real-world setting, ideally using a Randomized Controlled Trial (RCT) or an A/B test. This would allow for the scientific measurement of the model's effectiveness against a control group using the traditional, standardized motivation system. Furthermore, future studies should incorporate Moderation Analysis to investigate the role of demographic factors, answering questions such as, "Is this model more or less effective for Gen Z employees compared to older cohorts?". In conclusion, this research successfully demonstrates that employee sales behavior is not static; it evolves systematically with tenure. By analyzing this evolution, this study provides a concrete, data-driven roadmap for retail organizations to move beyond ineffective, one-size-fits-all incentives and toward personalized, segment-specific gamification strategies that motivate employees at every stage of their career.

REFERENCES

Collige, F. W. (2024). Relationship between employee trust and intrinsic motivation and employee turnover intention. In Walden University, Walden University, Walden University, & Walden University, *Walden Dissertations and Doctoral Studies*. https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations

Fasasi, L. (2020). Effect of employees performance on sales in Bank of Palestine. *The Journal of International Scientific Researches*, *5*(Ek), 55–65. https://doi.org/10.23834/isrjournal.844144

Kasuma, A. B. H. (2024). The influence of the big Five-Factor personality dimension on employee performance. *International Journal of Applied and Advanced Multidisciplinary Research*, *2*(2), 103–112. https://doi.org/10.59890/ijaamr.v2i2.1364

Kotlyk, A., & Tereshchenko, D. (2025). Implementation of the gamification system to motivate personnel in the sales department. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, *2025*(2), 185–188. https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-2-36

Pink, D. H. (2010). *Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us*. Canongate Books.

Roberts, K. B. (2024). Strategies to reduce employee turnover in the insurance industry in Jamaica [PhD dissertation]. Walden University.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. Contemporary Educational Psychology, 61, 101860. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

Tj, H. W. (2022). Effect of employee characteristics and organizational culture on employee performance mediated by motivation. *Quantitative Economics and Management Studies*, *3*(2), 214–220. https://doi.org/10.35877/454ri.qems882

Woźniak, J. (2020). Gamification for sales incentives. *Contemporary Economics*, *14*(2), 144–161. https://doi.org/10.5709/ce.1897-9254.337

CİNSİYETE DUYARLI SOSYAL POLİTİKA TASARIMINDA PEMBE VERGİ FARKINDALIĞI

SİNEM UZGÖREN
Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset
sinem.uzgoren1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0009-0002-4756-3102

Özet

Kadınlara yönelik tüketim ürünlerinin, benzer erkek ürünlerine kıyasla daha yüksek fiyatlandırılması, literatürde "pembe vergi" (pink tax) olarak tanımlanmaktadır. Bu olgu, toplumsal cinsiyet temelli ekonomik eşitsizliklerin görünmez fakat süreğen bir yansımasıdır. Pembe vergi yalnızca bireysel tüketim alışkanlıklarını değil, aynı zamanda toplumsal refahın cinsiyetler arası dağılımını da etkilemektedir. Bu nedenle, sosyal politika tasarımında pembe vergi farkındalığı, cinsiyete duyarlı politika geliştirme süreçlerinin ayrılmaz bir unsuru haline gelmelidir. Bu çalışma, pembe verginin kadınların ekonomik katılımı, gelir dağılımı ve sosyal adalet üzerindeki etkilerini incelemekte; mevcut sosyal politika araçlarının bu yapısal eşitsizliği gidermede ne ölçüde yetersiz kaldığını tartışmaktadır. Feminist ekonomi perspektifinden hareketle, piyasa temelli fiyatlandırma mekanizmalarının toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üretme biçimlerine odaklanılmaktadır. Ayrıca, Türkiye örneğinde pembe vergiye ilişkin farkındalık düzeyleri değerlendirilecek ve politika yapıcılar için uygulanabilir çözüm önerileri sunulacaktır. Sonuç olarak, cinsiyete duyarlı sosyal politika tasarımı yalnızca biçimsel (formel) eşitlik ilkesini değil, fiili eşitliği de hedeflemelidir. Pembe vergiye ilişkin düzenlemeler ve farkındalık artırıcı politikalar, toplumsal cinsiyet eşitliğini ekonomik düzlemde güçlendiren önemli araçlardır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, sosyal politikanın yeniden dağıtıcı ve dönüştürücü işlevini cinsiyet perspektifinden yeniden düşünmektir.

Anahtar Kelimeler: Pembe Vergi, Cinsiyete Duyarlı Sosyal Politika, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Feminist Ekonomi.

AWARENESS OF THE PİNK TAX İN GENDER-SENSİTİVE SOCİAL POLİCY DESING

Abstract

The higher pricing of consumer products targeted at women compared to similar products for men is defined in the literature as the "pink tax." This phenomenon represents an invisible yet persistent reflection of gender-based economic inequalities. The pink tax affects not only individual consumption patterns but also the gendered distribution of social welfare. Therefore, raising awareness of the pink tax should be considered an integral component of gender-sensitive social policy design. This paper examines the effects of the pink tax on women's economic participation, income distribution, and social justice, and discusses the extent to which current social policy instruments fail to address this structural inequality. Drawing on the perspective of feminist economics, it focuses on how market-based pricing mechanisms reproduce gender norms. Furthermore, the study evaluates awareness levels of the pink tax in Turkey and offers practical policy recommendations for policymakers. In conclusion, gender-sensitive social policy design should aim not only for formal equality but also for substantive equality. Regulations addressing the pink tax and awareness-raising policies are significant tools to strengthen gender equality in the economic sphere. Accordingly, this study seeks to reconsider the redistributive and transformative functions of social policy through a gender-sensitive lens.

Keywords: Pink Tax, Gender-Sensitive Social Policy, Gender Equality, Feminist Economics.

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet eşitliği, çağdaş sosyal politika tartışmalarının merkezinde yer alan ve refah devletinin dönüşüm süreçleriyle yakından ilişkili bir kavramdır. Kadın ve erkeklerin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda eşit konumda olmalarını hedefleyen bu yaklaşım, yalnızca yasal düzenlemelerle değil, gündelik yaşam pratiklerinde ve piyasa ilişkilerinde de eşitliğin sağlanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, tüketim piyasasında kadınlara yönelik ürün ve hizmetlerin sistematik biçimde daha yüksek fiyatlarla sunulması olgusu, literatürde "pembe vergi" (pink tax) olarak tanımlanmakta ve toplumsal cinsiyet temelli ekonomik eşitsizliklerin somut bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Pembe vergi, yalnızca bireysel tüketim tercihlerinin sonucu değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin ekonomik alanda yeniden üretildiği yapısal bir mekanizmadır. Kadınların yaşam döngüsü boyunca maruz kaldıkları görünmez maliyetlerin artmasına yol açarken, gelir farklarını ve yoksulluk risklerini de derinleştirmektedir. Dolayısıyla, pembe vergi farkındalığının artırılması, cinsiyete duyarlı sosyal politika tasarımlarının oluşturulmasında temel bir önkoşul olarak görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, pembe vergi olgusunu cinsiyete duyarlı sosyal politika perspektifinden ele alarak, toplumsal cinsiyet temelli fiyat farklılıklarının sosyal adalet, ekonomik eşitlik ve refah politikaları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Araştırma, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik boyutuna dair farkındalığın güçlendirilmesinin, sosyal politika üretiminde daha kapsayıcı ve eşitlikçi yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır. Çalışma yöntemi olarak nitel literatür taraması benimsenmiştir. Bu kapsamda, pembe vergiye ilişkin ulusal ve uluslararası akademik yayınlar, politika belgeleri, ekonomik raporlar ve medya analizleri incelenmiş; elde edilen bulgular cinsiyete duyarlı sosyal politika kuramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu yöntem, pembe vergi olgusunun çok boyutlu yapısının çözümlenmesine ve sosyal politika disiplini içindeki konumunun belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Feminist iktisat yaklaşımları, piyasa ilişkilerinin ve kamu politikalarının cinsiyetsiz olmadığını; aksine üretim ve tüketim süreçlerinde toplumsal cinsiyet normlarının belirleyici bir rol oynadığını vurgular. Bu perspektif, kadınların gündelik yaşamda karşılaştıkları görünmez maliyetlerin kamusal politikalarda yeterince dikkate alınmadığını ve ekonomik karar alma mekanizmalarında yeniden üretildiğini ileri sürmektedir.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL POLİTİKA VE PEBE VRGİ İLİŞKİSİ

Toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak eşit haklara, fırsatlara ve kaynaklara erişimini hedefleyen temel bir insan hakkıdır. Bu eşitlik yalnızca hukuki bir düzenleme konusu değil; aynı zamanda ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla toplumun sürdürülebilir kalkınmasının da temel unsurlarındandır (Yılmaz, 2025). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bireylerin eğitim, istihdam, sağlık ve karar alma süreçlerine katılımında gözlemlenen sistematik farklılıklarla kendini gösterir; bu durum kadınların sosyal ve ekonomik yaşamda karşılaştıkları engellerin kalıcılaşmasına yol açar (Kaya, 2022; İçli, 2021). Bu noktada sosyal politika, toplumsal refahı artırmak, eşitsizlikleri azaltmak ve dezavantajlı grupları korumak amacıyla devletin yürüttüğü planlı müdahaleler bütünü olarak kritik bir rol üstlenir (Topçuoğlu, 2016). Sosyal politikaların toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınması, eşitliğin yalnızca hedef değil, aynı zamanda politika tasarımının temel ilkesi haline gelmesini sağlar. Cinsiyete duyarlı politika anlayışı, kadınların ve erkeklerin farklı gereksinimlerini dikkate alarak adil ve kapsayıcı kamu politikalarının oluşturulmasını öngörür (Çetin & Yılmaz, 2021). Bu çerçevede, sosyal hizmetler, eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında geliştirilen cinsiyet odaklı uygulamalar, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasına ve kadınların güçlenmesine katkı sunmaktadır (Ertuğrul, 2024). Toplumsal cinsiyet eşitliğini tehdit eden yapısal unsurlardan biri de “pembe vergi” (pink tax) olarak adlandırılan, kadınlara yönelik ürün ve hizmetlerin erkeklere sunulan benzerlerinden daha yüksek fiyatlarla satılması olgusudur (Beşirli, 2022). Her ne kadar gerçek bir vergi türü olmasa da pembe vergi terimi, piyasa ekonomilerinde cinsiyet temelli fiyatlandırma stratejilerinin kadınların ekonomik konumunu olumsuz etkileyen bir biçimini tanımlar (Beşirli & Boz, 2022). Kadınların temel ihtiyaç ürünlerinde daha yüksek fiyatlarla karşılaşması, gelir eşitsizliğini derinleştirir ve toplumsal cinsiyet temelli ekonomik adaletsizlikleri yeniden üretir (World Economic Forum, 2022).

Küresel düzeyde bazı ülkeler bu soruna yönelik yasal önlemler almış, pembe vergiyi yasaklayan veya azaltan düzenlemeler yürürlüğe koymuştur. Örneğin, ABD’nin Kaliforniya Eyaleti 1995 yılında Cinsiyet Vergisi Kaldırma Yasası’nı kabul etmiş; Birleşik Krallık ve Avustralya ise kadın hijyen ürünlerinden alınan vergileri kaldırarak fiyat farklarını azaltmaya yönelik adımlar atmıştır (Wikipedia, 2025). Türkiye’de ise henüz kapsamlı bir yasal düzenleme bulunmamakla birlikte, akademik çevreler ve sivil toplum kuruluşları farkındalık artırmaya yönelik çalışmalar yürütmektedir (Özgür Yayınları, 2025). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında sosyal politikanın rolü yalnızca fırsat eşitliği yaratmakla sınırlı değildir; aynı zamanda piyasa mekanizmalarındaki görünmez eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı da gerektirir. Pembe vergi bu bağlamda, sosyal politikanın ekonomik adalet ve cinsiyet eşitliği hedefleriyle kesiştiği önemli bir inceleme alanı olarak öne çıkmaktadır.

2.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sosyal Politikanın Rolü

Toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak eşit haklara ve fırsatlara sahip olmalarını ifade eder (Yılmaz, 2025). Bu eşitlik, ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasal boyutlarıyla çok katmanlı bir kavramdır (Kaya, 2022). Sosyal politika, toplumun refahını artırmayı hedefleyen devlet müdahaleleri ve düzenlemeler bütünüdür (Topçuoğlu, 2016). Toplumsal cinsiyet eşitliği ile sosyal politika arasındaki ilişki, sosyal politikaların eşitliği teşvik etme potansiyelini ortaya koyar. Kadınların işgücüne katılımı, eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerine erişimi ve karar alma süreçlerindeki temsili, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göstergeleridir (İçli, 2021). Bu bağlamda sosyal politikaların cinsiyete duyarlı biçimde tasarlanması, kadınların ve erkeklerin farklı ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak eşitlikçi ve kapsayıcı yaklaşımların geliştirilmesini sağlar (Kaya, 2022). Örneğin, kadınların işgücüne katılımını artırmaya yönelik politikalar; esnek çalışma saatleri, çocuk bakım hizmetleri ve eşit ücret uygulamaları gibi önlemleri içerebilir (Çetin & Yılmaz, 2021). Ayrıca sosyal hizmet alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden uygulamalar, kadınların güçlenmesine ve sosyal refahın artmasına önemli katkılar sağlar (Ertuğrul, 2024).

2.2. Cinsiyete Duyarlı Politika Anlayışı

Cinsiyete duyarlı politika anlayışı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmayı hedefleyen, politika süreçlerinde cinsiyet rollerini dikkate alan bir yaklaşımdır. Kadınların ve erkeklerin farklı deneyimlerini ve gereksinimlerini gözeterek adil, kapsayıcı ve eşitlikçi politikalar geliştirmeyi amaçlar. Bu anlayış özellikle sosyal hizmetler, eğitim ve sağlık alanlarında önemli bir rol oynar (Çetin & Yılmaz, 2021).

2.2.1. Cinsiyete Duyarlı Politika Kavramı

Cinsiyete duyarlı politika, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla politika tasarım ve uygulamalarında kadınların ve erkeklerin farklı ihtiyaçlarını dikkate alan yaklaşımdır. Bu politikalar, toplumsal adaletin güçlenmesine ve cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasına katkıda bulunur (Ertuğrul, 2024).

2.2.2. Cinsiyete Duyarlı Politika Uygulamaları

Cinsiyete duyarlı politikalar, kamu hizmetlerinin farklı alanlarında uygulanabilir. Örneğin sağlık hizmetlerinde kadınların özel ihtiyaçlarını gözeten politikalar kadın sağlığının iyileştirilmesine katkı sağlar. Eğitimde cinsiyet eşitliğini teşvik eden uygulamalar ise kız çocuklarının eğitime erişimini artırır (Yılmaz, 2025).

2.2.3. Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme

Cinsiyete duyarlı bütçeleme, kamu bütçelerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeterek düzenlenmesini ifade eder. Bu yaklaşım, kaynakların kadın ve erkekler arasında adil biçimde dağıtılmasını sağlar. Örneğin, Sakarya'da yapılan bir araştırma, mahalli idarelerde cinsiyete duyarlı bütçeleme ile kadınların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Dumlupınar & Gökşu, 2020).

2.2.4. Politika Değerlendirme ve İzleme

Cinsiyete duyarlı politikaların etkinliğini artırmak için düzenli izleme ve değerlendirme süreçleri gereklidir. Bu süreçlerde kadınların ve erkeklerin farklı deneyimlerinin dikkate alınması, politikaların başarısını artırır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerinin hangi ölçüde gerçekleştirildiğinin izlenmesi, gelecekteki politika tasarımlarına yön verir (UNICEF, 2024).

2.3. Pembe Vergi Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Pembe vergi kavramı, 20. yüzyılın ortalarına, özellikle 1930–1960 dönemine kadar uzanan cinsiyete dayalı pazarlama ve fiyatlandırma pratiklerine dayanmaktadır. Bu dönem, toplumsal cinsiyet rollerinin sabitlendiği, ürünlerin "kadın" ve "erkek" kategorileri altında ayrıştırıldığı ve bu ayrımın fiyatlandırmaya yansıdığı bir süreçtir. Günümüzde pembe vergi tartışmaları sıklıkla bu tarihsel bağlama gönderme yapar.

Pembe vergi (pink tax), kadınlara yönelik ürün ve hizmetlerin, benzer erkek ürünlerine kıyasla daha yüksek fiyatlarla satılması olgusunu tanımlayan sosyo-ekonomik bir kavramdır. Teknik olarak bir "vergi" anlamına gelmez; daha çok piyasa içindeki cinsiyet temelli fiyat ayrımcılığının gündelik yaşamdaki görünümünü ifade eder.

Literatürde pembe vergi, fiyat farklılıklarının kadınların satın alma gücünü zayıflatması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ekonomik düzeyde pekiştirmesi açısından değerlendirilir.

Araştırmalar, pembe verginin ortaya çıkışında birden fazla mekanizmanın etkili olduğunu göstermektedir:

1. Cinsiyete dayalı pazarlama stratejileri: Aynı ürünlerin ambalaj, renk veya marka farklılıklarıyla farklı cinsiyet segmentlerine satılması.
2. Tüketici davranışları ve talep esnekliği: Kadınların belirli ürünlerde farklı ödeme isteklilikleri göstermesi.
3. Pazarlama kaynaklı fiyat farkları: Üretim veya dağıtım maliyetleriyle açıklanamayan fiyatlandırma farklılıkları.
4. Kurumsal stratejik kararlar: Şirketlerin marka konumlandırması veya hedef kitle belirlemesi süreçlerinde uygulanan fiyat politikaları.

Bazı çalışmalar, bu farklılıkların maliyet kaynaklı olmaktan ziyade, cinsiyetlendirilmiş pazarlama pratiklerinden kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Pembe vergi olgusuna ilişkin en kapsamlı ampirik çalışmalardan biri, New York City Tüketici İşleri Müdürlüğü'nün (DCA) 2015 tarihli From Cradle to Cane: The Cost of Being a Female Consumer raporudur. Yaklaşık 800 ürün karşılaştırması üzerinden yürütülen bu çalışma, kadınlara yönelik ürünlerin belirli kategorilerde ortalama %7 oranında daha yüksek fiyatlandırıldığını ortaya koymuştur. En belirgin farkların kişisel bakım, giyim ve oyuncak kategorilerinde olduğu görülmüştür.

Son yıllarda yapılan araştırmalar, hem pazarlama hem de tüketici politikası literatüründe benzer sonuçlara ulaşmıştır. Özellikle "scanner veri analizi" gibi yöntemlerle, cinsiyete dayalı fiyat farklılıklarının sistematik bir ayrımcılığa işaret ettiği yönünde bulgular artmaktadır.

Bu farkındalık sonucunda, birçok ülkede pembe vergiyi sınırlamaya yönelik yasal düzenlemeler gündeme gelmiştir. Örneğin ABD, Kanada, Birleşik Krallık ve Avustralya gibi ülkelerde kadın hijyen ürünlerine uygulanan vergiler kaldırılmış veya cinsiyet temelli fiyat ayrımcılığı yasaklanmıştır.

Türkiye'de ise pembe vergi konusunda henüz yasal bir düzenleme bulunmamakla birlikte, akademik çalışmalar ve sivil toplum girişimleri aracılığıyla farkındalık yaratılmaktadır. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde yapılan bir araştırma, Türkiye pazarında kadınlara yönelik ürünlerin erkek muadillerine göre ortalama %7,4 daha pahalı olduğunu göstermiştir (Beşirli & Boz, 2022). Bu bulgular, Türkiye bağlamında pembe verginin hem ekonomik hem de toplumsal boyutlarıyla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.3.1. Ekonomik Etkiler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Pembe vergi, kadınların yıllık harcamalarını artırarak ekonomik eşitsizliği derinleştirir. Özellikle kişisel bakım ürünleri, giyim ve oyuncak kategorilerinde kadınlar, erkeklere göre daha yüksek fiyatlarla karşılaşmaktadır (New York City Department of Consumer Affairs, 2015). Bu durum, kadınların gelirlerinin daha büyük bir kısmını tüketime ayırmalarına neden olurken, tasarruf ve yatırım olanaklarını da azaltmaktadır. Ayrıca pembe vergi, kadınların ekonomik bağımsızlığını zayıflatan dolaylı bir faktör olarak işlev görür (World Economic Forum, 2022). Bu nedenle, pembe vergi yalnızca bireysel tüketici davranışlarını değil; gelir dağılımı, ekonomik refah ve toplumsal adalet dengelerini de etkileyen yapısal bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

2.3.2. Küresel Düzeyde Yasal Düzenlemeler

Pembe vergiye yönelik farkındalığın artmasıyla, bazı ülkelerde bu uygulamayı yasaklayan yasal düzenlemeler yürürlüğe konmuştur.

- ABD: Kaliforniya Eyaleti 1995'te "Cinsiyet Vergisi Kaldırma Yasası"nı kabul etmiş, New York Eyaleti ise 2020'de pembe vergiyi yasaklayan bir yasa çıkarmıştır (Wikipedia, 2025).

- Birleşik Krallık: 2021'de tampon vergisini kaldırmış ve kadın hijyen ürünlerini KDV'den muaf tutmuştur.
- Avustralya: 2019'da tampon ve ped gibi hijyen ürünlerine uygulanan %10'luk vergi oranını kaldırmıştır.
- Türkiye: Henüz kapsamlı bir yasal düzenleme bulunmamakla birlikte, akademi ve sivil toplum alanında farkındalık çalışmalarının sürdüğü gözlemlenmektedir (Özgür Yayınları, 2025).

Bu örnekler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında vergi ve fiyat politikalarının dönüştürücü bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

3. PEMBE VERGİ OLGUSUNUN EKONOMİK VE SOSYAL BOYUTLARI

Pembe vergi olgusu, yalnızca tüketici fiyatlandırması bağlamında değil; toplumsal cinsiyet temelli ekonomik eşitsizliklerin görünür bir yansıması olarak da değerlendirilmelidir. Kadınlara yönelik ürün ve hizmetlerin sistematik biçimde daha yüksek fiyatlandırılması, kadınların gelirlerinin daha büyük bir kısmını tüketime yönlendirmelerine neden olmakta ve ekonomik bağımsızlıklarını sınırlandırmaktadır.

Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutlarda da yeniden üretildiğini göstermektedir. Dolayısıyla pembe vergi, cinsiyet temelli tüketim kalıplarının, gelir dağılımının ve refah düzeylerinin analizinde dikkate alınması gereken önemli bir sosyal politika konusudur.

3.1. Tüketim Kalıplarında Toplumsal Cinsiyet Ayrımı

Pembe vergi, kadınlara yönelik ürünlerin benzer erkek ürünlerine kıyasla daha yüksek fiyatlarla satılması durumunu ifade eder (Beşirli & Boz, 2022). Bu fiyat farklılıkları genellikle kişisel bakım ürünleri, giyim, oyuncaklar ve hizmet sektörlerinde gözlemlenir (Uplifers, 2025). Örneğin, kadın tıraş bıçaklarının erkek versiyonlarına göre daha pahalı satılması veya kadın parfümlerinin erkek parfümlerine oranla daha yüksek fiyatlandırılması, toplumsal cinsiyet temelli fiyatlandırmanın somut örneklerindendir (Pehlivan Yirci, 2025). Bu farklar, kadınların ekonomik olarak daha fazla mali yüke maruz kalmasına neden olur. Dolayısıyla pembe vergi yalnızca bir pazarlama stratejisi değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir (Eşit Adımlar, 2024).

3.2. Pembe Verginin Kadınların Ekonomik Güçlenmesi Üzerindeki Etkileri

Pembe vergi, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını olumsuz yönde etkileyen önemli bir faktördür. Kadınlar, benzer ürünler için erkeklere kıyasla daha fazla ödeme yapmak zorunda kaldıklarında, bu durum onların finansal yükünü artırır ve satın alma gücünü azaltır (Eşit Adımlar, 2024). Özellikle düşük gelirli kadınlar için bu ek maliyet, mevcut bütçelerini daha da kısıtlar (Uplifers, 2025). Ayrıca pembe vergi, kadınların temel ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla harcama yapmalarına neden olarak tasarruf ve yatırım yapma olanaklarını sınırlar. Bu durum, uzun vadede kadınların ekonomik güçlenmesini engeller ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirir (Pehlivan Yirci, 2025). Sonuç olarak pembe vergi, kadınların ekonomik katılımı açısından yalnızca bir tüketici tercihi meselesi değil, aynı zamanda ekonomik adaletin önündeki yapısal bir engeldir.

3.3. Türkiye ve Dünyadan Uygulama Örnekleri

Türkiye'de yapılan bir araştırma, kadınlara yönelik satılan ürünlerin erkekler için satılan muadillerine göre ortalama %7,5 daha pahalı olduğunu ortaya koymuştur (Beşirli & Boz, 2022). Özellikle kişisel bakım ürünlerinde kadınlar erkeklere oranla %16,8 daha fazla ödeme yapmaktadır (Wikipedia, 2025). Ayrıca kız çocukları için üretilen pembe renkli oyuncakların, erkek çocukları için üretilen mavi renkli muadillerine göre ortalama %12,7 oranında daha pahalı olduğu saptanmıştır (Wikipedia, 2025).

ABD'nin Kaliforniya Eyaleti'nde yapılan bir araştırma ise, kadınların yalnızca hizmetler üzerinden ödedikleri pembe vergi miktarının yıllık ortalama 1.351 dolar olduğunu, bu tutarın 2024 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 2.960 dolara denk geldiğini göstermektedir (Yazıcıoğlu, 2025). New York Eyaleti, pembe vergiyi yasaklayan düzenlemelerle fiyat farklarının önüne geçmeyi amaçlamıştır (Beşirli & Boz, 2022). Bu adımlar, pembe verginin ekonomik eşitsizlik yarattığı yönündeki farkındalığın küresel düzeyde artışına işaret etmektedir.

4. CİNSİYETE DUYARLI SOSYAL POLİTİKA TASARIMI

Cinsiyete duyarlı sosyal politika tasarımı, toplumsal cinsiyet eşitliğini politika süreçlerinin tüm aşamalarına entegre etmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu anlayış, kadınların ve erkeklerin farklı toplumsal rollerini, ihtiyaçlarını ve fırsatlarını dikkate alarak adil, kapsayıcı ve eşitlikçi politikalar geliştirmeyi hedefler. Sosyal politika araçlarının cinsiyet perspektifiyle yeniden düzenlenmesi, hem yapısal eşitsizliklerin azaltılmasına hem de kadınların ekonomik ve sosyal yaşama tam katılımının desteklenmesine katkı sağlar. Bu nedenle cinsiyete duyarlı politika tasarımı, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal adaletin temel bileşenlerinden biridir.

4.1. Vergi Politikalarında Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması

Vergi politikalarında toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, vergi sistemlerinin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkilerini analiz ederek, daha eşitlikçi bir yapının oluşturulmasını hedefler. Çelikkaya (2023), gelir vergisinin kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiş; mülk edinimi, tüketim harcamaları ve hizmet ücretlerinin tahsilinde görülen cinsiyet eşitsizliklerini ele almıştır. Bu bağlamda vergi sistemlerinin, kadınların ekonomik bağımsızlığını destekleyecek biçimde yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye, kadın-erkek eşitliğine duyarlı bütçeleme uygulamalarını benimseyen 23 OECD ülkesinden biridir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının da dahil olduğu, Avrupa Birliği (AB) ve Birleşmiş Milletler (BM) ortaklığında yürütülen projelerle, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ekonomik planlama ve bütçeleme süreçlerine entegrasyonu sağlanmaktadır.

4.2. Eşitlik Temelli Sosyal Politika Araçları

Eşitlik temelli sosyal politika araçları, toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirmeyi amaçlayan strateji ve uygulamalardır. Bu araçlar, kadınların sosyal ve ekonomik yaşama eşit biçimde katılımını destekler. Sarıipek (2017), sosyal politikanın "devletsizleştirilmesi" sürecini tartışarak, sivil toplum örgütleri ve piyasa aktörlerinin bu süreçteki rollerini değerlendirmiştir. Bu çerçevede, eşitlikçi sosyal politikanın geliştirilmesinde devletin aktif rolünün önemine dikkat çekmiştir. Eğitim ise toplumsal ilerlemenin temel araçlarından biri olarak görülmektedir. Eğitim politikalarının toplumsal fırsatları eşitleme ve bireylerin yaşam koşullarını iyileştirme hedefi, sosyal politikanın dönüştürücü gücünü pekiştirir.

5. FEMİNİST EKONOMİ PERSPEKTİFİNDEN PEMBE VERGİ

Feminist ekonomi, ekonomik ilişkileri toplumsal cinsiyet bağlamında inceleyerek kadınların emek, gelir ve fırsatlar üzerindeki eşitsizliklerini görünür kılmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu perspektife göre pembe vergi, yalnızca fiyat farklılıklarıyla sınırlı olmayan; kadınların ekonomik yükünü artıran, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üreten sistemik bir olgudur. Feminist ekonomi, üretimden tüketime kadar uzanan süreçlerde cinsiyet temelli normların piyasa yapısına nasıl yansıdığını analiz eder ve bu eşitsizliklerin giderilmesi için politika önerileri geliştirir.

5.1. Feminist Ekonominin Temel İlkeleri

Feminist ekonomi literatürü, ekonomik ilişkilerin yalnızca piyasa veya işgücü analizlerinden ibaret olmadığını; aynı zamanda bakım emeği, ücretlendirilmemiş aile içi çalışma ve toplumsal cinsiyet normları gibi görünmeyen faktörleri de içerdiğini vurgular (Elson, 1999). Bu yaklaşım, geleneksel iktisadın göz ardı ettiği ev içi emeği, kadınların ücretsiz bakım yükünü ve toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerini, ekonomik çıktı ve refah dağılımı açısından önemli değişkenler olarak değerlendirir. Feminist ekonomi, piyasanın toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini bazen yeniden üreten bir mekanizma olduğunu ileri sürer (Skeggs, 2004). Bu bakımdan pembe vergi, yalnızca adaletsiz bir fiyatlandırma uygulaması değil; kadınların ekonomik katılımını, gelir dağılımını ve toplumsal refahı etkileyen yapısal bir eşitsizlik göstergesidir (NY DCA, 2015; WEF, 2022). Bu perspektife göre, biçimsel (yasal) eşitlik yeterli değildir; fiili eşitliğe ulaşmak için piyasa mekanizmalarının da toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla yeniden değerlendirilmesi gerekir.

5.2. Piyasa Mekanizmalarının Cinsiyet Normlarını Yeniden Üretme Biçimleri

Piyasa aktörleri —üreticiler, perakendeciler, reklam ajansları— ürün tasarımı, marka konumlandırması ve ambalajlama süreçlerinde cinsiyet temelli farklılaştırma stratejileri uygular. Bu stratejiler, "kadın" ve "erkek" versiyonları olarak ayrılan ürün kategorileri yaratır. Bu uygulama, aynı veya çok benzer

bileşenlerle üretilen ürünlerin kadın versiyonlarında sistematik olarak daha yüksek fiyatlandırılmasına yol açar (Moshary, Tuchman & Bhatia, 2023). Örneğin, bazı kategorilerde fiyat farkı %7–11 arasında değişmekte; ambalaj, renk veya koku gibi küçük farklar, fiyat artışına gerekçe olarak kullanılmaktadır.

Bu durum, piyasanın toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üretme biçimlerinden biridir. Kadınlara yönelik "özel" ürün algısı, cinsiyetlendirilmiş tüketim kalıplarını güçlendirir. Dolayısıyla fiyatlandırma yalnızca maliyet ve rekabet faktörleriyle değil, aynı zamanda toplumsal normlar, marka değeri ve tüketici algısıyla şekillenir (Wishart, Poo, Baxter & Lau, 2024). Feminist ekonomi, bu nedenle piyasayı salt ekonomik bir alan değil; toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretildiği bir yapı olarak değerlendirir.

5.3. Kadınların Ekonomik Katılımı Üzerindeki Dolaylı Engeller

Pembe vergi, kadınların ekonomik katılımını doğrudan ve dolaylı yollarla sınırlar. Doğrudan etkide, kadınların aynı ürünler için daha yüksek bedeller ödemek zorunda kalması, onların reel gelirini azaltır ve tasarruf kapasitesini düşürür (JEC, 2016; NY DCA, 2015). Dolaylı olarak ise kadınların tüketim maliyetlerinin artması, bütçe kısıtlarını derinleştirir; bu da eğitim, mesleki gelişim ve çocuk bakım hizmetlerine ayrılan kaynakları kısıtlar. Özellikle düşük gelirli kadınlar, bu mali yükten daha fazla etkilenmektedir (Beşirli & Boz, 2022).

Türkiye örneğinde yapılan bir araştırma, çevrimiçi pazaryerlerinde kadınlara yönelik ürünlerin erkek eşdeğerlerine kıyasla ortalama %7,4 daha pahalı olduğunu göstermiştir. Bu fark, pembe verginin yerel pazarda da ekonomik anlamda önemli bir yük oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Beşirli & Boz, 2022).

Bu bağlamda, feminist ekonomi perspektifinden bakıldığında kadınların ekonomik katılımını artırmak yalnızca istihdam politikalarıyla değil; aynı zamanda tüketim maliyetlerinin azaltılmasıyla da mümkündür.

5.4. Gelir Dağılımı ve Sosyal Adalet Açısından Pembe Vergi

Pembe vergi, gelir dağılımı ve sosyal adalet açısından "görünmeyen bir vergi" niteliğindedir. Resmî vergi oranları değişmese de, kadınların tüketim düzeyinde daha yüksek fiyatlarla karşılaşması, onların ekonomik açıdan dezavantajlı konuma düşmesine yol açar (JEC, 2016; NY DCA, 2015).

Bu durum, yeniden dağıtımcı politikaların etkinliğini zayıflatabilir. Piyasa içi ayrımcı fiyatlandırma uygulamaları, kamu politikalarının eşitlik yönündeki etkilerini sınırlayabilir.

Bu noktada iki tür politika müdahalesi öne çıkmaktadır:

1. Fiyatlandırma şeffaflığı ve tüketici koruma mekanizmaları: Kadın ve erkek ürünleri arasındaki fiyat karşılaştırmalarının kamuoyuyla paylaşılması ve maliyet farklarının denetlenmesi.
2. Cinsiyete duyarlı vergilendirme ve sübvansiyon politikaları: Kadınlara yönelik temel ürünlerde vergi indirimleri veya iade sistemleri yoluyla ekonomik yükün hafifletilmesi (Wishart et al., 2024; Moshary et al., 2023).

Ancak bu politikaların uygulanmasında şeffaflık, piyasa denetimi ve "benzer ürün" tanımının netliği kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak pembe vergi, kadınların reel gelirini azaltarak ekonomik eşitsizliği derinleştirir. Bu nedenle sosyal politika tasarımı yalnızca yasal eşitlik ilkelerini değil, fiili eşitliği sağlayacak dönüşümsel yaklaşımları da içermelidir.

6. SONUÇ

Bu çalışma, pembe vergi olgusunu toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsiyete duyarlı sosyal politika perspektifinden ele alarak ekonomik, sosyal ve politik boyutlarıyla bütüncül biçimde değerlendirmiştir.

Analizler göstermektedir ki, pembe vergi yalnızca bireysel tüketim tercihlerinin değil, piyasa mekanizmalarının ve toplumsal cinsiyet normlarının bir sonucudur. Kadınlara yönelik ürünlerin erkek muadillerine göre sistematik biçimde daha yüksek fiyatlandırılması, kadınların tasarruf ve yatırım kapasitesini kısıtlamakta; ekonomik bağımsızlıklarını sınırlandırmakta ve toplumsal refahın cinsiyetler arası dağılımını bozucu bir etki yaratmaktadır.

Feminist ekonomi perspektifi, pembe verginin piyasa içinde kadınların dezavantajlı konumunu yeniden üreten yapısal bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı sosyal politika tasarımı, yalnızca yasal düzenlemeleri değil; piyasa mekanizmalarının dönüştürülmesini, tüketici farkındalığının artırılmasını ve cinsiyete duyarlı bütçeleme stratejilerinin uygulanmasını da içermelidir.

Bu doğrultuda öneriler şu şekilde özetlenebilir:

- Yasal Düzenlemelerin Güçlendirilmesi: Cinsiyet temelli fiyat farklılıklarını yasaklayan veya sınırlayan düzenlemelerin oluşturulması.
- Cinsiyete Duyarlı Vergi Politikaları: Kadınlara yönelik temel ihtiyaç ürünlerinde vergi indirimi veya sübvansiyon uygulamalarıyla ekonomik yükün azaltılması.
- Tüketici Farkındalığı: Kamu kampanyaları ve şeffaf fiyat karşılaştırmalarıyla pembe vergi bilincinin artırılması.
- Cinsiyet Ana Akımlaştırılmış Sosyal Politika: Bütçe planlaması, kamu harcamaları ve vergi politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel ölçüt haline getirilmesi.
- Piyasa Denetimi: Üretim, dağıtım ve fiyatlandırma süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması.

Sonuç olarak pembe vergi, yalnızca bir fiyat farkı değil; toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerini doğrudan etkileyen ekonomik ve kültürel bir eşitsizlik göstergesidir. Eşitlikçi bir sosyal politika anlayışı, hem kamu hem özel sektör düzeyinde dönüşüm gerektirir.

KAYNAKÇA

Beşirli, H. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında pembe vergi olgusu. Gazi Kitabevi.

Beşirli, H., & Boz, F. (2022). Tüketim ekonomisinde pembe vergi farkındalığı: Türkiye örneği. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 134–152.

Cato Institute. (2022). Gender-based pricing and the pink tax debate. Cato Institute. https://www.cato.org/research-briefs-economic-policy/gender-based-pricing-consumer-packaged-goods-pink-tax.

Çelikkaya, S. (2023). Cinsiyete duyarlı vergi politikaları ve ekonomik eşitsizlikler. Vergi Dünyası, 50(4), 44–61.

Çetin, C., & Yılmaz, S. (2021). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sosyal politika uygulamaları. Beta Yayınları.

Dumlupınar, R., & Gökşu, E. (2020). Mahalli idarelerde cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamaları: Sakarya örneği. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(1), 88–106. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/986702.

Elson, D. (1999). Gender budgeting initiatives: Dimensions and challenges. Journal of International Development,11(6,929-941. https://genderbudgeting.files.wordpress.com/2012/12/diane_elson_gb_initiative1999.pdf.

Ertuğrul, A. (2024). Sosyal hizmetlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği uygulamaları. Nobel Yayıncılık.

Eşit Adımlar. (2024). Pembe vergi: Görünmez eşitsizlik. Erişim: https://www.esitadimlar.org.

Harrison, K. (2024). Feminist economics and structural inequality in consumption. Feminist Review, 130(1), 56–73.

İçli, G. (2021). Kadınların sosyal yaşamda eşitsizlik deneyimleri. Siyasal Kitabevi.

Joint Economic Committee [JEC]. (2016). The pink tax: How gender-based pricing hurts women's buying power. U.S. Congress.

Kaya, A. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ekonomik refah ilişkisi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 72(1), 215–232.

Moshary, S., Tuchman, A. E., & Bhatia, R. (2023). Gender-based pricing in consumer markets. Journal of Marketing Research, 60(3), 455–474.

New York City Department of Consumer Affairs [NY DCA]. (2015). From cradle to cane: The cost of being a female consumer. NYC DCA.

Özgür Yayınları. (2025). Pembe vergi farkındalığı üzerine Türkiye raporu. Özgür Yayıncılık.

Pehlivan Yirci, A. (2025). Pembe vergi: Tüketimde görünmeyen cinsiyet farkı. Kadın Araştırmaları Dergisi, 10(1), 45–59.

Sarıipek, D. (2017). Sosyal politikanın devletsizleştirilmesi ve sivil toplumun rolü. Seçkin Yayıncılık.
Skeggs, B. (2004). Class, self, culture. Routledge.
Topçuoğlu, H. (2016). Sosyal politika: Kuram ve uygulama. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
UNICEF. (2024). Gender-responsive budgeting and policy evaluation. United Nations Children's Fund.
Uplifers. (2025). Pembe vergi nedir? Fiyat farkının toplumsal etkileri. Erişim: https://www.uplifers.com.
Wikipedia. (2025). Pink tax. Erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/Pembe_vergi.
Wishart, J., Poo, L., Baxter, E., & Lau, S. (2024). Market structures and gendered consumption patterns. Journal of Consumer Policy, 47(2), 189–210.
World Economic Forum [WEF]. (2022). Global gender gap report 2022. WEF.
Yazıcıoğlu, N. (2025). Pembe vergiye ekonomik bir bakış: Kaliforniya örneği. Vergi ve Ekonomi Dergisi, 15(3), 102–118.
Yılmaz, S. (2025). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sosyal adalet. Nobel Yayıncılık.

FAILURE TO DEVELOP A WORKPLACE BULLYING SCALE FROM SCRATCH

Assist. Prof. Dr. TUTKU SECKIN
Istanbul Medeniyet University, Faculty of Political Science, Management Department
tutkuseckin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8265-5259

Abstract

This study explores workplace bullying as a culturally influenced phenomenon and attempts to develop a measurement scale suitable for the Turkish working environment. Although research on workplace bullying has expanded worldwide, most existing frameworks and scales were developed in Western contexts, which may not accurately reflect non-Western experiences. Motivated by the need to avoid ethnocentrism and establish an emic understanding, this study aimed to construct a new Negative Acts Scale for Turkish employees.An extensive literature review and ten semi-structured interviews with participants from various professions were conducted to generate potential items. After qualitative analysis and expert feedback, a pilot survey was distributed online to 56 respondents. The questionnaire included 23 negative acts items, along with measures of perceived stress and victimization. Data were analyzed using SPSS. The scale demonstrated high internal reliability (Cronbach's $\alpha = 0.94$) and acceptable face validity; however, expected positive relationships with related constructs were not supported. The Perceived Stress Scale showed low reliability ($\alpha = 0.35$), and the correlation between negative acts and victimization was unexpectedly negative ($r = -0.73$). These results suggest that creating a culturally grounded and psychometrically valid bullying scale is highly challenging. The small sample size, potential item misinterpretation, and conceptual overlap between job stress and mobbing weakened construct validity. Despite the unsuccessful outcome, the study provides valuable methodological insights and emphasizes the need for culturally sensitive, well-validated tools to measure workplace bullying in non-Western contexts.

Keywords: Workplace bullying, scale development, Turkish context

1. INTRODUCTION

The acceleration of globalization since the 1980s has compelled organizations to operate within increasingly complex and competitive environments. In pursuit of sustaining competitive advantage, many firms have adopted restructuring, reengineering, and downsizing strategies. Although these practices aim to enhance efficiency and adaptability, they have also imposed significant psychological and emotional burdens on employees. As individuals struggle to secure their positions, adapt to constant change, and achieve career success, the organizational atmosphere has often become tense and competitive. This, in turn, has led to the emergence of various counterproductive and unethical behaviors, including sabotage, theft, aggression, and labor unrest. Among these behaviors, workplace bullying—commonly referred to as mobbing—has attracted particular attention due to its destructive consequences for both individuals and organizations (Leymann, 1996; Mikkelsen & Einarsen, 2001).

Workplace bullying represents a severe and persistent form of interpersonal mistreatment, characterized by systematic negative acts that may be verbal, psychological, or social in nature. It not only threatens employees' well-being but also undermines organizational harmony, job satisfaction, and productivity. Over the past decade, research on workplace bullying has proliferated, expanding to diverse contexts and incorporating a variety of theoretical perspectives. Scholars have examined its antecedents, outcomes, and moderating factors such as leadership, organizational justice, and social support. However, despite the growing academic interest, most of the existing conceptualizations and measurement tools have been developed within Western cultural frameworks (Chinese Culture Connection, 1987).

The term "workplace bullying" is rarely analyzed in isolation; rather, it is explored in association with other constructs such as power dynamics, emotional exhaustion, and organizational climate. Many of these studies, from their theoretical design to their empirical scales, have been influenced by pioneering work conducted in Europe and the United States. While these contributions have significantly advanced our understanding of the phenomenon, they also risk imposing culturally specific assumptions on non-Western contexts. Cultural values, norms, and communication styles can substantially influence how

bullying behaviors are perceived, interpreted, and reported. Therefore, the direct adoption of Western-developed scales may not always capture the nuances of workplace interactions in different cultural settings (Hofstede, 1980).

This observation is not intended as a critique of Western scholarship but rather as a reminder of the importance of developing emic approaches—those grounded in local culture and context. As Hofstede (2001) cautioned, relying solely on etic perspectives risks falling into the trap of ethnocentrism, where universal models are assumed to apply equally across cultures. To achieve a more accurate understanding of workplace bullying within the Turkish context, there is a clear need to develop culturally sensitive frameworks and measurement tools that reflect local values, organizational structures, and interpersonal norms.

The present study is motivated by this need. It seeks to explore workplace bullying not merely as a universal construct but as a socially and culturally situated phenomenon. By attempting to conceptualize and, ideally, measure workplace bullying from an emic perspective, this research aims to contribute to a more comprehensive and contextually relevant understanding of how employees in Turkey experience and interpret bullying behaviors in their work environments.

2. MATERIAL AND METHOD

According to Leymann (1996), workplace bullying refers to systematic, hostile, and unethical communication directed toward an individual who gradually becomes defenseless. Similarly, Björkqvist et al. (1994) define it as repeated actions intended to inflict mental or physical pain on those unable to defend themselves. Namie (2003) conceptualizes it as deliberate, repeated interpersonal hostility that harms the target's health or professional status. Although these definitions vary in focus, they share common elements: repeated negative acts, power imbalance, and long-term harm to the victim.

Workplace bullying behaviors encompass a broad range of actions, from assigning meaningless or trivial tasks to deliberate exclusion or verbal aggression. What distinguishes bullying from ordinary workplace conflict is not the act itself but its frequency, duration, and psychological impact. While physical aggression is rare, psychological aggression lies at the core of the phenomenon (Keashly, 1998; Leymann, 1996). Scholars differ on how often and for how long such behaviors must persist to be considered bullying—Leymann (1996) proposed exposure at least once a week for six months, whereas Mikkelsen and Einarsen (2001) suggested at least twice weekly. However, what ultimately matters is not the time span but the extent of psychological harm experienced by the target. Bullying leads to intense stress and numerous adverse outcomes for employees, including emotional exhaustion, anxiety, and burnout (Conway et al., 2025; Hauge et al., 2010; Minibas-Poussard et al., 2025a; Ullah & Ribeiro, 2024).

It is also crucial to differentiate workplace bullying from related constructs such as interpersonal conflict, job stress, managerial mistreatment, or poor working conditions. While conflicts can sometimes yield constructive outcomes when properly managed, bullying fosters a hostile atmosphere and creates ambiguity in communication (Cassito, 2003). Unlike general workplace stress, bullying is directed at specific individuals and isolates them from their social environment (Einarsen et al., 2003). Similarly, poor working conditions or managerial anger cannot be classified as bullying unless they are intentionally directed at particular individuals (Minibas-Poussard et al., 2018).

For the purposes of this study, workplace bullying is defined as repeated and prolonged negative acts intentionally directed toward specific individuals, resulting in harm, humiliation, and a sense of powerlessness. Nonetheless, the perceived severity of these experiences varies among individuals—some remain psychologically resilient, while others suffer profound emotional and psychosomatic consequences (Minibas-Poussard et al., 2025b).

Even the definition or scope of a widely acknowledged construct such as workplace bullying can differ across scholars or cultural settings. Hence, it is reasonable to assume that cultural context influences not only how bullying is experienced but also how it is measured and conceptualized. Hofstede (2001) defines ethnocentrism as an "exaggerated tendency to consider the characteristics of one's own group or culture as superior to those of others." This tendency often manifests subtly in research instruments. For instance, the use of questionnaires developed and pretested on American students or managers and

then directly translated into another language introduces inherent cultural bias. This practice reflects what Wasti (2003) refers to as a pseudo-etic approach—using Western-based instruments in non-Western contexts with minimal concern for their reliability or validity within the new culture.

To adhere to cultural relativism and avoid ethnocentrism, measurement tools intended for cross-cultural use should be developed or adapted cross-culturally, taking into account cultural norms and contextual realities (Hofstede, 1980, 2001). While most Turkish studies on workplace bullying have focused on the frequency of negative behaviors, demographic factors, or personal characteristics, there remains a significant gap in developing indigenous measurement instruments. Therefore, this research aims to design and validate a culturally relevant scale for assessing workplace bullying in the Turkish context, providing a more nuanced and locally grounded understanding of the phenomenon.

3. METHODOLOGY

To develop the Negative Acts Scale, an extensive literature review and ten in-depth interviews were conducted to generate potential items. Each interview lasted approximately 15-30 minutes and was mostly carried out online. The participants represented diverse occupations, including a primary school teacher, a research assistant, an associate professor, a bank specialist, a mining engineer, a musician employed in a restaurant, a sales representative in a retail store, a waitress in a bakery, a clerk at an internet cafe/game center, and a project manager in a publishing company. All participants responded to a series of predetermined open-ended questions during semi-structured interviews, which were recorded with their consent. Two researchers jointly analyzed the transcripts and made holistic inferences before deleting the recordings, as promised to participants.

The main questions guiding the interviews were as follows:

- Are you satisfied with your job? What makes you dissatisfied with your job?
- What kinds of negative situations do you encounter at work? Are these behaviors directed only at you?
- Are there individuals who treat you poorly? What do they do? How long has this behavior persisted, and how frequently does it occur?
- What types of negative behaviors do you observe in your workplace?

Based on the interviews, items were extracted and written with the assistance of a colleague who has previously published on workplace bullying. Items that were overly specific to certain occupations or included sector-dependent expressions were removed. The full list of items is provided in the appendix, along with the excluded ones (items 1, 2, 6, 9, 12, 13, 16, 20, 28, 32, 33, 34). The detailed review by two researchers ensured at least face validity of the items. The final version of the scale comprised 23 items.

To test the newly developed scale, a pilot study was conducted. The questionnaire included 23 negative acts items measuring workplace bullying, five items on victimization, ten items on perceived stress, and a section for demographic information. Responses were collected using an interval scale with five frequency options: "never," "almost never," "sometimes," "fairly often," and "very often." The survey was distributed online to friends and acquaintances through convenience sampling, yielding 56 valid responses. Considering the pilot nature of the study, the sample size was deemed acceptable.

SPSS was used to evaluate the reliability and validity of the scale. Cronbach's alpha was calculated at 0.94, exceeding the threshold of 0.70, indicating excellent internal consistency. Two researchers, including the author, carefully reviewed the items and methodology. Afterward, several colleagues provided feedback on the wording and clarity of the items, resulting in minor revisions to improve sentence structure. Accordingly, face validity was considered satisfactory.

Next, the nomological validity of the scale was examined. Since workplace bullying represents a severe job stressor, it was expected to correlate positively with perceived stress and victimization. Therefore, the Perceived Stress Scale and the Bergen Bullying Index were included in the pilot questionnaire. A strong and positive correlation among these measures would support the nomological validity of the newly developed Negative Acts Scale.

The Perceived Stress Scale (Cohen, 1983) was employed to assess the relationship between workplace bullying and stress. This ten-item instrument evaluates the degree to which individuals perceive situations in their lives as stressful. The Turkish adaptation by Erci (2006) has demonstrated satisfactory reliability and validity. In this study, however, the scale yielded a Cronbach's alpha of 0.35, which is considerably low. Although the total scores of the Negative Acts Scale and the Perceived Stress Scale were correlated, the result was weak (r = 0.37). Given the low internal consistency of the stress scale in this sample, the correlation was deemed unreliable.

To assess victimization, the Bergen Bullying Index developed by Einarsen et al. (1994) was used. This five-item scale measures the extent to which individuals perceive themselves as victims of bullying and the overall severity of mobbing in their workplace. Items were rated on a four-point Likert scale ranging from "strongly agree" to "strongly disagree." Previous studies have reported high reliability (Cronbach's alpha = 0.86), although evidence of validity remains limited. In the pilot study, reliability was high (Œ± = 0.93). However, contrary to expectations, the correlation between the Negative Acts Scale and the Victimization Scale was strong but negative (r = -0.73), suggesting potential problems in measurement or interpretation.

To further assess construct validity, confirmatory factor analysis (CFA), principal component analysis (PCA), and chi-square difference tests between constrained and unconstrained models were initially planned to evaluate convergent and discriminant validity. However, given the unsatisfactory pilot results and the invalid correlations obtained, further statistical analyses were deemed unnecessary at this stage.

4. CONCLUSION

During the data collection process in my previous research, many respondents commented that the existing negative acts questionnaires—originally developed in Western contexts—did not fully reflect their experiences. Although these scales demonstrated high Cronbach’s alpha values and statistically significant relationships among constructs, I believed that a new, culturally grounded scale was needed to assess workplace bullying in the Turkish working environment. Motivated by this gap, I attempted to apply everything I had learned and researched about measurement development. I conducted a comprehensive literature review, carried out interviews with participants from diverse occupational backgrounds, and followed established methodological steps to generate and refine items. Despite these efforts, I soon realized that developing a valid and reliable psychometric scale from scratch is far more challenging than it appears.

While I aimed to avoid the trap of ethnocentrism identified by Hofstede (2001), I ultimately failed to produce a fully functional scale. The difficulties stemmed from several factors, including the small and non-representative pilot sample, which reduced statistical power and generalizability, as well as possible misunderstandings of item wording by participants. The process involved conducting interviews to collect primary data, analyzing the responses with another researcher, and constructing a preliminary questionnaire that was tested alongside translated, well-established scales to evaluate its validity. The newly developed scale showed high internal consistency and acceptable face validity, yet it failed to achieve nomological validity. This was particularly important because conceptually related constructs should correlate strongly with well-validated instruments, and this relationship was not observed.

Several factors contributed to this outcome. The low reliability of the stress measure, unexpected negative correlations, and potential cultural misinterpretations of certain items suggested that the conceptual distinctions between general job stress, interpersonal conflict, and genuine bullying behaviors were not captured adequately. Moreover, the limited scope of the pilot study and reliance on convenience sampling further restricted the robustness of the results. These issues indicate that constructing a culturally sensitive and psychometrically sound scale requires extensive pretesting, iterative item refinement, and large-scale validation efforts.

Although the attempt to develop a new mobbing scale was unsuccessful, the process itself provided valuable insights. The interviews revealed rich qualitative data that can still be used to deepen the understanding of how Turkish employees perceive and experience workplace bullying. Future research could build upon this groundwork by expanding the sample size, employing mixed-method approaches, and engaging in collaboration with experts in psychometrics and cross-cultural psychology. In this sense, while the scale development process did not yield the intended measurement tool, it contributed

to a better understanding of the cultural and methodological complexities surrounding the study of workplace bullying in non-Western contexts.

APPENDIX

A1: Translated Victimization Scale Items

(Geçtiğimiz ayki iş yaşamınızı değerlendiriniz.)

1. Bu yaşadıklarım, günlük iş yaşamımı ciddi bir şekilde olumsuz etkiledi.
2. Bu yaşadıklarım, işte verimimi düşürdü.
3. Bu yaşadıklarım, işyerinde tüm huzurumu kaçırdı.
4. Bu yaşadıklarım, iş motivasyonumu azalttı.
5. Bu yaşadıklarım, yaşamımda ciddi bir problem oluşturdu.

A2: Translated Perceived Stress Scale Items

1. Son bir ay içinde beklenmeyen bir şeyler olması nedeniyle ne sıklıkta altüst (hayalkırıklığına uğramak, sarsılmak, şoke olmak) oldunuz?
2. Son bir ay içinde kendi yaşamınızdaki en önemli şeyleri kontrol edemediğinizi hangi sıklıkta hissettiniz?
3. Son bir ay içinde kendinizi hangi sıklıkta sinirli ve stresli hissettiniz?
4. Son bir ay içinde kişisel problemlerinizi çözebilecek gücünüze ne sıklıkta güvendiniz?
5. Son bir ay içinde sizinle ilgili bir şeylerin yolunda gittiğini ne sıklıkta hissettiniz?
6. Son bir ay içinde yapmanız gereken tüm şeylerle ilgili olarak üstesinden gelemeyeceğinize ne sıklıkta inandınız?
7. Son bir ay içinde kendi yaşamınızla ilgili olarak öfkenizi hangi sıklıkta kontrol ettiniz?
8. Son bir ay içinde bir çok sorunun üstesinden geldiğinizi (pek çok şeye yetebildiğinizi) ne sıklıkta düşündünüz?
9. Son bir ay içinde kontrolünüzün dışında olan bir şeylerden dolayı hangi sıklıkta sinirlendiniz?
10. Son bir ay içinde üstesinden gelemeyeceğiniz şeylere takılıp kalmanın zorluğunu ne sıklıkta hissettiniz?

A3: Items From Interviews

1. E-maillerime, aramalarıma cevap verilmiyor.
2. Saçmasapan ayak işleri yapmam isteniyor.
3. Yeterli olmadığım söyleniyor ya da hissettiriliyor.
4. Tatile çıkmam engelleniyor, mola almam engellenmeye çalışılıyor.
5. Yapmam gereken işi yapmam engelleniyor, başka işlerle boğuşuyorum.
6. Fikirlerimin, başarılarım üstlerimce sahipleniliyor; kendi başarılarıymış gibi gösteriliyor.
7. İstenmediğim ve sevilmediğim hissettiriliyor.
8. Üstlerim bilmem gereken önemli şeyleri benimle paylaşmıyor.
9. Özel hayatım olmaması, tek önemli şeyin işim olması gerektiği konusunda öğütler dinliyorum.
10. Başkalarıyla kıyaslanıp yapamadığım şeyler için azarlanıyorum.
11. Köleymişim, her işi yapmak zorundaymışım gibi davranılıyor.
12. Pozisyonumda uzun süreli çalışanlar da üstüm ya da patronum gibi davranıyorlar.
13. Ne kadar inisiyatif almam gerektiği konusunda sürekli şüphe duyuyor, tedirgin oluyorum.
14. Diğerlerinden daha iyi çalıştığımı gördükçe üzerime daha da fazla iş yıkılıyor.
15. Çok ters ve aşağılayıcı bir şekilde konuşuluyor.
16. Bir sıkıntım olduğunda kimse gözümün yaşına bakmıyor.
17. Başkalarının hataları üzerime yıkılıyor.
18. Başkalarının işleri ve sorumlulukları üzerime yıkılıyor.
19. Yaptığım iş takdir edilmiyor, hiçbir şey yapmıyormuşum gibi bir hava yaratılıyor.
20. Gereksiz yere mesaiye kalmam isteniyor.
21. Nezaket kurallarını aşan tutumlarla karşılaşıyorum.
22. İşim hakkında anlamadığım birşey olduğunda yardımcı olunmuyor.
23. Diğerlerinden daha fazla çalışmaya zorlanıyorum.
24. Yaptığım iş sürekli denetleniyor ve hata yapmam için fırsat kollanıyor.
25. Hakkımda dedikodular çıkarılıyor.

26. Toplantılarda söz hakkı verilmiyor.
27. Dış görünüşüm, giyim tarzım, özel yaşantım hakkında kötü yorumlar yapılıyor ya da şaka yollu göndermeler yapılıyor.
28. İşim kasten aksatılıyor.
29. Diğerleri de bana tavır alsın diye uğraşılıyor.
30. Bana herkesin içinde bağırılıyor.
31. Yokmuşum gibi davranılıyor, görmezden geliniyorum.
32. İzindeyken sırf rahat etmeyeyim diye aranıyorum.
33. Başarılı olmam engellenmeye çalışılıyor.
34. En ufak bir katkıda bulunulduğunda hemen kendilerine de pay çıkartıyorlar.
35. Surat ifadeleri, mimikler ile benden rahatsız olunduğu hissettiriliyor.

REFERENCES

Björkvist, K., Österman, K., & Hjelt-back, M. (1994). Aggression among university employees. *Aggressive Behavior, 20,* 173-184.

Cassito, M. G., Fattorini, E., Gilioli, R., & Rengo, C. (2003). *Raising awareness of psychological harassment at work: Advice to health professionals, decision makers, managers, human resources directors, legal community, unions and workers.* Geneva: World Health Organization. (http://www.who.int/occupational_health/publications/en/pwh4e.pdf)

Chinese Culture Connection. (1987). Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture. *Journal of Cross-cultural Psychology,* 18(2), 143-164.

Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of health and social behavior, 24,* 385-396.

Conway, P. M., Erlangsen, A., Grynderup, M. B., Clausen, T., Bjørner, J. B., Burr, H., ... & Rugulies, R. (2025). Self-reported workplace bullying and subsequent risk of diagnosed mental disorders and psychotropic drug prescriptions: A register-based prospective cohort study of 75,252 participants. *Journal of Affective Disorders*, 369, 1-7.

Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D., & Cooper, C. L. (2003). The concept of bullying at work: The European tradition. S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf ve C. L. Cooper (Eds.), In *Bullying and harassment in the workplace: Developments in theory, research, and practice* (3-30). London: Taylor & Francis.

Einarsen, S., Raknes, B., & Matthiesen, S. (1994). Bullying and harassment at work and their relationships to work environment quality: An exploratory study. *European Work and Organizational Psychologist, 4*(4), 381-401.

Erci, B. (2006). Reliability and validity of the Turkish version of perceived stress scale. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, *9*(1), 58-63.

Hauge, L. J., Skogstad, A., & Einarsen, S. (2010). The relative impact of workplace bullying as a social stressor at work. *Scandinavian Journal of Psychology, 51*(5), 426-433.

Hofstede, G. (1980). Motivation, leadership, and organization: do American theories apply abroad?. *Organizational Dynamics*, 9(1), 42-63.

Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Sage publications.

Keashly, L. (1998). Emotional abuse in the workplace. *Journal of Emotional Abuse, 1*(1), 85-117.

Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 5*(2), 165-184.

Mikkelsen, E. G. & Einarsen, S. (2001). Bullying in Danish work-life: prevalence and health correlates. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 10*(4), 393-413.

Minibas–Poussard, J., Roland-Levy, C., & Bingöl, H. B. (2025a). Social representations of workplace aggression: A comparison between bullied and non-bullied bank workers. Journal of *Aggression, Conflict and Peace Research.*

Minibas-Poussard, J., Seckin-Celik, T., & Bingöl, H. B. (2018). Mobbing in higher education: Descriptive and inductive case narrative analyses of mobber behavior, mobbee responses, and witness support. Educational Sciences: Theory & Practice, 18(2).

Minibas-Poussard, J., Seckin, T., & Bingöl, H. B. (2025b). From Bystander Silence to Burnout: Serial Mediation Mechanisms in Workplace Bullying. *Social Sciences*, 14(9), 540.

Namie, G. (2003). Workplace bullying: Escalated incivility. *Ivey Business Journal, 68*(2),1-6.

Ullah, A., & Ribeiro, N. (2024). Workplace bullying and job burnout: the moderating role of employee voice. *International Journal of Manpower*, 45(9), 1720-1737.

Wasti, S. A. (2003). Organizational commitment, turnover intentions and the influence of cultural values. *Journal of Occupational and organizational Psychology*, 76(3), 303-321.

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON PISA AND STRUCTURAL EQUATION MODELING (2004–2025)

Arş. Gör. SÜMEYRA SEZER KAPLAN
Department of Actuarial Sciences, Faculty of Business, Karabuk University, Karabük, Türkiye
sskaplan@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7920-9389

Abstract

This study conducts a bibliometric analysis to systematically examine research on the application of structural equation modeling (SEM) within the context of the Programme for International Student Assessment (PISA). Data were retrieved from the Web of Science (WoS) database covering the period 2004–2025, resulting in 110 documents analyzed through the *Bibliometrix R package*. The analysis identifies key publication trends, influential authors, collaborative networks, and major thematic areas in PISA-related SEM research. The findings indicate a steady growth of studies over the years, with a research focus on *measurement invariance*, *motivation*, *self-efficacy*, and *scientific literacy*. China and the United States emerge as the most collaborative countries, while the *International Journal of Science Education* and *Frontiers in Psychology* are the most productive sources. Overall, this study contributes to understanding how SEM has been utilized to explore educational outcomes, cross-cultural validity, and psychological constructs in large-scale international assessments like PISA.

Keywords: Bibliometric analysis, Bibliometrix, Programme for International Student Assessment (PISA), Structural Equation Modeling (SEM).

1. INTRODUCTION

Structural Equation Modeling (SEM) is a statistical technique that enables the simultaneous examination of relationships between observed and latent variables. Its ability to account for measurement errors and to analyze both direct and indirect effects has made it a widely adopted method in the social sciences (Özkoç, 2011; Karagöz, 2021). SEM integrates confirmatory factor analysis and path analysis to test causal relationships among variables within complex models.

The Programme for International Student Assessment (PISA), conducted every three years by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), assesses 15-year-old students' ability to apply their knowledge and skills in real-life contexts. Beyond evaluating mathematics, science, and reading literacy, PISA collects comprehensive contextual data on motivation, learning environments, family background, and socioeconomic status (MEB, 2022). Turkey has participated in the assessment since 2003, and the data have become a key resource for international comparative studies and evidence-based education policy development.

Integrating SEM with PISA data provides a powerful framework for uncovering the structural relationships underlying student performance, motivation, and educational equity across countries. Accordingly, this bibliometric study aims to map the evolution of research on SEM applications within the context of PISA, identifying influential authors, institutions, and thematic trends between 2004 and 2025.

2. MATERIAL AND METHOD

This study employed a bibliometric analysis to explore research on the application of structural equation modeling (SEM) in studies based on the Programme for International Student Assessment (PISA). The bibliometric approach quantitatively evaluates scientific publications to identify research trends, influential authors, and thematic developments within a field.

Data were retrieved from the Web of Science (WoS) database, which provides comprehensive and high-quality bibliographic information across educational and social science disciplines. WoS was selected as the data source because of its rigorous indexing standards and compatibility with bibliometric analysis tools.

The search strategy was designed to ensure that only studies using data or findings from the OECD's PISA assessment were included, while excluding medical or geographical uses of the term "PISA." The following search string was used in the *Topic (TS)* field:

TS=(("Programme for International Student Assessment" OR ("OECD" NEAR/3 "PISA")) AND ("structural equation model" OR "SEM" OR "path analysis" OR "confirmatory factor analysis" OR "measurement invariance" OR "latent variable" OR "factor structure" OR "causal model") AND ("achievement" OR "education" OR "school" OR "literacy" OR "OECD") NOT ("Proximal Isovelocity Surface Area" OR "Echocardiography" OR "Cardiology" OR "Mitral regurgitation" OR "University of Pisa" OR "Pisa, Italy" OR "Pisa Hospital" OR "Pisa Syndrome" OR "Pisa Tower" OR "Pisa region"))**

A total of 110 documents published between 2000 and 2024 were identified, including articles, reviews, and conference papers written in English. The bibliometric data were analyzed using the Bibliometrix R package and its Biblioshiny interface, which allows for descriptive, citation, and conceptual structure analyses.

2.1. Description of Bibliometric Analysis

Table 1 summarizes the main characteristics of the bibliometric dataset, which comprises 110 documents published between 2004 and 2025 and retrieved from 67 sources indexed in the Web of Science (WoS) database. The collection includes 434 author keywords (DE) and 359 keywords plus (ID), reflecting diverse research themes related to PISA and structural equation modelling. A total of 269 authors contributed to these studies, with an average citation rate of 19.86 per document. Among all publications, 14 were single-authored, and each paper involved an average of three authors (3.0). The international co-authorship rate of 30.91% indicates a moderate yet meaningful level of global collaboration within this research field.

Table 1: Main Information About Data

Indicator	Description / Value
Timespan	2004–2025
Sources (Journals, Books, etc.)	67
Documents	110
Author Keywords (DE)	434
Keywords Plus (ID)	359
Authors	269
Average Citations per Document	19.86
Single-authored Documents	14
Co-authors per Document	3.0
International Co-authorship (%)	30.91

Table 2 shows the journals that most frequently publish studies on PISA and structural equation modeling. The International Journal of Science Education and Frontiers in Psychology are the most productive sources, followed by Educational Research and Evaluation and Large-Scale Assessments in Education. These journals mainly focus on educational assessment, learning outcomes, and psychology-related topics.

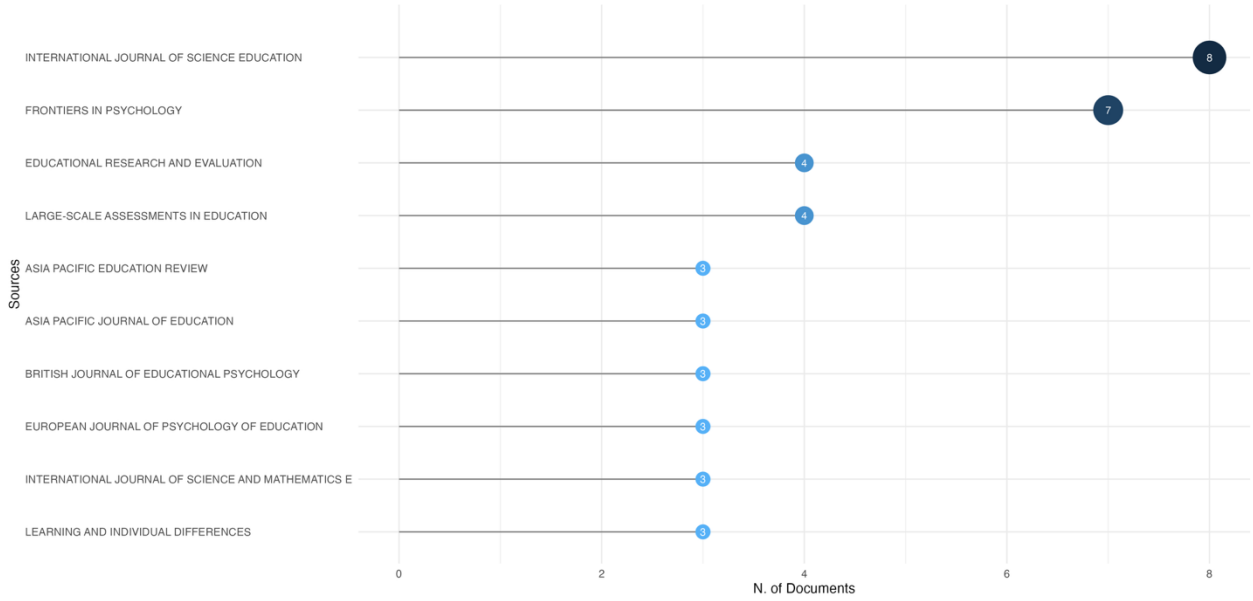

Figure 1: Most Relevant Sources

Figure 2 presents the annual scientific production on PISA and structural equation modeling between 2004 and 2025. The number of publications shows a gradual increase over time, with a noticeable growth after 2018. The research output reached its highest level in 2022, followed by a slight decline in the subsequent years. This decrease may be due to the dataset being collected before the end of 2025. Overall, the trend indicates a rising academic interest in PISA-based studies using structural equation modeling.

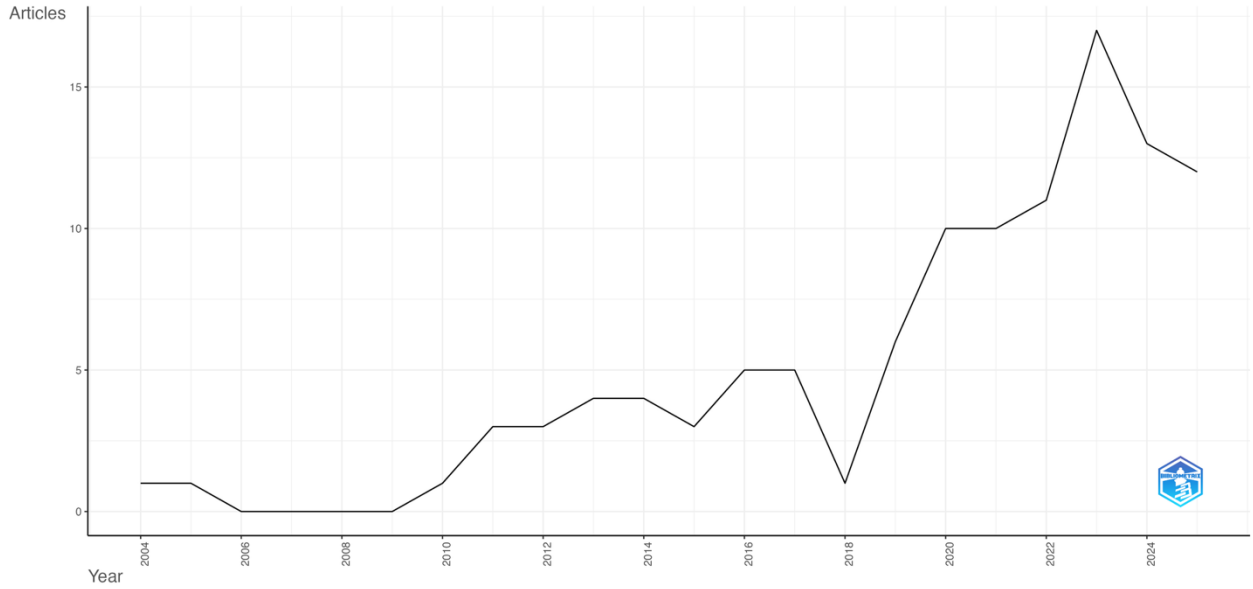

Figure 2: Annual Scientific Production

Figure 3 displays the most globally cited documents related to PISA and structural equation modeling. Among these, *Marsh (2004)* in the *Journal of Educational Psychology* stands out as the most cited study with 245 citations, followed by *Twenge (2021)* in the *Journal of Adolescence* with 209 citations and *Chmielewski (2013)* in the *American Educational Research Journal* with 146 citations. The remaining top-cited works, such as *Ainley (2011)* and *Scherer (2016)*, focus on student motivation, learning environments, and methodological advancements in education. These highly cited studies indicate that measurement invariance, motivation, and cross-cultural analysis are central themes in PISA-related SEM research.

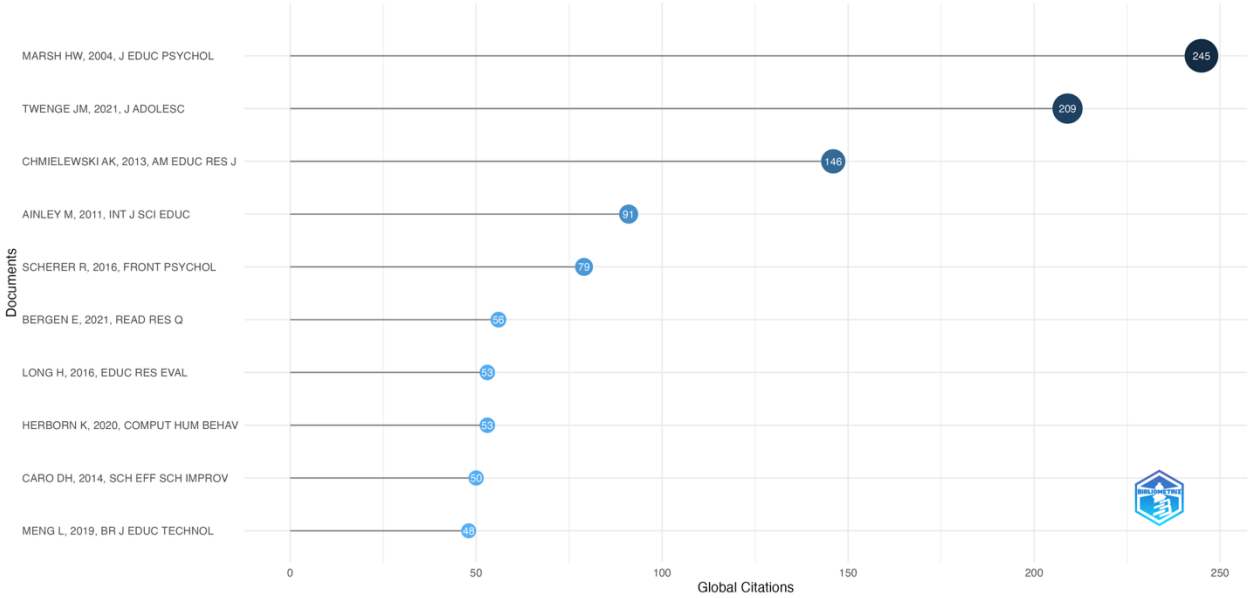

Figure 3: Most Global Cited Documents

Figure 4 displays the international collaboration network among countries contributing to studies on PISA and structural equation modeling. The map shows several clusters representing research partnerships. The largest and most connected nodes are China and the USA, indicating strong international collaboration, particularly with countries such as Australia, the United Kingdom, Singapore, and Poland. Another significant cluster centers around Germany, which maintains close links with Austria, Switzerland, and Luxembourg. Smaller clusters include collaborations among Sweden–Cyprus and Norway–Belgium. Overall, the visualization reveals that global research on PISA and SEM is driven mainly by cooperation between Asian and European countries, with China and Germany serving as key hubs in the network.

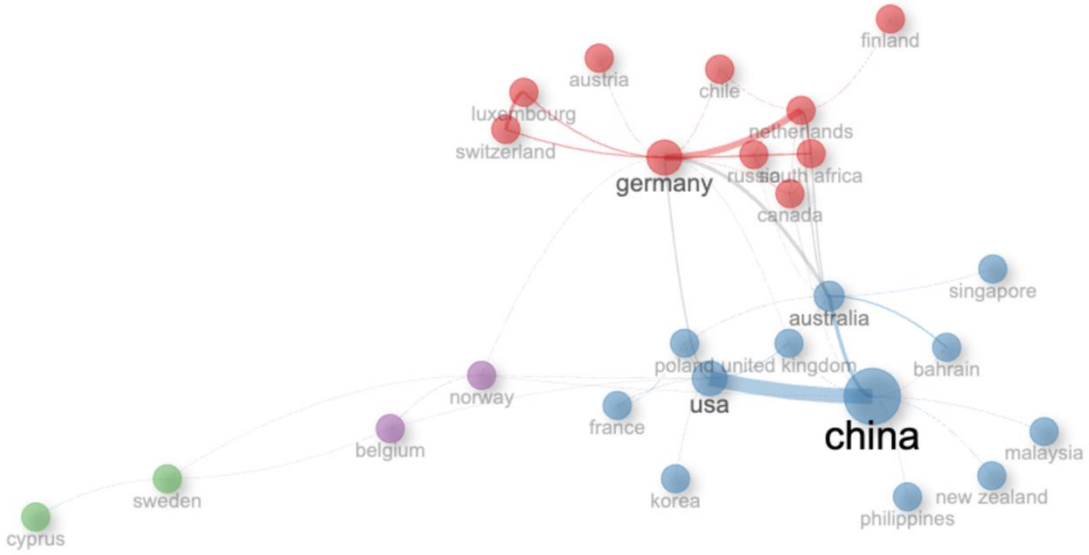

Figure 4: Collaboration Network

Figure 5 displays a word cloud generated from the author-provided keywords of the publications analyzed. The visualization highlights the most frequently occurring terms in PISA and structural equation modeling research. As shown in the figure, the most prominent keywords are *"PISA," "measurement invariance," "motivation," "self-efficacy,"* and *"scientific literacy."* These terms

indicate that studies in this field primarily focus on measurement validity, psychological constructs, and learning outcomes within the context of international student assessments.

Figure 5: Word Cloud

Figure 6 illustrates the co-occurrence network of author keywords related to PISA and structural equation modeling. Five main clusters are identified. The red cluster, centered on *"PISA"* and *"measurement invariance,"* represents studies on cross-cultural comparability and socioeconomic influences. The blue cluster includes *"motivation"* and *"self-efficacy,"* focusing on psychological and motivational constructs. The green cluster, containing *"scientific literacy"* and *"structural equation modelling,"* reflects modeling approaches in science education. The purple cluster relates to *"collaborative problem solving"* and *"PISA 2015,"* emphasizing assessment and cognitive skills, while the orange cluster addresses *"China"* and *"mediation,"* referring to regional and methodological analyses. Overall, the network highlights the multidisciplinary nature of PISA-based SEM research.

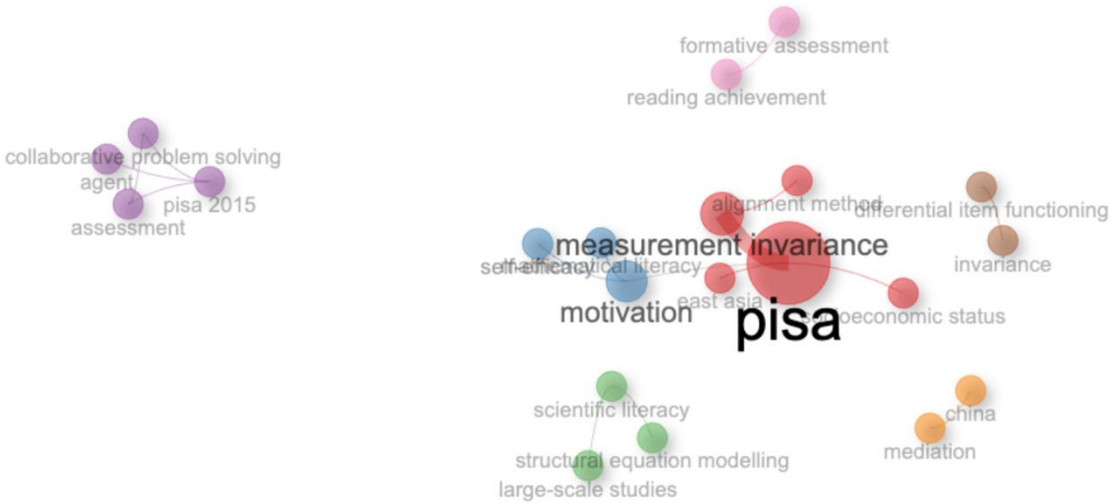

Figure 6: Co-Occurrence Network

Figure 7 presents a three-field plot illustrating the connections between keywords (DE), authors (AU), and their affiliations (AU_UN). The width of the links and the size of the boxes indicate the strength of the relationships among these elements. The most frequent keywords, such as *PISA*, *measurement invariance*, and *structural equation modeling*, are linked to several active authors including *Cai Yuyang*, *King Ronnel B.*, and *He Jia*. These authors are affiliated with prominent institutions like the *Shanghai University of International Business and Economics*, *Tilburg University*, and the *University of*

Luxembourg. This visualization highlights how specific research themes on PISA and SEM are distributed across authors and institutions.

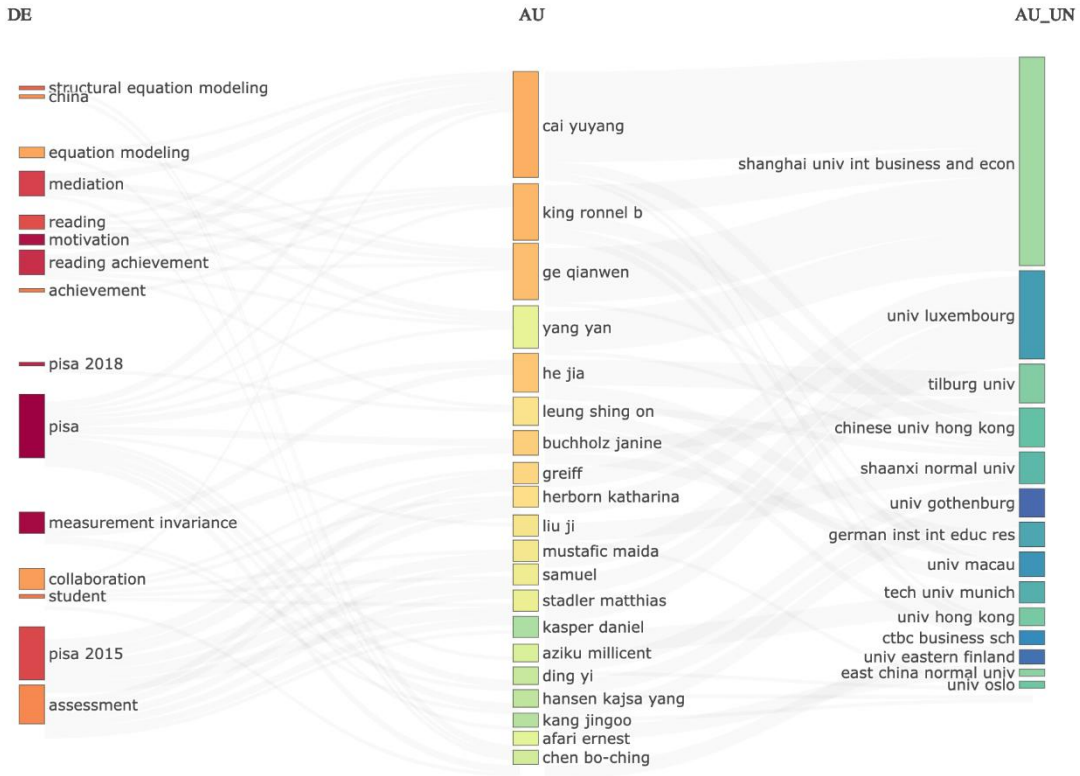

Figure 7: Three-Field Plot

3. CONCLUSION

This bibliometric analysis provides a comprehensive overview of research on the application of Structural Equation Modeling (SEM) within the context of the Programme for International Student Assessment (PISA).

The findings reveal a steady increase in the number of studies since 2004, highlighting a growing global interest in examining educational outcomes and psychometric structures through SEM.

China, the United States, and Germany emerged as the leading contributors, both in terms of publication output and international collaboration.

The most productive journals were International Journal of Science Education and Frontiers in Psychology, emphasizing the interdisciplinary nature of this research area, which bridges educational measurement, psychology, and cross-cultural assessment.

The dominant themes identified include measurement invariance, motivation, self-efficacy, and scientific literacy — core constructs frequently analyzed in PISA-related SEM studies.

Despite these advancements, the analysis also indicates that global collaboration remains concentrated among a limited number of countries.

Future research could broaden this scope by incorporating data from additional databases such as Scopus and ERIC, and by including non-English publications to capture a more diverse range of contributions.

In addition, future bibliometric studies could analyze PISA-related research by individual assessment years or by three-year PISA cycles (e.g., 2003, 2006, 2009, 2012, 2015, 2018, 2022).

Furthermore, studies may be differentiated according to PISA's key literacy domains scientific literacy, mathematical literacy, and reading literacy to better explore disciplinary trends and thematic variations within SEM-based analyses.

Overall, this study contributes to understanding how SEM methodologies are applied in PISA research and provides insights into the evolution, key contributors, and emerging themes shaping this interdisciplinary field.

REFERENCES

Karagöz, Y. (2021). *SPSS ve AMOS uygulamalı nicel-nitel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği* [SPSS and AMOS applied quantitative-qualitative-mixed scientific research methods and publication ethics]. Nobel Akademik Yayıncılık.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2022). *PISA 2022 Türkiye raporu* [PISA 2022 Turkey report]. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Özkoç, H. H. (2011). *Yapısal eşitlik modelleri: Sağlık sektöründe bir uygulama* [Structural equation models: An application in the health sector] (Unpublished doctoral dissertation). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Türkiye.

İŞE BAĞLI DUYGUSAL TÜKENMİŞLİK

DENİZ NUR ÜLGEY
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon
deniznur1871@gmail.com, ORCID: 0009-0002-0081-8243

Prof. Dr. GÜLTEN GÜMÜŞTEKİN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon
ggumustekin@comu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0561-1989

Özet

İşe bağlı duygusal tükenmişlik, uzun süreli iş stresinin ve kişilerarası taleplerin sonucunda çalışanlarda görülen, iş motivasyonu ve bağlılığını olumsuz yönde etkileyen önemli bir sendromdur. Bu çalışmanın amacı, çalışanların iş yükü, duygusal emek ve örgütsel kişilerarası dinamikler gibi faktörlerle ilişkili olarak yaşadığı duygusal tükenmişlik süreçlerini literatür taraması yoluyla incelemektir. Duygusal tükenmişlik, özellikle yüksek düzeyde duygusal emek gerektiren mesleklerde, sürekli yüz yüze etkileşimde bulunan bireylerde ve yüksek motivasyona sahip çalışanlarda daha sık gözlemlenmektedir.

Bu çalışma, işe bağlı duygusal tükenmişliğin bireysel, kişilerarası ve örgütsel boyutlarını sistematik bir şekilde ele alarak literatürdeki önemli bulguları bir araya getirmektedir. Literatür taraması sonucunda, tükenmişliğin yalnızca işin doğasından değil, aynı zamanda bireysel kişilik özellikleri ve örgütsel faktörlerle de ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle işyerinde liderlik tarzlarının, çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi büyük bir önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, çalışanların duygusal emek gerektiren işlerde, daha fazla psikolojik destek ve yönetsel destek alması gerektiği bulunmuştur.

Sonuç olarak, işe bağlı duygusal tükenmişlik hem bireysel refahı hem de örgütsel verimliliği olumsuz etkileyen çok boyutlu bir süreçtir. Çalışanların tükenmişlik ile başa çıkabilmeleri için duygusal ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran liderlik yaklaşımlarının benimsenmesi, iş yükü yönetiminin dengelenmesi ve psikolojik destek mekanizmalarının güçlendirilmesi önerilmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmaların, tükenmişlik sürecini farklı sektörlerde ampirik olarak incelemesi, bu alanda daha fazla bilgi sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İşe Bağlı Duygusal Tükenmişlik, Tükenmişlik, Duygusal Emek, İş Yükü, Hizmet Sektörü

JOB-RELATED EMOTIONAL EXHAUSTION

Abstract

Job-related emotional exhaustion is a significant syndrome that emerges as a result of prolonged work stress and interpersonal demands, negatively affecting employees' motivation and commitment to their jobs. The purpose of this study is to examine the processes of emotional exhaustion experienced by employees in relation to factors such as workload, emotional labor, and organizational interpersonal dynamics through a literature review. Emotional exhaustion is particularly observed in professions that require a high level of emotional labor, among individuals who have frequent face-to-face interactions, and in employees with high motivation.

This study systematically addresses both individual, interpersonal, and organizational dimensions of job-related emotional exhaustion, bringing together significant findings from the literature. The literature review reveals that exhaustion is related not only to the nature of the job but also to individual personality traits and organizational factors. In particular, the leadership styles in the workplace have a significant impact on employees' levels of exhaustion. Additionally, it was found that employees in emotionally demanding jobs need more psychological and managerial support.

In conclusion, job-related emotional exhaustion is a multidimensional process that negatively affects both individual well-being and organizational productivity. It is recommended that leadership approaches that take into account emotional needs, balanced workload management, and strengthened psychological support mechanisms be adopted to help employees cope with exhaustion. Future research

examining the process of exhaustion in different sectors will contribute to further understanding in this field.

Keywords: Job-Related Emotional Exhaustion, Burnout, Emotional Labor, Workload, Service Sector

1. GİRİŞ

Araştırmalar, işe bağlı duygusal tükenmişliğin, bireysel düzeyde performans düşüşü, motivasyon kaybı ve işten ayrılma niyeti gibi olumsuz sonuçlara yol açtığını ortaya koymaktadır. Örgütsel düzeyde ise, tükenmişlik, işyeri ilişkilerini, liderlik etkileşimlerini ve genel iş ortamını olumsuz etkileyebilmektedir. Çalışanların, tükenmişlik durumu ile başa çıkabilmesi için hem bireysel hem de örgütsel düzeyde destek mekanizmalarının önemi vurgulanmaktadır.

Tükenmişlik terimi, ilk kez 1974 yılında Freudenberger'in yayımladığı bir makale ile bilimsel literatüre girmiştir (Arı & Bal, 2008: 132). Bu çalışmada tükenmişlik, "mesleki bir risk" olarak ele alınmıştır. Freudenberger (1974:159), tükenmişliği bireyin başarısızlık, aşırı yüklenme veya karşılanamayan beklentiler nedeniyle içsel kaynaklarının tükenmesi ve enerji kaybı yaşaması durumu olarak tanımlamaktadır. Freudenberger, terimi özellikle klinikte çalışan ve yüksek bağlılığa sahip genç gönüllü işçilerde kademeli duygusal tükenmeyi, motivasyon ve bağlılığın azalmasını tanımlamak için kullanmıştır (Anvari, 2011: 115).

Tükenmişlik, özellikle insanlarla etkileşimde bulunan bireylerde görülen; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinde azalma gibi unsurları içeren bir sendrom olarak tanımlanmaktadır (Maslach & Jackson, 1984: 134). Bu bileşenlerden duygusal tükenme, sendromun en temel ve belirgin yönünü oluşturarak bireyin psikolojik dengesini doğrudan etkiler (Gkini, 2020: 1107).

Tükenmişlik, bireyin enerjisinin tükenmesiyle birlikte karşılaştığı sorunlar karşısında kendini yetersiz ve bunalmış hissetmesiyle ortaya çıkan bir süreçtir. Kişinin kendini kanıtlama çabasının, işe yönelik aşırı bağlılıkla birleşmesi sonucu gelişen bu durum, zamanla bireyin tutumlarını, algılarını ve yargılarını olumsuz yönde etkiler (Freudenberger, 1986: 247). Bu durum, bireyin iş performansında düşüşe, işe karşı ilgisizlik gelişmesine ve toplumsal düzeyde bir sorun haline gelmesine yol açar (Sünter vd., 2006: 10).

Tükenmişlik, uzun süreli iş yükü ve kişilerarası stres etkenlerine karşı gelişen bir psikolojik tepki olarak tanımlanmaktadır. Bu sendrom; aşırı yorgunluk, işe karşı olumsuz tutumlar ve mesafelenme ile birlikte yetersizlik ve başarısızlık hissinin yoğunlaşmasıyla kendini gösterir. Dolayısıyla tükenmişlik, bireyin hem duygusal hem de mesleki işlevselliğini zayıflatan çok boyutlu bir süreçtir (Maslach & Leiter, 2016: 103).

Tükenmişlik, bireyin günlük yaşamı ve çevresiyle ilişkili duygusal çöküntüler sonucunda ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel bir sendrom olarak görülmektedir. Orta yaş krizi, statü kaygısı, kariyer baskısı ve stres kaynaklı sağlık sorunlarıyla ilişkilendirilen bu durum, bireyin hem özel hem de iş yaşamında stresle başa çıkmakta zorlanması şeklinde de ifade edilebilir. Ancak bazı kuramcılar, asıl tehlikenin bireylerin tükenmişlikle mücadele etmek yerine onun yarattığı koşullara uyum sağlamaya çalışmaları olduğunu belirtmektedir (Dolgun, 2010: 287).

Çalışan, iş ortamında yoğun stres yaşadığında ve psikolojik ya da duygusal taleplerle karşılaştığında duygusal açıdan yıpranır. Bu tükenmişlik hali, işe olan bağlılığın zayıflamasına ve motivasyonun azalmasına neden olur. Sonuç olarak, bireyin işten ayrılma eğilimi güçlenir (Shahid vd., 2018: 208).

Araştırmalar, tükenmişliğin özellikle yüz yüze ve sürekli insanlarla iletişimde olan, duygusal taleplerin yoğun olduğu ortamlarda çalışan, idealist ve yüksek motivasyona sahip bireylerde daha sık ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca literatür, hizmet sektöründe çalışan bireylerde tükenmişlik olgusunun daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, tükenmişliğin hem işin doğası hem de bireysel özelliklerle ilişkili olduğunu işaret etmektedir (Gürel, 2016: 353).

İşle ilgili duygusal tükenmişliğin birçok ve birbiriyle ilişkili nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler genellikle kişisel, kişilerarası ve örgütsel faktörler olarak sınıflandırılabilir:

İş Talepleri ve Stres Etkenleri: Yüksek iş yükü, rol belirsizliği, rol çatışması ve iş-aile çatışması, duygusal tükenmenin önemli öngörücüleridir (Boles vd., 1997: 22). Sağlık ve eğitim gibi ön safta yer

alan mesleklerde, yoğun iş yükü ve yetersiz kaynaklar nedeniyle genellikle yüksek düzeyde duygusal tükenmişlik bildirilmektedir (Nyamugoro vd., 2023: 20). Özellikle sürekli özveri talep eden iş ortamları, duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşmayı artırarak bireyin yeterlilik algısının zayıflamasına yol açmaktadır (Gürel, 2016: 353).

Duygusal Emek: Duygusal emek, işin gerektirdiği duygusal taleplerle çalışanın dışa vurduğu ifadelerin düzenlenmesi sürecidir. Bu düzenleme süreci, sadık müşteri ilişkileri gibi örgütsel hedeflere ulaşmayı amaçlarken; çalışanlarda duygusal uyumsuzluk, stres ve psikolojik yıpranma gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Bu nedenle duygusal emek, yüzeysel veya derinlemesine rol yapma stratejileriyle, örgütsel çıkarlar doğrultusunda duyguların yönetilmesini kapsayan bütünleşik bir duygusal düzenleme mekanizmasıdır (Grandey, 2000: 97). Derinlemesine davranmaktan ziyade yüzeysel davranma (duyguları taklit etme) gibi duygusal düzenleme gereksinimleri, özellikle satış ve sağlık hizmetleri gibi hizmet sektörlerinde artan duygusal tükenmişlikle yakından bağlantılıdır (Lee, 2016: 71).

İşyerinde Kişilerarası Dinamikler: Değişen çevresel koşullar, artan rekabet, iş yükü ve yöneticilerin olumsuz tutumları, çalışanlar üzerinde sürekli bir baskı oluşturmaktadır. Bu durum, çalışanların psikolojik iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyerek tükenmişlik riskini artırmaktadır. Liderlerin benimsediği yönetim anlayışı, çalışanların tutumlarının, motivasyonlarının ve iş performanslarının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Reyhanoğlu & Akın, 2016: 443). Dönüştürücü, etik, değer merkezli, demokratik ve otantik liderlik, gibi yaklaşımların çalışanlar üzerinde olumlu etkiler yarattığı literatürde geniş biçimde kabul edilmektedir. Buna karşılık, otoriter, narsist, yıkıcı, istismarcı ve toksik liderlik türlerinin ise işgörenler üzerinde olumsuz sonuçlara yol açtığı çeşitli araştırmalarda ortaya koyulmuştur. Bu nedenle liderlik tarzlarının çalışan tutum ve davranışları üzerindeki etkisi örgütsel alanda gözlemlenmektedir (Yalçınsoy & Işık, 2018: 1017). İş ortamında liderlik tarzlarının yanı sıra, örgütsel ilişkilerin niteliği de çalışanların tükenmişlik düzeylerini etkileyen önemli bir unsurdur. Bu bağlamda, işyeri nezaketsizliği; çalışanların birbirlerine karşı saygı ve görgü kurallarını ihlal eden, düşük yoğunluklu fakat süreklilik gösterdiğinde örgütsel iklimi olumsuz etkileyen davranışlar bütünü olarak değerlendirilmektedir (Taştan, 2014: 63-64). Bu doğrultuda, çalışanlardan kişisel duygularından bağımsız biçimde temel nezaket kurallarına uygun davranmaları beklenmekte olup, söz konusu kuralların ihlali ise zarar verme niyeti olsa da olmasa da karşılıklı saygıyı zedeleyen düşük yoğunluklu işyeri kabalığına işaret etmektedir (Andersson & Pearson, 1999: 457).

Duygusal olarak tükenmiş ve yıpranmış bir birey, işin gerekliliklerini yerine getirmekte zorlanır ve kendini yetersiz hisseder. Bu durum, kişinin kişisel başarısı ve motivasyonunda düşüşe yol açarak işinde ilerleme kaydedemediği ve çabalarının boşa gittiği düşüncesini güçlendirir. Sonuç olarak birey, işindeki yetersizliği nedeniyle suçluluk duygusu yaşayabilir (Maslach vd., 2001: 403).

Örgütsel ve yönetsel nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan duygusal tükenmişlik, çalışanlar üzerinde çeşitli olumsuz etkilere yol açabilir. Bu etkilere karşı çalışanlar, farklı tepkiler geliştirebilirler. Bu tepkiler arasında, işten erken ayrılma, işe geç gelme, sık sık rapor ve izin alma, işyerinden mümkün olduğu kadar uzak durma gibi davranışlar yer alır. Bu tür davranışlar, çalışanların tükenmişlik duygusuyla başa çıkma çabalarının bir yansıması olarak görülebilir ve bu durum, çalışanların hem bireysel performanslarını hem de örgütsel bağlılıklarını olumsuz şekilde etkileyebilir. (Yeniçeri vd., 2009: 88). Zamanla çalışanlar başkalarına karşı alaycı ve kayıtsız bir tutum geliştirmeye başlar; bu durum küçük anlaşmazlıkların büyük çatışmalara dönüşmesine, iş görevlerinin aşılması güç engeller gibi algılanmasına ve meslektaşların düşman olarak görülmesine yol açar (Jackson & Schuler, 1983: 61).

Bu çalışma, literatür taramasına dayalı nitel bir araştırmadır. Konuya ilişkin yerli ve yabancı akademik kaynaklar incelenmiş; işe bağlı duygusal tükenmişlik kavramı bireysel, kişilerarası ve örgütsel faktörler açısından değerlendirilmiştir. Veri toplama veya deneysel bir uygulama yapılmamıştır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, literatür taramasına dayalı nitel bir araştırmadır. Konuya ilişkin yerli ve yabancı akademik kaynaklar incelenmiş; işe bağlı duygusal tükenmişlik kavramı bireysel, kişilerarası ve örgütsel faktörler açısından değerlendirilmiştir. Veri toplama veya deneysel bir uygulama yapılmamıştır.

3. SONUÇ

Bu çalışma, işe bağlı duygusal tükenmişlik olgusunu literatür taraması çerçevesinde inceleyerek kavramın bireysel, kişilerarası ve örgütsel boyutlarını bütüncül bir şekilde ele almıştır. Elde edilen bulgular, tükenmişliğin yalnızca bireysel stres veya iş yüküyle değil; aynı zamanda örgütsel yapı, liderlik tarzı ve işyerinde sergilenen kişilerarası davranış biçimleriyle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Özellikle yüksek duygusal emek gerektiren ve insan ilişkilerinin yoğun olduğu mesleklerde tükenmişlik düzeyinin arttığı; rol belirsizliği, iş-aile çatışması ve yönetsel destek eksikliğinin bu durumu pekiştirdiği tespit edilmiştir. Bu bulgular, çalışanların psikolojik dayanıklılığını artırmaya yönelik örgütsel destek mekanizmalarının önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, işe bağlı duygusal tükenmişlik hem bireysel refahı hem de örgütsel verimliliği olumsuz etkileyen çok boyutlu bir süreçtir. İşe bağlı tükenmişliğin azaltılması için, çalışanların duygusal ihtiyaçlarını gözeten liderlik yaklaşımlarının benimsenmesi, iş yükü yönetiminin dengelenmesi ve psikolojik destek uygulamalarının güçlendirilmesi önerilmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmaların, tükenmişlik sürecini farklı sektörlerde ampirik olarak incelemesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Andersson, L. M., & Pearson, C. M. (1999). "Tit for tat? The spiraling effect of incivility in the workplace". *Academy of management review*, 24(3), 452-471.

Anvari, M. R. A., Kalali, N. S., & Gholipour, A. (2011). "How does personality affect on job burnout?". *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 2(2), 115.

Arı, G. S., & Bal, E. Ç. (2008). "Tükenmişlik kavramı: birey ve örgütler açısından önemi". *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 131-148.

Boles, J. S., Johnston, M. W., & Hair Jr, J. F. (1997). "Role stress, work-family conflict and emotional exhaustion: Inter-relationships and effects on some work-related consequences". *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 17(1), 17-28.

Dolgun, U. (2010). "Tükenmişlik sendromu". *Örgütsel davranışta güncel konular*, 287-310.

Freudenberger, H. J. (1974). "Staff burn-out". *Journal of social issues*, 30(1), 159-165.

Freudenberger, H. J. (1986). "The issues of staff burnout in therapeutic communities". *Journal of psychoactive drugs*, 18(3), 247-251.

Gkini, M. A., Hussain, K., Taylor, R., & Bewley, A. (2020). "Burnout in psychodermatology: results from a European survey". *British Journal of Dermatology*, 183(6), 1107-1108.

Grandey, A. A. (2000). "Emotional regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor". *Journal of occupational health psychology*, 5(1), 95.

Gürel, E. B. (2016). "Duygusal Tükenmişlik, İş Stresi ve İşe Bağlılığın İş-Aile Çatışması Üzerindeki Etkisi: Amprik Bir Araştırma". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 349-364.

Jackson, S. E., & Schuler, R. S. (1983). "Preventing employee burnout". *Personnel*, 60(2), 58-68.

Maslach, C. & Jackson, S. E. (1984). "Burnout in organizational settings". *Applied social psychology annual*, 5, 133-153.

Maslach, C., Schaufeli, W. & Leiter, M., (2001), "Job Burnout", *Annual Review of Psychology*, 52, 397–422.

Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). "Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry". *World psychiatry*, 15(2), 103-111.

Nyamugoro, N. C., Odiemo, L., & Wango, G. (2023). "Fervently optimistic: Teachers emotional exhaustion and a balance between workload and job satisfaction among high school teachers". *International Journal of Learning and Development,* 13(3), 19-38.

Lee, O. (2016) "The Effect of Emotional Labor, Emotional Exhaustion, and Depression on Job-Related Attitudes Fashion Store Salespersons,". *Journal of Fashion Business*, 20 (1), 69-81.

Reyhanoğlu, M., & Akın, Ö. (2016). "Toksik liderlik örgütsel sağlığı olumsuz yönde tetikler mi?". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 442-459.

Shahid, A., Nisar, Q. A., Azeem, M., Hameed, W. U., & Hussain, M. S. (2018). "Moderating role of organizational justice between emotional exhaustion and job-related outcomes". *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences*, 6(2), 205-220.

Sünter, A. T., Canbaz, S., Dabak, Ş., Öz, H., & Pekşen, Y. (2006). "Pratisyen hekimlerde tükenmişlik, işe bağlı gerginlik ve iş doyumu düzeyleri". *Genel Tıp Dergisi*, 16(1), 9-14.

Taştan, Ö. G. D. S. B. (2014). "İşyeri nezaketsizliğini öngören örgütsel ve durumsal önceller ile çalışanların davranışsal sonuçları arasındaki ilişkinin ve sosyo-psikolojik kaynakların rolünün incelenmesi: Sağlık kurumlarında yapılan bir araştırma". ISGUC *The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 16(3), 60-75.

Yalçınsoy, A., & Işık, M. (2018). "Toksik liderlik ile örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti ilişkisine yönelik bir araştırma". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 1016-1025.

Yeniçeri, Ö., Demirel, Y., & Seçkin, Z. (2009). "Örgütsel adalet ile duygusal tükenmişlik arasındaki ilişki: İmalat sanayi çalışanları üzerine bir araştırma". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(1), 83-99.

MORFOMETRİK ANALİZ YÖNTEMLERİ İLE ELDE EDİLEN BULGULARIN WİLLİAM MORRİS DAVİS'İN AŞINIM DÖNGÜSÜ KURAMI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: BARTIN ÇAYI HAVZASI ÖRNEĞİ

Prof. Dr. EKREM MUTLU
Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Coğrafya
emutlu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6000-245X

BARANCAN GÜNSAN
Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ensitüsü/Coğrafya
250719006@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-9361-3841

Özet

Bu çalışmanın amacı Batı Karadeniz'de yer alan Bartın Çayı Havzası'nın morfometrik özelliklerini belirlemek ve bu yöntemle elde edilen nicel verileri, W. M. Davis'in Aşınım Döngüsü Kuramı bağlamında değerlendirmektir. W. M. davis, arazinin morfolojik evrimini gençlik, olgunluk, yaşlılık safhalarıyla insan yaşamına benzetmiştir. Davis'in tanımlamasına göre arazide aşınım süreci, sahanın tektonik veya östatik nedenlerle su yüzeyine çıktığı ilk andan itibaren başlar maksimum yükseltiye ulaştığı andan itibaren peneplen görünümüne ulaşana kadar devam eder. Bunu peneplenleşme olarak adlandırır. Bu süreçte arazinin morfolojik görünümünde zaman akışında farklılaşma meydana gelir. Her safhaya karşılık gelen karakteristik morfolojik şekiller, hidrografik özellikler, vadinin enine/boyuna profili ve yamaç eğim değerleri bulunmaktadır. Çalışma amacı kapsamında morfometrik analiz yöntemleri ile akarsu havzalarına ait analizler ve ölçümler arazinin morfolojik evrimi hakkında sayısal veriler sağlamıştır. Çalışmada morfometrik analiz yöntemlerinden; Eğim parametresi, arazi yapısı ve erozyon derecesi hakkında bilgi sağlar. Havza Rölyefi (H), havzanın en yüksek noktası ile en düşük noktası arasındaki farka bağlı olarak düşük ve yüksek rölyef olarak tasnif yapmaktadır. Bağıl rölyef(Rhp), havza yüksekliğinin çevre uzunluğuna oranıdır. Engebelilik Değeri (Rn), Havza rölyefi ile drenaj yoğunluğunun çarpımı sonucunda elde edilen morfometrik indistir. Hipsometrik eğri–integrali, havza tabanı yükseklik dağılımını göstererek arazinin mevcut erozyon durumu hakkında bilgi sağlar. Form faktörü(Ff), havzanın genel şeklini tanımlar. Tektonik etkinin altındaki havzaların dar olma eğilimi vardır. Tektonik bakımdan sakin ve homojen litolojik özellikli araziler dairesel şekle sahiptir. Dairesellik oranı(Rc), Bir havzanın şeklinin geometrik olarak bir daireye ne kadar yakın olduğunu ölçer. Uzunlaşma Oranı(Re), Bir havzanın şeklinin uzun bir forma sahip olup olmadığı hakkında bilgi sağlar. Dairesellik oranı ile tamamlayıcı özellik gösterir. Drenaj yoğunluğu(Dd), bir akarsu havzasının topladığı suyu ne derece verimli drene edebildiği bilgisini sağlar. Bahsi geçen yöntemler ile elde edilen nicel veriler kullanılarak havza arazisinin morfolojik karakteri ortaya konulmuştur, havza arazisinde gözlemlenen rölyefin W. M. Davis'in kuramına göre morfolojik evriminin hangi aşamasında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşınım döngüsü, Morfometrik Analiz, Erozyon.

ASSESSMENT OF MORPHOMETRIC ANALYSIS FINDINGS WITHIN THE CONTEXT OF WILLIAM MORRIS DAVIS'S CYCLE OF EROSION THEORY: A CASE STUDY OF THE BARTIN RIVER BASIN

Abstract

The aim of this study is to determine the morphometric characteristics of the Bartın River Basin, located in the Western Black Sea region, and to evaluate the quantitative data obtained through these methods in the context of W. M. Davis's Cycle of Erosion Theory. W. M. Davis likened the morphological evolution of the landscape to human life, categorizing it into stages of youth, maturity, and old age. According to Davis's definition, the erosion process in a landscape begins the moment the area emerges above the water surface due to orogenic or eustatic causes. This process continues from the point of maximum uplift until the landscape is reduced to a peneplain. He terms this process 'peneplanation'. Throughout this process, the morphological appearance of the landscape undergoes differentiation over time. Each stage is characterized by corresponding morphological landforms, hydrographic features,

valley transverse and longitudinal profiles, and slope gradient values. In line with the study's objective, analyses and measurements of the river basin using morphometric analysis methods have provided quantitative data regarding the morphological evolution of the terrain. Among the morphometric analysis methods used in this study: the Slope parameter provides information on land structure and the degree of erosion. Basin Relief (H) is classified as low or high relief based on the difference between the highest and lowest points of the basin. Relative relief (Rhp) is the ratio of basin relief to the perimeter length. The Ruggedness Number (Rn) is a morphometric index obtained by the product of basin relief and drainage density. The Hypsometric curve–integral (HI) indicates the elevation distribution within the basin, providing information on the current erosion status of the terrain. The Form factor (Ff) defines the general shape of the basin. Tectonically active basins tend to be elongated. Tectonically stable areas with homogeneous lithology tend to have a circular shape. The Circularity ratio (Rc) measures how closely the basin's shape approximates a geometric circle. The Elongation Ratio (Re) provides information on whether the basin has an elongated shape; it is complementary to the circularity ratio. Drainage density (Dd) provides information on how efficiently a river basin drains the water it collects. By using the quantitative data obtained from the aforementioned methods, the morphological character of the basin terrain was established. Furthermore, the stage of morphological evolution of the observed relief, according to W. M. Davis's theory, was determined.

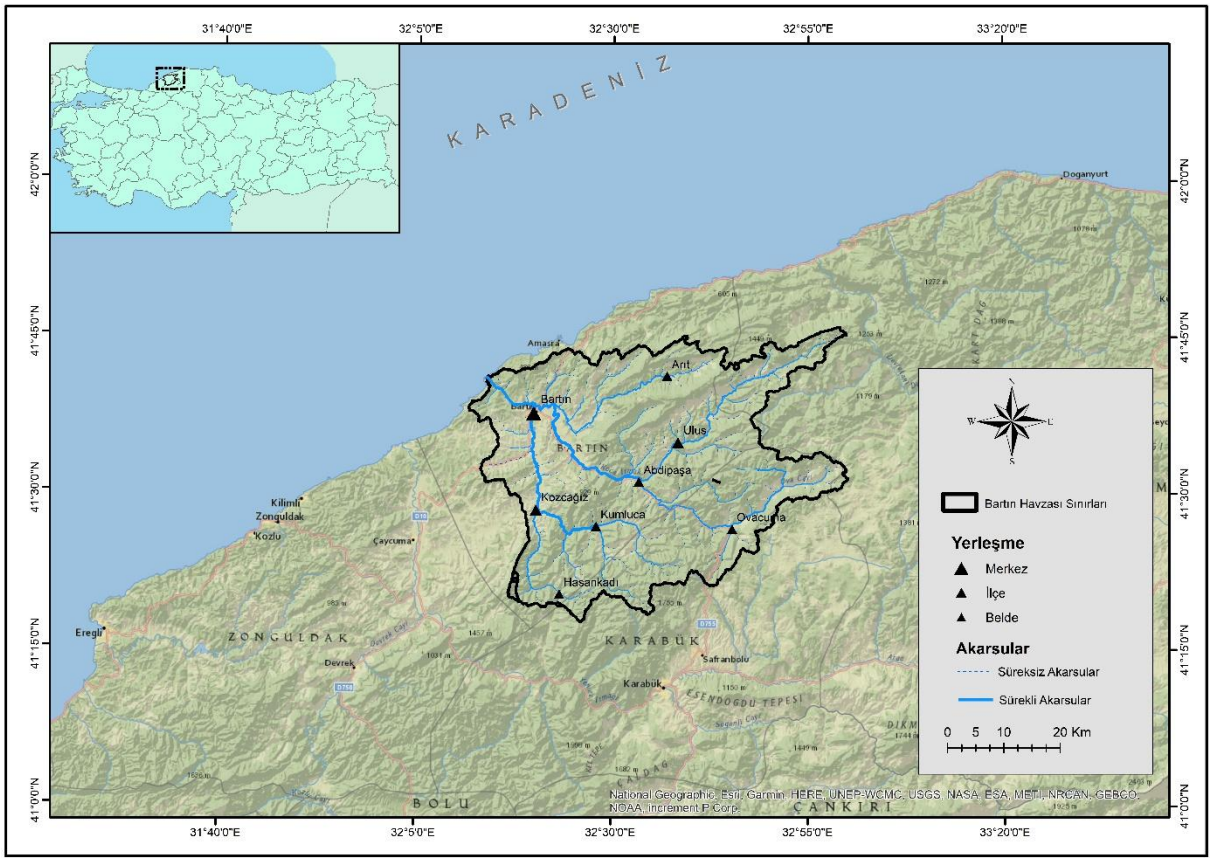
Keywords: Cycle of erosion, Morphometric Analysis, Erosion.

1. GİRİŞ

Topografyada karşılaşılan şekiller rastlantısal değildir. Birden fazla değişken tarafından tayin edilmektedir. Bu değişkenlerin önem derecesi sahadan sahaya farklılık gösterebilmekle beraber yer şekillerinin oluşumda ve evriminde önemli paya sahiptirler(Erinç, 1982). Bu unsurların başında iklim, litoloji, vejetasyon varlığı/türü, yapısal faktörler ve tektonizma gelir(Erinç, 1982). Topografyanın karakteri anlaşılmak istenildiğinde tüm unsurları göz önüne almak ve uygun çıkarımlar yapmak gerekir (Erinç, 1982; Strahler, 1952).Jeomorfoloji alanında, arazi çalışmalarının rolü büyük ve önemlidir(Ritter vd., 2011). Bunun yanı sıra son yıllarda hızla gelişen teknolojik cihazlar ve yazılımlar kullanılarak bulunulduğu yerden doğruluğu son derece yüksek analizler yapmak mümkün hale gelmiştir(Bishop & Shroder, 2013). Bu analiz yöntemlerinden biri olan morfometrik analizler; havzaların morfolojik özelliklerini nicel olarak belirlemekte ve havzaları birbirleri ile karşılaştırma imkânı sunmaktadır(Horton, 1945). Elde edilen nicel veriler ile Akarsu havzalarının jeomorfolojik evrimi, drenaj ağının gelişiminde tektonik etki, akarsu aşındırma ve biriktirme süreçlerinin tespiti yapılabilmektedir(Bozdoğan & Canpolat, 2023). Ayrıca havzaların ortaya konulan bu özellikleri arazinin morfolojik evriminin hangi noktasına olduğuna dair bilgiler de sunmaktadır(Strahler, 1952). Amerikalı jeomorfolog W. M. davis, ilk olarak Aşınım döngüsü kuramının temellerini 1899 yılında yayımladığı "The Rivers and Valleys of Pennsylvania" makalesiyle atmıştır. Davis (1889), kuramda; yapı, süreç ve zamanın etkileri ile birlikte arazinin, yer hareketleriyle veya deniz seviyesinde meydana gelen değişmeler sonucunda kara haline gelmesinden maksimum yükseltisine kavuşması ve ardından peneplen görünümünü almasını; gençlik, olgunluk ve yaşlılık evrelerine ayırarak ele almıştır. Her bir evreye ait karakteristik morfolojik, hidrografik, yapısal özellikler ayırt etmiştir(Davis, 1889). Çalışmanın amacı, Morfometrik Analizler sonucunda elde edilen nicel veriler ile mevcut topoğrafyayı karşılaştırmak ve Davis'in Aşınım Döngüsü kuramına göre havza arazisinin morfolojik evriminin hangi aşamasında olduğunu belirlemektir.

1.1. Çalışma Alanı yeri ve sınırları

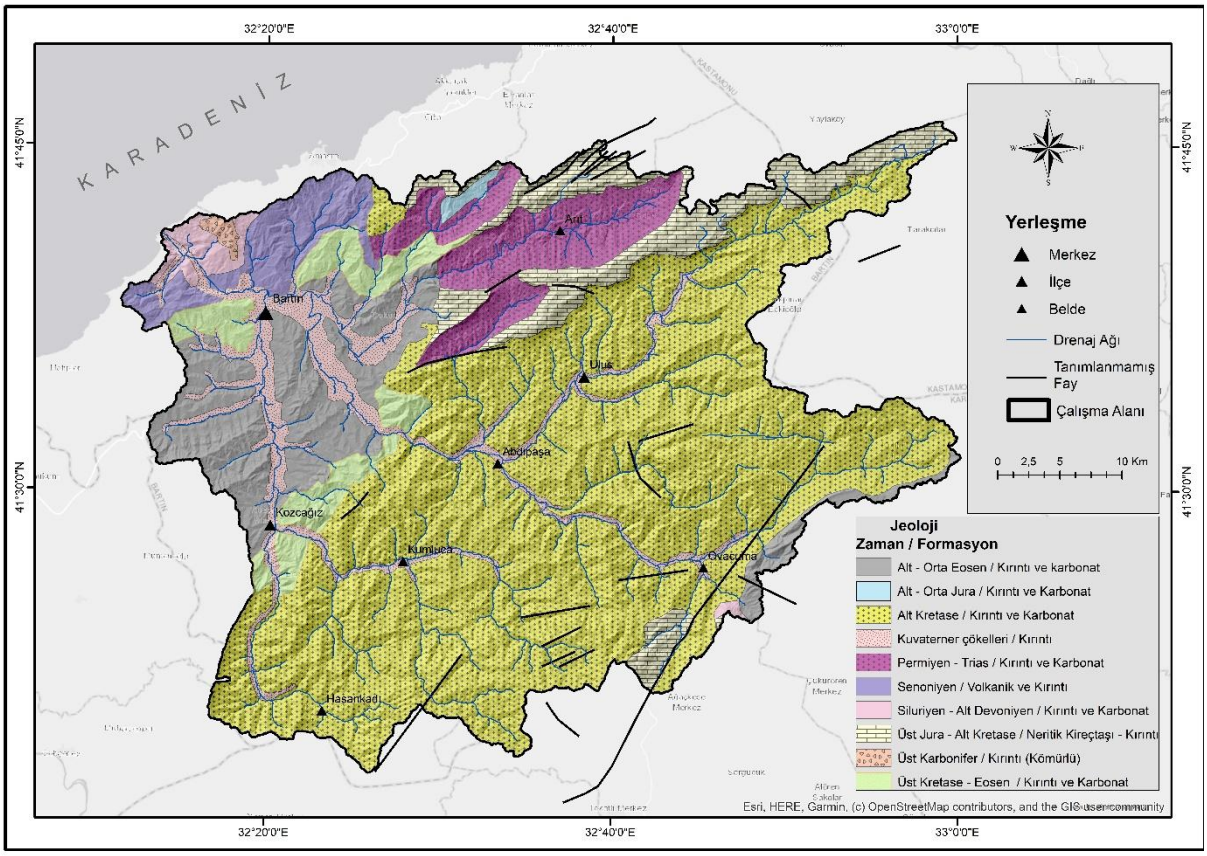
Bartın Çayı Havzası, Batı Karadeniz Havzalarından biridir. Morfolojik yapısı ve coğrafi konumu itibariyle Kuzey Anadolu Dağlarının bir bölümü olan Küre Dağlarının batı uzantısı konumundadır. Küresel konumlama sistemine göre Bartın Çayı Havzası sınırları; $41^{o}\,24^{l}$ - $41^{o}\,41^{l}$ K enlemi ile $32^{o}\,16^{l}$ - $32^{o}\,59^{l}$ D boylamı arasında kalmaktadır. Havza şekil özelliği itibari ile çıkıntıları olan dairesel bir forma sahiptir. Çalışma Havzası yüzölçümü 2.106 km^{2}'dir. Havzanın büyük bir bölümü Bartın İli sınırları içerisinde kalmakla beraber istatistikler şu şekildedir; 1684 km^{2} alan Bartın, 373 km^{2} alan Karabük, 44 km^{2} alan Kastamonu, 5 km^{2} alan Zonguldak İli sınırları içerinde kalmaktadır.

Şekil 1. Çalışma sahası Lokasyon Haritası

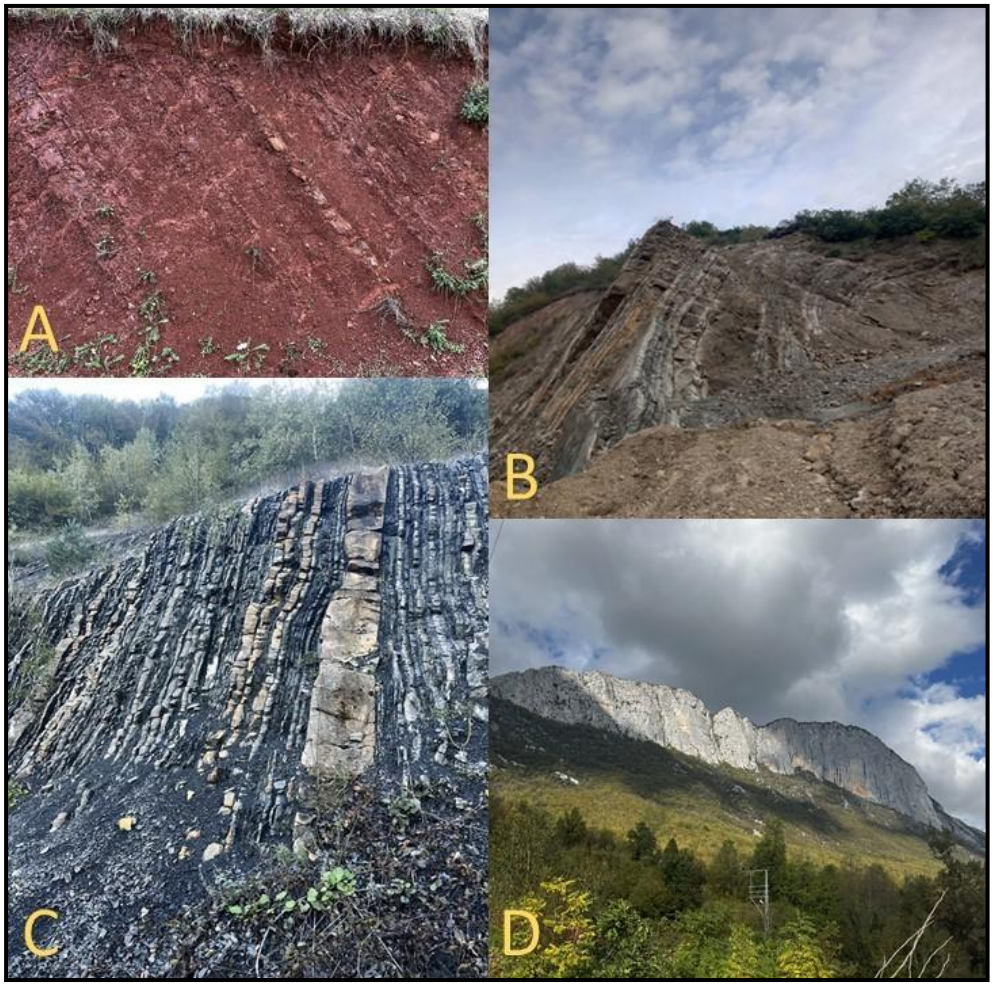
1.2. Çalışma Alanı Fiziki Coğrafya Özellikleri

Çalışma alanı, Kuzey Anadolu Dağlarının orta kısmında yer alan Küre Dağlarının batı uzantısı konumundadır. Küre Dağları, Alp-Himalaya dağ silsilesinin bir parçası olarak, Kabaca Doğu-Batı yönlü, Karadeniz kıyısı ardında bir yay çizerek uzanır(Duran, 2021). Flüvyal süreçlerle tesviye edilen arazide akarsu ağı dendritik bir görünüme sahiptir. Arıt, Gökırmak, Ulus ve Kozcağız olarak 4 ana koldan oluşmaktadır. Bahsi geçen bu kollar, Merkez ilçe civarında birleşir ve tek bir kol olarak yaklaşık 12.5 Km sonra Karadeniz'e dökülür. Araştırma sahasında rölyef kısa mesafelerde farklı özellikler sergiler. Yükselti değerlerinde kuzeyden güneye, batıdan doğuya doğru tedrici bir artış gözlemlenir. Havza arazisinde yükselti değerleri 0-1776 metre arasında değişmektedir. Eğim değerleri havzanın doğusunda yer alan plato özelliği gösteren arazinin akarsular tarafından derince yarılmış vadilerin yamaçlarında maksimum değere ulaşmaktadır. Eğim değerlerinin bu kısımlarda yüksek olması litolojik özellikler doğrudan ilgilidir. Bartın Çayı Havzası; düzlük ve az eğimli araziler, orta eğim değerine sahip ondülasyonlu araziler, plato ve tepelik sahalar, arızalı dik eğimli sahalar, dağlık ve sarp araziler olarak 5 ana morfolojik ünite sunmaktadır(Turoğlu, 2014). Morfolojinin genel görünümünde yapı ve litolojinin denetleyici ve yönlendirici rolü çok fazladır(Erinç ve Bilgin, 1956). Havza arazisi litolojik özellikleri itibariyle yatay ve düşey düzlemde heterojen bir yapıdadır. Küre dağlarının batı bölümünde çalışma alanı sınırları içine karşılık gelen kısımda, Mezozoik, Paleozoik ve Senozoik yaşlı litolojik birimler yüzeylenmektedir.

Şekil 2. Çalışma sahası Jeoloji Haritası (MTA Veritabanı baz alınarak oluşturulmuştur.)

Havza arazisi Kuzeyinde, en yaşlı birimleri içeren Yılanlı ve Karadon Formasyonu yer alır. Karbonifer yaşlı Karadon Formasyonu içinde kireçtaşları ve kömürlü çamurtaşlarını ihtiva eder(Duran ve Taştan, 2024). Kumtaşı-çamurtaşı içeriğine sahip olan Çakraz Formasyonu, Karadon Formasyonu üzerinde uyumsuz şekilde uzanır. Çakraz formasyonu belirgin bir kırmızı renge sahip çamurtaşı, kumtaşı ardalanmasından oluşur.(Stratigrafi Komitesi, 2006, s. 41). İnaltı Formasyonu, üst jura-alt kretase yaşlı kalın bir karbonat istifinden ve ara katkılı çamurtaşından oluşmaktadır(Gedik ve Korkmaz, 1984). Derman'a (1990) göre bu birimin kalınlığı 150-1200 metre civarındadır. Ulus Formasyonu, havza güneyinde geniş bir yayılışa sahiptir. Saner vd. (1979)'ne göre Ortalama kalınlığı 3000 metre civarında olan alt kreatase yaşlı ulus formasyonu kumtaşı ve şeyl gibi karasal çökellerin ardalmasından oluşur. Havza batısında ise Çaycuma Formasyonuna ait Alt-Orta Eosen yaşlı kumtaşı, siltaşı ve kiltaşı birimleri yüzeylenmektedir(Siyako vd, 1979).

Şekil 3. Çalışma alanı içerisindeki jeolojik formasyonlar. A- Çakraz Formasyonu, B-Çaycuma Formasyonu, C- Ulus Formasyonu, D- İnaltı Formasyonu.

Çalışma alanı içerisinde değişken uzunluklara sahip fay segmentleri bulunmaktadır(Şekil 2). Faylar, litoloji fark etmeksizin yapı üzerindeki zayıf direnç hatlarıdır(Erinç, 1982). Zayıf direnç hatları, drenajı ağı üzerinde yönlendirici bir etkiye sahiptir(Keller, E. & Pinter, N. 2002). Bu kırıklar boyunca su, kayacın iç yapısına nüfuz ederek kendine akış yatağı oluşturma eğilimindedir(Erinç, 2010, s. 449). Yapısal jeomorfolojide, doğrultusu yapı tarafından şekillenen bu tür drenaja fay kontrollü drenaj denir(Koçyiğit, 2023). Araştırma sahası içerisinde Arıt deresinin İnaltı Formasyonu üzerinde uzandığı kısımlarda fay kırığına paralel olarak uzanış gösteren vadiler mevcuttur. Yapısal unsurların topografya üzerindeki rolü açısından önemli örnek teşkil etmektedir. Boğaziçi Üniversitesine bağlı Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsünün verilerine göre 2003 yılından bu yana çalışma alanı içeresinde Richter ölçeğine göre büyüklükleri 1.5 - 4.0 arasında değişen 57 deprem tespit edilmiştir. Richter Ölçeğine göre hafif sınıfına giren bu depremlerin görülmesi, tektonik aktivitenin devam ettiğinin en büyük göstergesidir (Canpolat, 2020).

2. ÇALIŞMA YÖNTEMİ VE VERİ

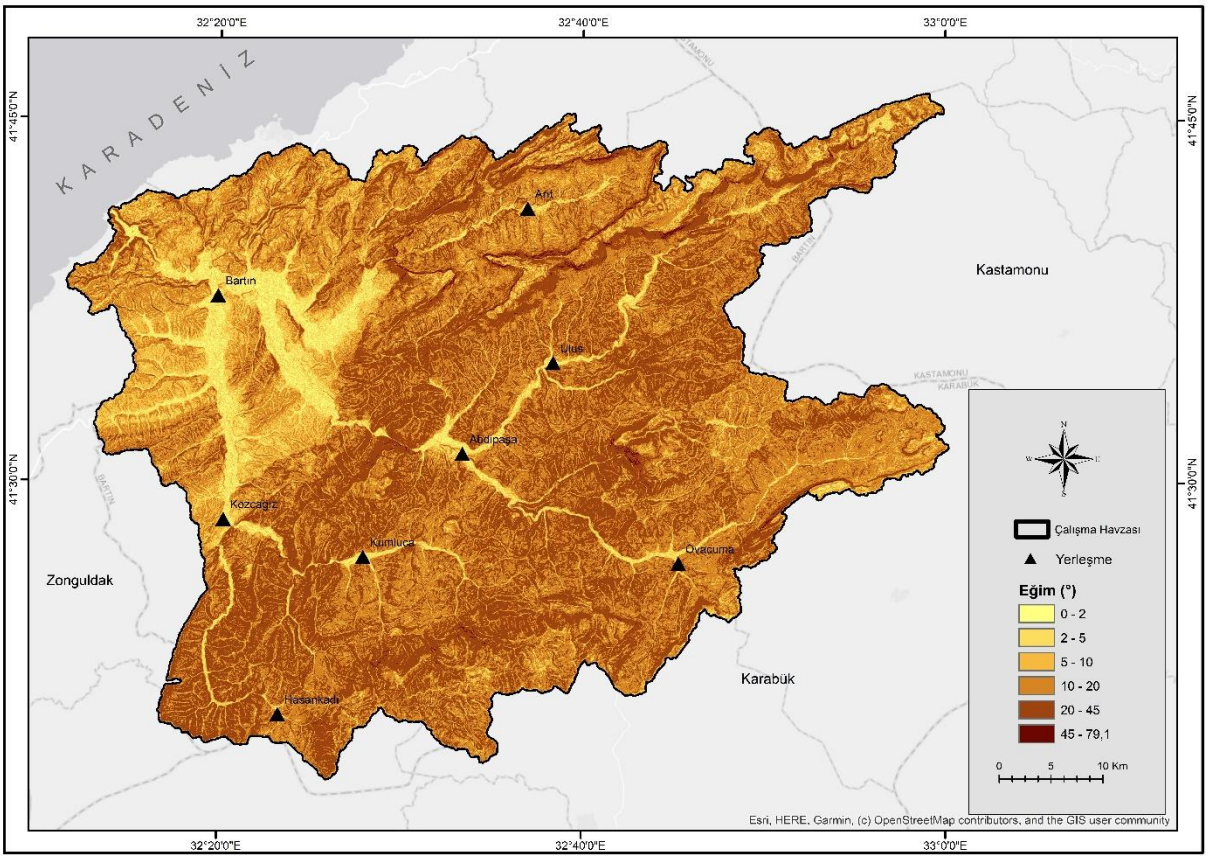
Çalışmanın yürütülmesinde çeşitli kaynaklardan veri sağlanmıştır. Çalışmada kullanılan verilerin düzenlenmesi, sayısallaştırılması, morfometrik analizler ve bu analizlere ilişkin haritaların üretilmesinde Esri şirketine ait ArcGIS 10.5 programı kullanılmıştır. Havza alanının belirlenmesi ve morfometrik analiz parametrelerinin hesaplanması için Alaska Uydu Tesisi (Alaska Satellite Facility) üzerinden temin edilen 12.5 m yersel çözünürlüklü ALOS PALSAR (Advanced Land Observing Satellite) Sayısal Yükselti Modeli (SYM) verisi kullanılmıştır. Çalışma alanına ait jeoloji ve fay verisi MTA tarafından üretilen 1/500.000 ölçekli jeoloji paftası sayısallaştırılıp vektöre edilmiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen tüm coğrafi analizler ve haritalama işlemleri için çalışma alanın konumuna uygun olan WGS 84 UTM zone 36N koordinat sistemi temel alınıştır. Yeryüzü şekillerini oluşturan iç ve dış

süreçlerin rölyef üzerindeki etkilerini sayısal olarak ortaya koymak ve arazinin gelişim aşamasını belirlemek amacıyla morfometrik analizlerden yararlanılır(Strahler, 1952; Keller & Pinter, 2002; Azañón vd., 2015, Perez-Pena vd., 2016). Bir drenaj havzasının jeomorfolojik karakteristiğini tanımlamak amacıyla literatürde kullanılan, temel olarak; çizgisel, alansal ve rölyef (yükselti) özellikleri başlıkları altında toplanan onlarca farklı morfometrik analiz parametresi bulunmaktadır(Horton, 1945). Çalışmanın asıl amacına sadık kalmak açısından çalışmada bazı morfometrik analizler işlenecektir. İşlenecek analizler şu şekildedir; Eğim, Havza Rölyefi (H), Rölyef Oranı (Rh), Engebelilik Değeri (Rn), Hipsometrik Eğri ve Hipsometrik İntegral (Hi), Form Faktörü (Ff), Dairesellik Oranı (Rc), Havza uzunluk Oranı (Re), Drenaj Yoğunluğu (Dd).

3. ANALİZ VE BULGULAR

3.1. Eğim (m)

Dünya yüzeyinin yaklaşık %75'i dağlar ve dik yamaçlar gibi yüksek eğim değerlerine sahip yüzeylerden oluşurken, %25'i ise ova ve plato gibi düşük eğim değerine sahip yüzeylerinden oluşmaktadır (Tunçdilek, 1869, s. 17). Davis'e (1899) göre arazide minimum ile maksimum eğim değeri arasındaki fark en fazla olduğu evre gençlik evresi, en az olduğu evre ise yaşlılık evresidir. Gençlik evresinde hakim flüvyal süreç derine aşındırma olup arazinin yaşına bağlı olarak yamaçlar gerilememiş ve yatıklaşmamış olur. Olgunluk evresinde yamaçlar seyelan, sel yarıntıları, kütle hareketleri, yan kollar ve zamanın etkisine bağlı olarak geriler ve yatıklaşır. Bu evreyi "v" profilli vadi yamaçları karakterize etmektedir. Yaşlılık evresinde ise eğim değerleri oldukça düşmüştür. Geniş tabanlı vadiler ve düşük eğim değerine sahip yamaçlar arazide hakimdir (Davis, 1899). Eğim analizi çalışma alanına uygulanmıştır ve sonuç olarak çalışma alanında eğim değerleri 0-79.1 derece arasında değişmektedir.

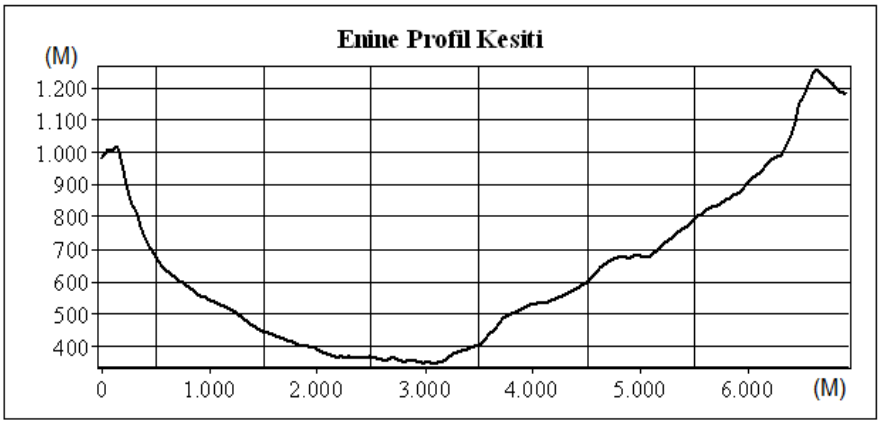
Şekil 4. Çalışma Sahası Eğim Haritası

Eğim basamakları	Km^2	Yüzde (%)
0-2	41.8	1.9

2-5	140.2	6.6
5-10	280.5	13.3
10-20	867.8	41.2
20-45	767.7	36.4
45>	8.4	0.4
Toplam	2.106	100

Şekil 4. Eğim Değerleri Dağılış Tablosu

Havza arazisinde, 0-2 derece eğimli yüzeyler vadi tabanına ve taşkın yatağına karşılık gelmektedir. 2-10 derece eğime sahip yüzeyleri, havzanın mansap kısmına yakın yan kolların vadileri oluşturmaktadır. 10-45 derece eğim değerine sahip yüzeyleri havza güneyinde yer alan yüksek kesimlerin V profilli vadi yamaçları oluşturmaktadır. 45 derece üzeri eğim değerine sahip yüzeyler havzanın doğusunda yer alan plato sahasının akarsular tarafından derince yarılmış üst yamaçları oluşturur. Arazinin bu kısmında vadi yamacı alt ve üst yamaç olarak iki ünite sunar. Alt yamaçlar, yaklaşık 10-20 derece arasında eğim değerine sahipken; üst yamaçlar 45-79 derece arasında bir değere sahiptir (Şekil 5).

Şekil 5. Arıt Çayı Havzası Örenköy civarından bir enine kesit grafiği

Hâlin böyle olması litolojik özellikler ile yakından ilgilidir. Alt yamaç; Çakıltaşı, kiltaşı, siltası ve kumtaşı ardalanmasından oluşan Çakraz formasyonu, Üst yamaç; Çakraz üzerinde uyumsuz devam eden kireçtaşı ve çamurtaşı ardalanmasından oluşan İnalti formasyonundan oluşmaktadır (Akyol vd. 1974). Alt yamaç, kayaçların litolojik özelliğinden ileri gelen nedenlerden dolayı, akarsuyun hidrolik gücü ve taşıdığı yükün yaptığı korazyon (mekanik aşındırma) ile şekillenir. Üst yamaçta ise baskın olan süreç akarsu erozyonu değil, kimyasal çözülmedir (Erinç, 2001/s.132-137). Yamaçta rastlanılan eğim kırığı, 2 farklı formasyonun dokanak kısmına denk düşmektedir.

3.2. Havza rölyefi (H)

Havza Rölyefi (H), Havza alanı içerisindeki en yüksek noktanın yükselti değeri ile en alçak noktanın yükselti değeri arasındaki mutlak yüksekti farkıdır (Schumm, 1956). Havza arazisinde maksimum ile minimum değerin arasındaki farkın yüksek olması, havza içerisindeki yamaçların dikliği, akarsu yatak eğiminin artışı, yüzeysel akışın daha hızlı toplanması, yüksek akış hızı ve buna bağlı olarak yüksek taşıma gücü anlamına gelir (Özdemir, 2011). Formülde (Formül1); Ymax= Havzanın maksimum yüksekliği(m), Ymin= Havzanın minimum yüksekliği (m) Olarak ifade edilir(Schumm, 1956). Yapılan hesaplama sonucunda Bartın Çayı Havzasının H değeri 1.776 olarak tespit edilmiştir.

(1)

$$H = Y_{maks} - Y_{min}$$

3.3. Rölyef Oranı (Rh)

Havza rölyefine benzer bir morfolojik indistir. Havza Rölyefinin, akarsuyun uzunluğuna bölünmesi ile elde edilir. Rölyef oranı, arazinin genel eğimi ve aşınma potansiyelini ifade eder. (Schumm, 1956). Yüksek Rh değeri, dar ve derin vadilere, dik eğimli vadi yamaçlarına, yüksek yüzeysel akış hızı, kütle hareketlerinin frekansının fazlalığına işaret eder. Düşük Rh değeri ise geniş tabanlı vadilere, düşük eğim değerine sahip vadi yamaçlarına, basık bir topografik görünüme işaret eder(Özdemir, 2011). Formül(formül2); Rh= Rölyef Oranı, H= Havza Rölyefi, L_b= Havza Uzunluğu olarak ifade edilir (Schumm, 1956). Yapılan analiz sonucunda Bartın Çayı Havzasının Rh değeri 0,020'dir.

(2)

$$Rh = \frac{H}{L_b}$$

3.4. Engebelilik Değeri (Rn)

Engebelilik değeri, arazinin dikey engebesini (Havza Rölyefi) ve yatay parçalanmasını (Drenaj Yoğunluğu) birleştirerek arazi dokusu hakkında nicel bir bilgi sağlar (Melton, 1957). Bu iki parametrenin korelasyonu, arazinin genel pürüzlülüğü, aşınma potansiyeli ve hidrolojik tepkisi hakkında derinlemesine bilgi verir(Rai vd. 2018). Formülde(Formül3); H= Havza Rölyefi, Dd= Drenaj Yoğunluğu ifade eder. Drenaj yoğunluğu, havza içerisindeki toplam akarsu uzunluğunun havzanın toplam alanına bölünmesiyle bulunur(Schumm, 1956). Yapılan analiz sonucunda Rn değeri 0,76 olarak hesaplanmıştır.

(3)

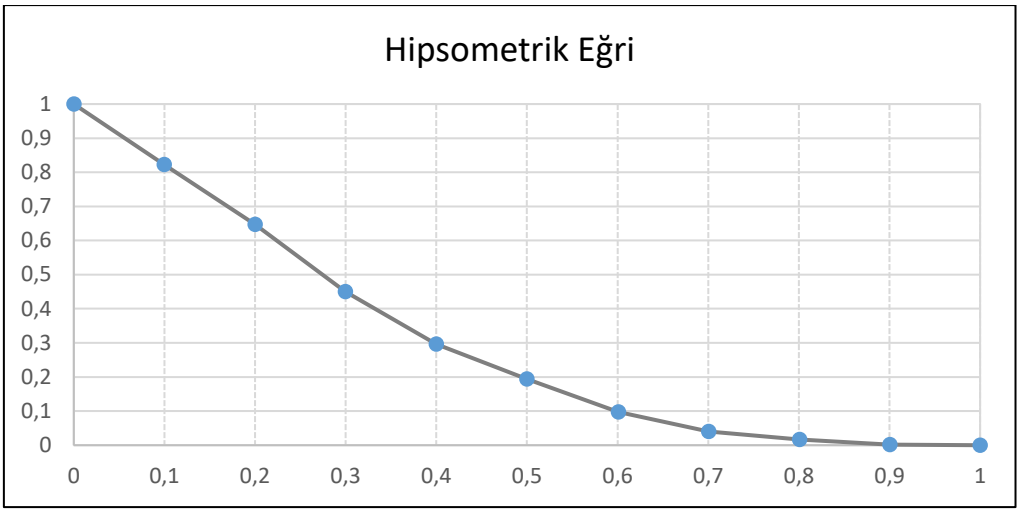
$$Rn = H \times Dd$$

3.5. Hipsometrik Eğri ve Hipsometrik İntegral (Hi)

Çalışmanın konusu bağlamında en önemli analizlerden biri hipsometrik eğri ve hipsometrik integraldir. Hipsometrik İntegral, belirli yüzey alanının yüksekliğe göre dağılımının incelenmesidir(Strahler, 1952). Hipsometrik eğri parametresi, bir sahanın jeomorfolojik gelişim evrelerini belirlemede ve yorumlamada sıklıkla başvurulan bir yöntemdir(Hurtrez, 1999). Strahler'in (1952) Formülünde(Formül4); HI= Hipsometrik İntegral, H_{ort}= Ortalama Yükseklik, H_{min}= Minimum Yükseklik, H_{max}= Maksimum Yüksekliği ifade eder. İndiste topoğrafya yüzeyi bir eğri ile temsil edilir. Bu eğrinin dışbükey bir eğri olması havzanın arazisinin gençlik evresinde olduğunu gösterir. Eğri bir S formuna sahip ise olgunluk evresinde olduğuna, İçbükey bir yüzey halinde ise yaşlılık evresinde bir topografya olduğuna işaret eder(Sharma & Mahajan, 2020). Hipsometrik integral değerleri genç arazilerde 0.60>, olgunluk evresindeki arazilerde 0.60-0.30 arasında, yaşlı, peneplen görünümüne sahip arazilerde bu değer 0.30' dan düşüktür(Çoşkun, 2022). Havza alanı Hİ değeri 0,35 olarak hesaplanmıştır.

(4)

$$HI = \frac{H_{ort} - H_{min}}{H_{max} - H_{min}}$$

Şekil 6. Çalışma Havzasına ait Hipsometrik Eğri

3.6. Form Faktörü (Ff)

Form faktörü, bir akarsu havzasının şekil özelliğini sayısal olarak ifade eden morfometrik bir indistir. Form faktörü, havza genişliğinin havza uzunluğuna oranıdır (Horton, 1945). Horton (1932), Formülde(Formül5); F_f= Form Faktörü, A=Havzanın toplam alanı, Lb^2= Havzanın ağız kısmından kaynak kısmına kadarki en uzak su bölümü çizgisinin arasındaki mesafeyi temsil eder. Havzanın şekli dairesel bir yapıda ise form faktörü 1 değerine yakındır. Bu değer yüksek form faktörü anlamına gelir(Horton, 1932). Bu şekle sahip havzalarda yan kolların uzunlukları birbirine yakın olur. Ani gelişen sağanak yağışlar sonucunda akımın ana kolda birikimi eş zamanlı olur. Bu nedenle dairesel şekle sahip havzaların taşkın frekansı yüksektir(Bishop & Victoria, 2001). Form Faktörü, 0 değerine yakın olan havzalar dar ve uzun bir yapıya sahiptirler. (Kutukçu vd. 2015). Bartın Çayı Havzası için yapılan hesaplama sonucunda F_f değeri 0,64 bulunmuştur.

(5)

$$F_f = \frac{A}{L_b^2}$$

3.7. Dairesellik Oranı (Rc)

Dairesellik oranı, havza alanına eşit bir alana sahip daire ile havzanın mevcut şeklinin kıyaslanması üzerine bir analizdir(Özhan, 2004). Miller (1953),Formülde(Formül6); R_c= Dairesellik Oranı, A= Havza Alanı, P_b= Havza çevre uzunluğunu ifade eder. Dairesellik oranı, 1 değerine yakın olan havzalar kusursuz bir daire formuna yakın şekle sahiptirler. Bu özelliği gösteren havzalar litolojik açıdan homojen bir yapıdadırlar ve drenajın yayılışında, gelişiminde litolojinin yönlendirici rolü bulunmaz (Babu vd., 2016). Bartın Çayı Havzası için R_c değeri 0,24 hesaplanmıştır.

(6)

$$R_c = \frac{4\pi A}{P_b^2}$$

3.8. Havza Uzunluk Oranı (Re)

Havza uzunluk oranı, alanı havza alanına eşit olan bir dairenin çapının, havza maksimum uzunluğuna oranıdır(Schumm, 1956). Schumm'un Formülünde(Formül7);Re= Havza Uzunluk Oranı, Dc= Eşdeğer Daire Çapı, Lb= Havza Uzunluğunu ifade eder. Havza uzunluk oranı, şekil özelliği hakkında bilgi sağlamasının yanında, akarsu erezyonu, taşkın potansiyeli, infiltrasyon kapasitesi gibi konular üzerine de bilgi vermektedir(Çoşkun, 2022). Re değerinin1'e yakın olması havzanın dairesel bir forma sahip

olduğu anlamına gelirken, 0.5'den düşük değerler, uzun ve dar havza formuna işaret eder(Panhalkar vd., 2012). Hesaplama sonucunda, Bartın Çayı Havzası için Re değeri 0,90 olarak hesaplanmıştır.

(7)

$$R_e = \frac{D_c}{L_b}$$

Drenaj Yoğunluğu (Dd)

Havzanın akarsular tarafından ne sıklıkla parçalandığını gösteren bir analizdir(Horton,1945). Horton'un Formülünde(Formül8); Dd= Drenaj Yoğunluğu, Lu= Havza içindeki tüm akarsu kollarının toplam uzunluğu, A= Havza alanı(Km^2) ifade eder. Dd değeri, jeolojik, morfolojik, bitki örtüsü, klimatik özellikler hakkında fikir vermektedir(Özdemir, 2011). Jeolojik açıdan bakıldığında, kayaçların porozite özellikleri doğrultusunda drenaj yoğunluğu değişmektedir. Yüksek porozite değerine sahip litolojik birimlerin yer aldığı sahalarda yüzeysel akışın az olmasına bağlı olarak drenaj yoğunluğu düşmektedir(Melton, 1957). Akarsuların en büyük gelir kaynağı yağışlardır. Yağış değerleri yüksek sahalarda veya yamaçlarda, düşük sahalara oranla drenaj yoğunluğu artmaktadır(Kamuş & Atalay Dutucu, 2023). Bitki örtüsünün yoğun olduğu sahalarda, yüzeysel akışın sekteye uğramasından dolayı erozyon şiddeti azalır ve buna bağlı olarak drenaj yoğunluğunun düşmesine neden olur(Melton, 1957; Özdemir, 2011).Drenaj yoğunluğu parametresi, arazinin morfolojik evrimi hakkında da bilgi vermektedir. Düşük drenaj, gençlik ve yaşlılık evresini, yüksek drenaj ise olgunluk evresini temsil eder (Erinç, 2001). Çalışma havzası ölçeğinde yapılan analize göre 1775 m/km^2 olarak hesaplanmıştır.

(8)

$$D_d = \frac{L_u}{A}$$

Alansal Morfometri	Bulgu	Sembol	Formül	Referans
Drenaj Yoğunluğu	1775m/K	Dd	Dd = ∑Lu/A	Horton (1945)
Form Faktörü	0,64	Ff	Ff = A/Lb²	Horton (1932)
Dairesellik Oranı	0,24	Rc	Rc = 12,57 * (A/P²)	Miller (1953)
Havza Uzunluk Oranı	0,90	Re	Re = 2/Lb * √(A /π)	Schumm (1956)
Rölyef Morfometrisi	**Bulgu**	**Sembol**	**Formül**	**Referans**
Rölyef oranı	0,020	Rh	Rh = H / Lb	Schumm (1956)
Havza rölyefi	1776	H	H = Hmax. – Hmin.	Schumm (1956)

Engebelilik Değeri	0,76	Rn	Rn = H * Dd	Melton (1957)
Hipsometrik Eğri	İç Bükey	Hc	X= a/A Y=h/H	Strahler (1952)
Hipsometrik İntegral	0,35	Hi	Hi = Hort. - Hmin. / Hmax. - Hmin.	Keller ve Pinter (2002)

Şekil 7. Çalışmada kullanılan Morfometrik Analiz Parametreleri.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma alanı olan Bartın Çayı Havzasına, İlgili konuya yönelik olan 9 Morfometrik analiz uygulanmıştır. Elde edilen nicel bulgular ve bu bulguların işaret ettiği özellikler, W. M. Davis'in aşınım döngüsü kuramı bağlamında değerlendirilmesi şu şekildedir;

Çalışma havzası, Hipsometrik İntegral (Hı) değeri 0,31 olarak hesaplanmıştır. Hipsometrik eğri, içbükey(konkav) bir profil sunmaktadır. Sunulun profil itibariyle yaşlılık evresini karakterize eden eğri(Erginal, & Cürebal, 2007), 1776 m olarak hesaplanan havza rölyefi değeri ile tezatlık oluşturmaktadır. Yüksek rölyefe işaret eden Havza Rölyefi değerinin İntegral değeri ile uyuşmaması sahanın polisiklik bir karaktere sahip olması ile açıklanabilir. Havza arazisi jeolojik geçmişte peneplasyon sürecini tamamlamış fakat yakın jeolojik geçmişte neotektonik etkiler ile yeniden gençleşmiştir. Havza içerisindeki akarsular bu duruma, nihai aşınım noktası olan taban seviyesine ulaşmak için derine aşınım yaparak uyum sağlamışlardır. Havza arazisinde gençleşmeye kanıt oluşturabilecek eski aşınım yüzeyleri olan platolar ve akarsu boyuna profilinde dirençli litolojiden kaynaklı eğim kırıklıkları mevcuttur. Akarsu havzaları dinamik bir yapıya sahiptir (Erinç, 2001). Gençleşmeye bağlı olarak derine ve aynı zamanda geriye aşınımını sürdüren akarsular aşınıma karşı dirençsiz, kumtaşı ve şeyl ardalamasından oluşan ulus formasyonu üzerindeki, Ulus ve Ovaçayı kolu geriye aşınım yaparak havzanın mevcut şekle sahip olmasını sağlamıştır. Havza geometrisini tanımlayan parametreler havzasın gelişim evresi hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Havza Uzunluk Oranı(Re) 0,78 hesaplanmıştır. Bu değer havzanın uzun dar bir formdan ziyade oval kompakt bir forma sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu şekle sahip havzaların taşkın potansiyelleri oldukça fazladır çünkü uzun yan kollara sahip oval havzalarda, ana kolda akış birikimi eş zamanlı gerçekleşir ve su kütlesi akış yatağından çıkarak çevreye yayılır(Çoskun, 2022). Çalışma sahasında, DSİ raporlarına göre son 50 yılda 24 taşkın yaşanmıştır. Havza uzunluk oranına karşın Dairesellik Oranının(Rc) 0,24 gibi düşük bir değerde olması bu oval görünümün sınırlarının oldukça girintili çıkıntılı olduğunu ifade eder. Eğim analizi sonucunda görülmektedir ki havza arazisinde eğim değerleri 0-79.1 derece arasında değişmektedir. Havza alanının %77.6'lık büyük bir kısmında eğim değerleri 10-45 derece arasındadır. 10-45 derece eğim değerine sahip yüzeylerin arazideki varlığı akarsuların aşındırma ve taşıma potansiyellerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Engebelilik değeri(Rn), 0,76 olarak hesaplanmıştır. Yüksek engebeliliğe işaret eden bu değer, Havza Rölyefi(H) ve Eğim(M) indisleri ile birbirini destekler niteliktedir. Drenaj Yoğunluğu(Dd) indisi, 9772 m/km^2 olarak hesaplanmıştır. Orta-Yüksek yoğunluğa sahip dendritik bir drenaj havzada hâkimdir. Drenaj yoğunluğu arazide gençlik ve yaşlılık evresinde düşük, olgunluk evresinde ise yüksek yoğunluktadır(Erinç, 2001). Orta-düşük değerde olması ise olgunluk evresinden yaşlılık evresine geçişi ifade eder. Tüm analizler sonucunda, arazinin polisiklik (çok döngülü) bir karaktere sahip olduğu; yani, Yaşlı Evre'den miras kalan peneplen yüzeyleri ile Genç Evre'ye ait aktif tektonik canlanma özelliklerini (yüksek rölyef, dik yamaçlar, eğim kırıklıkları) bir arada barındıran çok evreli bir morfoloji sunduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Akyol, Z., Arpat, E., Erdoğan, B., Göğer, E., Güner, Y.,Şaroğlu, F., Şentürk, İ., Tütüncü, K., Uysal, Ş. 1974. Cide- Kurucaşile ile dolayının jeoloji haritası. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü 1/50 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları serisi.

Azañón, J. M., Galve, J. P., Pérez-Peña, J. V., Giaconia, F., Carvajal, R., Booth-Rea, G., A. Jabaloy., M. Vázquez., A. Azor., & Roldán, F. J. (2015). Relief and drainage evolution during the exhuma

t ion of the Sierra Nevada (SE Spain): Is denudation keeping pace with uplift? Tectonophysics, 663, 19-32. https://10.0.3.248/j.te cto.2015.06.015

Babu, K.J., Sreekumar, S., Aslam, A., 2016. Implication of drainage basin parameters of a tropical river basin of South India. Applied Water Science, 6: 67–75. Springer Berlin Heidelberg. DOI: 10.1007/s13201-014-0212-8.

Bishop, M. P., & Shroder, J. F. (Eds.). (2013). *Treatise on geomorphology: Vol. 3. Remote sensing and GIScience in geomorphology*. Academic Press.

Bishop, V., Victoria, R., 2001. Water Resources: Process and Management. Series of Landmark Geography, Harpercollins Pub Ltd, 2nd edition (May 31, 2001), London.

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (KRDAE). http://www.koeri.boun.edu.tr/scripts/lst6.asp

Bozdoğan, M., & Canpolat, E. (2023). Drenaj Havzalarındaki Morfotektonik Özelliklerin Jeomorfik Analizlerle İncelenmesi: Delibekirli (Kırıkhan / Hatay) Havzası Örneği. Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi(11), 22-51. https://doi.org/10.46453/jader.1207265

Coşkun, M., & Öztürk, A. (2022). Havza önceliklendirmesi bakımından Ermenek Çayı Havzası ve Gökçay Havzasının karşılaştırmalı morfometrik analizi. Turkish Journal of Forestry, 23(1), 1-10. https://doi.org/10.18182/tjf.1024569

Davis, W. M. (1899). The Geographical Cycle. The Geographical Journal, 14(5), 481-504.

Derman, A.S., 1990. Batı Karadeniz bölgesinin geç Jura ve erken Kretase'deki jeolojik evrimi. Türkiye 8. Petrol Kongresi, Bildiriler, (Jeoloji), Petrol Jeologları Derneği/TMMOB Petrol Mühendisleri Odası, 328-339.

Duran, C. (2021). Küre Dağları Milli Parkı çevresindeki yerleşim yerlerinin ve nüfusun coğrafi dağılımı. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(2), 270-288.

Duran, C., & Taştan, B. (2024). Küre Dağları Kütlesindeki Dolinlerin Coğrafi Dağılımı. Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi(12), 1-13. https://doi.org/10.46453/jader.1363704

Erginal, A. E., & Cürebal, İ. (2007). Soldere Havzasının Jeomorfolojik Özelliklerine Moefometrik Yaklaşım: Jeomorfik İndisler ile Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(17), 203-210.

Erinç, S. ve Bilgin, T. (1956). Türkiye'de Drenaj Tipleri. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı:7, 124- 156.

Erinç, S. (1982). *Jeomorfoloji I* (3. Baskı). İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2931, İstanbul.

Erinç, S. (2001). *Jeomorfoloji II* (6. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Erinç, S. (2010). *Jeomorfoloji I*. Der Yayınları.

Gedik A.; Özbudak, N.; Iztan, H.; Korkmaz, S., ve Ağrıdağ, D.S., 1981, Sinop havzasının jeolojisi ve petrol olanakları ile ilgili ön sonuçlar. Türkiye Jeoloji Kurumu 35. Bilimsel. ve Teknik Kurultayı Bildiri Özetleri. 23-24.

Horton, R. E. (1945). Erosional development of streams and their drainage basins; hydrophysical approach to quantitative morphology. *Geological society of America bulletin, 56*(3), 275-370.

Horton, R.E., 1932. Drainage-basin characteristics. American Geophysical Union of Transactions, 13: 350–361. DOI: 10.1029/tr013i001p00350.

Hurtrez, J. E., Sol, C., Lucazeau, F. (1999). Effect of Drainage Area on The Hypsometry From an Analysis of Small-Scale Drainage Basins in The Siwalik Hills (Central Nepal). Earth Surface Process and Landforms, 24, 799 – 808.

Kamuş, A. O., & Atalay Dutucu, A. (2023). Hidromorfometrik Analizlerle Esmahanım Deresi Havzasının Taşkın Duyarlılığının Belirlenmesi. Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi(11), 1-21. https://doi.org/10.46453/jader.1182773

Keller, E. A., & Pinter, N. (2002). *Active tectonics: earthquakes, uplift, and landscape*. Prentice Hall.

Koçyiğit, A. (2023) Neotectonics of the Sarıköy-İnova and Çan-Bayramiç-Ezine fault zones: basin formation, age and slip rates, NW Anatolia-Türkiye

Kutukcu, A., Kaya, S., Kabdasli, S., Gazioglu, C., 2015. Nehir havzalarının morfolojik karakteristiklerinin CBS destekli nümerik modeller kullanılarak analizi. TUFUAB VIII. Teknik Sempozyumu, 21-23 Mayıs 2015, Konya, s.58-70.

Melton, M. A. (1957). An analysis of the relations among elements of climate, surface properties, and geomorphology. https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD0148373.pdf

Özdemir, H., 2011. Havza Morfometrisi ve Taşkınlar. Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistematik ve Bölgesel (Ed., Ekinci, D.), Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, İstanbul, s: 457-474.

Özhan, S., 2004. Havza Amenajmanı. İ.Ü. Orman Fakültesi Havza Amenajmanı Anabilim Dalı, İ.Ü. Rektörlük Yayın No: 4510, Orman Fakültesi Yayın No: 481, İstanbul

Panhalkar, S.S., Mali, S.P., Pawar, C.T, 2012. Morphometric analysis and watershed development prioritization of Hiranyakeshi basin in Maharashtra, India. International Journal of Environmental Sciences, 3 (1): 525534, DOI:10.6088/ijes.2012030131052.

Rai, P.K., CHANDEL, R.S., MİSHRA, V.N., SİNGH, P.: 2018;Hydrological İnferences Through Morphometric Analysis Of Lower Kosi River Basin Of India For Water Resource Management Based On Remote Sensing Data. Applied Water Science, 8:1–16. https://doi.org/10.1007/s13201-018-0660-7

Ritter, D.F., Kochel, R.C., and Miller, J.R. (2011). Process Geomorphology. Waveland Press. Schumm, S.A., 1956. Evolation of drainage system amd slopes in Badlands at Perth Amboy, New Jersey. Geological Society of America Bulletin, 67: 597-646. DOI: 10.1130/0016-7606(1956)67[597:EODSAS]2.0.CO;2

Saner S.; Taner, İ.; Aksoy, Z.; Siyako, M. ve Bürkan, K., 1979. Karabük-Safranbolu Bölgesinin Jeolojisi Rap. No. 1322.

Schumm, S. A. (1956). Evolution of drainage systems and slopes in badlands at Perth Amboy, New Jersey. Geological society of America bulletin, 67(5), 597-646. https://doi.org/10.1130/0016-7606(1956)67[597:EODSAS]2.0.CO;2

Sharma, S., Mahajan, A.K., 2020. GIS-based sub-watershed prioritization through morphometric analysis in the outer Himalayan region of India. Applied Water Science, 10: 1-11. DOI: 10.1007/s13201-020-01243-x.

Strahler, A. N. (1952). Hypsometric (area-altitude) analysis of erosional topography. Geological society of America bulletin, 63(11), 1117-1142. https://doi.org/10.1130/0016-7606(1952)63[1117: HAAOET]2.0.CO;2

Stratigrafi komitesi Litostratigrafi Birimleri Serisi – 1/ Ankara-2004

Siyako, M.; Aksoy, Z.; Bürkan, K.A. ve Demir O., 1980. Zonguldak dolayının jeolojisi ve hidrokarbon olanakları, TPAO Rap. No. 1536 (Derleyen Salih Saner)

Turoğlu, H. (2014). İklim değişikliği ve Bartın Çayı Havza yönetimi muhtemel sorunları. Coğrafi Bilimler Dergisi, 12(1), 1-22. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000150

Tunçdilek, N., 1969. Türkiye Eğim Haritası. l.Ü . Yayın No. 11(57, Coğrafya Enst. No. 56, İstanbul.

YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ KARAR VERME SÜREÇLERİNDE OTONOMİ VE BİREYSEL PERFORMANSA DAİR ÇALIŞANLARIN ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

SENEM NUR ÜLGEY
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon
senem3151@gmail.com, ORCID: 0009-0004-4006-0056

Dr. Öğretim Üyesi, ABDULLAH KIRAY
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon
akiray@comu.edu.tr, ORCİD: 0000-0003-1734-8364

Özet

Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ destekli karar verme süreçlerinde çalışanların otonomi ve bireysel performansa ilişkin algılarını ortaya koymak ve bu algıları şekillendiren temel faktörleri içerik analizi yöntemiyle incelemektir. Araştırma, yazılım, eğitim, sağlık, tekstil ve dijital pazarlama gibi farklı sektörlerde görev yapan 16 çalışanla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış çevrim içi görüşmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Görüşmeler ortalama 20–45 dakika sürmüştür.

Verilerin analiziyle Güven–Algı–Risk, Çalışan Otonomisi ve Bireysel Performans olmak üzere üç ana kategori belirlenmiştir. Bulgular, çalışanların yapay zekâ sistemlerini karar süreçlerinde hem kolaylaştırıcı hem de sınırlayıcı bir unsur olarak algıladıklarını göstermektedir. Yapay zekâ kullanımının verimlilik ve doğruluk sağladığı, ancak aynı zamanda çalışanların uzmanlık ve kontrol alanlarını daraltabildiği görülmüştür.

Sonuç olarak, yapay zekâ entegrasyonunun insan merkezli bir yönetim anlayışıyla dengelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışma, örgütlerde güven, özerklik ve performans dengesinin yeniden tanımlanmasına yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Karar Verme Süreçleri, Çalışan Otonomisi, Bireysel Performans, İçerik Analizi.

A STUDY ON EMPLOYEES' PERCEPTIONS OF AUTONOMY AND INDIVIDUAL PERFORMANCE IN AI-SUPPORTED DECISION-MAKİNG PROCESSES

Abstract

The aim of this study is to reveal employees' perceptions of autonomy and individual performance in AI-supported decision-making processes, and to examine the key factors shaping these perceptions through content analysis. The research is based on data obtained from semi-structured online interviews conducted with 16 employees working in various sectors, including software, education, healthcare, textile, and digital marketing. The interviews lasted approximately 20–45 minutes.

The analysis identified three main categories: Trust–Perception–Risk, Employee Autonomy, and Individual Performance. The findings indicate that employees perceive AI systems as both a facilitating and a restrictive element in decision-making processes. While AI contributes to efficiency and accuracy, it may also narrow the scope of employees' expertise and control.

In conclusion, the study emphasizes that the integration of AI should be balanced with a human-centered management approach. It highlights the need to redefine the balance between trust, autonomy, and performance within organizations.

Keywords: Artificial Intelligence, Decision-Making Processes, Employee Autonomy, Individual Performance, Content Analysis.

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimlerinden bu yana insan emeği ile teknolojik gelişmeler arasındaki ilişki, üretim biçimlerinin ve çalışma kültürünün yönünü belirlemiştir. Dördüncü Sanayi Devrimi ile birlikte dijitalleşme, otomasyon ve yapay zekâ temelli sistemler, örgütlerin karar verme süreçlerini köklü

biçimde dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, yalnızca iş süreçlerini hızlandırmakla kalmamış; aynı zamanda insanın örgüt içindeki rolünü, özerkliğini ve karar alma biçimini yeniden tanımlamıştır. Teknolojinin örgütlerin merkezine yerleşmesi, çalışanların görev tanımlarını ve uzmanlık alanlarını genişletirken, bir yandan da bağımsız karar verebilme özgürlükleri üzerinde yeni tartışmalar yaratmıştır.

Yapay zekâ destekli sistemler, karar verme süreçlerini kolaylaştırma ve hatayı azaltma potansiyeli taşımakla birlikte, çalışan otonomisi üzerinde ikili bir etki yaratmaktadır. Bir yandan bireylerin işlerini daha etkin ve verimli yürütmesine katkı sağlarken, diğer yandan karar süreçlerinin otomatikleşmesi, bireyin kontrol alanını daraltabilmektedir. Bu noktada, çalışanların teknolojiyle kurdukları ilişki, yalnızca teknik bir konu olmanın ötesine geçerek, psikolojik ve örgütsel bir mesele haline gelmektedir. Örgütlerde kullanılan yapay zekâ sistemleri, çalışanların performansını artırma potansiyeli taşırken; güven, bağımlılık, özerklik ve motivasyon gibi insani faktörlerle doğrudan etkileşim içindedir.

Bu çerçevede insan-teknoloji etkileşimini açıklayan çeşitli kuramsal yaklaşımlar, yapay zekâ tabanlı karar verme süreçlerini anlamada önemli bir dayanak sunmaktadır. Sosyo-Teknik Sistem Kuramı, örgütsel değişimlerle başa çıkabilen, çalışan memnuniyetini ve örgütsel verimliliği artırmayı amaçlayan organik ve esnek yapılar kurmak için örgütün teknolojik ve sosyal boyutlarının bütünleştirilmesini esas alan bir örgüt tasarım yaklaşımı olarak tanımlanabilir (Çetin, 2012: 55). Hackman ve Oldham'ın İş Özellikleri Modeli, iş tasarımının çalışan motivasyonu üzerindeki etkisini ön plana çıkarır. Araştırmacılar, işin yapısının çalışan davranışlarını ve motivasyonunu şekillendirdiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle, bir işin planlanmasında çalışanların psikolojik gereksinimlerinin ve davranışsal unsurların göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuşlardır (Taylor, 2015: 7). Simon'un Sınırlı Rasyonellik Modeli, karar verme sürecinin tam bilgiye dayalı en iyi seçimi değil, mevcut kısıtlı bilgiler ışığında tatmin edici bir sonuca ulaşmayı amaçladığını öne sürer. Karar vericilerin sınırlı bilişsel kapasitesi, alternatifleri değerlendirme biçimlerini etkilerken, hesaplama gücü, hafıza ve örgütsel yapı gibi unsurlar bu sınırlılığı pekiştirir. Bu nedenle, kararlar çoğu zaman en optimal değil, koşullar altında "yeterli" görülen seçenekler doğrultusunda şekillenir (Öztürk, 2017: 150). Deci ve Ryan'ın Öz-Belirleme Kuramı ise, bireyin davranışlarını başlatma, sürdürme ve düzenleme süreçlerinde özerkliğin önemini vurgular. Kuram, bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının desteklendiği ortamlarda daha yüksek motivasyon, bütünleşme ve iyi oluş sergilediklerini ortaya koymaktadır (Çankaya, 2009: 23).

Bu kuramların kesişim noktası, teknolojik sistemlerle çalışan insanlar arasındaki denge ve etkileşimdir. Yapay zekâ destekli karar destek sistemlerinin yaygınlaştığı günümüzde, çalışanların otonomi algısı, karar süreçlerine katılım biçimi ve bireysel performans düzeyleri, bu dengenin niteliğine göre şekillenmektedir. Çalışanlar artık yalnızca bilgiye erişen değil, aynı zamanda algoritmalarla birlikte karar alan aktörler hâline gelmiştir. Bu durum, örgütlerin yönetim modellerinde olduğu kadar, çalışanların psikolojik iyi oluşlarında da belirleyici bir unsur hâline gelmektedir.

Bu çalışmada, yapay zekâ destekli karar verme sistemlerinin çalışan otonomisi ve bireysel çalışma performansı üzerindeki etkileri incelenmektedir. Nitel araştırma kapsamında geliştirilen mülakat soruları, katılımcıların teknolojiyle etkileşimlerine, karar süreçlerindeki deneyimlerine, güven düzeylerine ve motivasyon değişimlerine odaklanmaktadır. Elde edilen bulgular, yapay zekânın örgütsel kararlara entegrasyonunun çalışanlar üzerindeki psikolojik ve davranışsal yansımalarını anlamaya yönelik önemli veriler sunacaktır. Böylece araştırma, insan merkezli teknoloji yönetiminin gerekliliğini vurgulayan yeni bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı, yapay zekâ destekli karar verme süreçlerinde çalışanların otonomi ve bireysel performansa ilişkin algılarını ortaya koymak ve bu algıları şekillendiren faktörleri incelemektir. Bu doğrultuda çalışma, nitel araştırma yöntemi kapsamında tasarlanmış bir içerik araştırmasıdır ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın örneklemini, yazılım, dijital pazarlama, oyun, eğitim, sağlık, tekstil, reklamcılık ve bilişim teknolojileri gibi farklı sektörlerde görev yapan toplam 16 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların deneyim süreleri 1,5 yıldan 32 yıla kadar değişmekte olup, bu durum farklı mesleki bakış açıları ve iş deneyimlerinin incelenmesine olanak sağlamıştır.

İçerik analizi, yazılı, görsel veya işitsel materyallerin içeriğinin sistematik biçimde incelenmesi sürecidir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak kabul edilen bu yaklaşım, araştırmacıya belirli bir olgu veya konu hakkında derinlemesine veri elde etme fırsatı sunar (Alanka, 2024: 78). Bu çalışmada görüşme verileri sistematik biçimde çözümlenmiş, katılımcı ifadeleri arasındaki ortak temalar belirlenmiş ve üç ana tema altında toplanmıştır: "Güven–Algı–Risk", "Çalışan Otonomisi" ve "Bireysel Performans."

Bu yöntemsel süreç, araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini destekleyerek, yapay zekâ destekli karar verme süreçlerine ilişkin çalışan algılarını ve bu algıların örgütsel bağlamdaki yansımalarını bütüncül biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

3.1. Sosyo-Teknik Sistem Kuramı

Sanayi 4.0 sürecinde işletme sahipleri ve yöneticiler, geleceğin ekonomik ihtiyaçlarına cevap verebilecek bilgi sistemleri ve teknolojiler geliştirmek zorundadır. Bu dönüşüm, ürün ve hizmetlerin yeni sürece uyarlanmasını gerektirirken, aynı zamanda yönetim ve organizasyon yapısının da değiştirilmesini zorunlu kılar (Davutoğlu, 2022: 2398). Sanayi 4.0'ın etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi için teknolojik gelişmelerin yanı sıra sosyal boyutların da göz önünde bulundurulması önemlidir. Bu noktada, insan, teknoloji ve çevre arasındaki etkileşimleri bütüncül bir bakış açısıyla ele alan sosyo-teknik sistemler yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Sosyo-teknik sistemlerin tanınması, Dördüncü Sanayi Devrimi'nin sürdürülebilirliğini sağlamak için kritik bir rol oynamaktadır (Lee, 2020: 204-205).

Dördüncü Sanayi Devrimi, dijital, biyolojik ve fiziksel yeniliklerin birleşimiyle toplumsal yaşamda köklü dönüşümlere yol açmaktadır. Bu süreç, yalnızca üretim biçimlerini değil, çalışma yöntemlerini ve insanlar arası ilişkileri de etkilemektedir. Önceki sanayi devrimlerinden farklı olarak, benzersiz hızı ve geniş kapsamlı etkileriyle yenilikçi bir değişim yaratmaktadır (Vicente ve Dias-Trindade, 2021: 1-4). Sanayi 4.0'da geliştirilen sosyo-teknik modelleme, işletmelerin mevcut durumunu ve işleyişini ayrıntılı biçimde incelemektedir (Davutoğlu, 2022: 2387).

Sosyal sistemler; bireyler arasındaki iletişim, iş birliği, öğrenme süreçleri ve özerklik gibi insana özgü dinamiklerle şekillenirken, teknik sistemler daha çok kontrol, öngörü ve programlanmış uyarlanabilirlik gibi yapay özelliklerle tanımlanmaktadır. Bu iki sistemin farklı işlev ve yapılar barındırması, organizasyonlarda karşılıklı etkileşimin önemini ortaya koymaktadır (Herrmann vd., 2004: 119). Sosyo-teknik yaklaşım, bu farklılıkları uyumlu hâle getirerek ortak hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır. Sosyo-teknik sistemler, insan ile makine arasındaki etkileşimi ön plana çıkararak teknik ve sosyal çalışma koşullarını verimlilik ile insani değerlerle uyumlu hâle getirmeyi hedefler (Ropohl, 1999: 186).

Sosyoteknik sistemler teorisi, teknik ve insan kaynaklarının kolektif görev ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde organize edilmesine odaklanır. Bu yaklaşım, her kullanıcının görev gereksinimlerinin bilgisayar sistemleri tarafından ne ölçüde karşılandığını değerlendirmeyi mümkün kılar (Eason, 2014: 213). Tavistock çalışmaları, sosyo-teknik yaklaşımın gelişiminde iki önemli yenilik sunmuştur: Birincisi, Taylorist görev uzmanlaşmasının zorunluluğunu sorgulamış; ikincisi, sosyal ve teknik unsurların eşzamanlı olarak optimize edilmesine olanak sağlamıştır (Winterton, 1994: 40).

Sosyo-teknik sistemler, 1960'lı yıllarda Tavistock Enstitüsü araştırmalarıyla kuramsal bir temel kazanmıştır. Eric Trist ve K.W. Banfort'un kömür ocaklarında yaptıkları çalışmalar, işçilerin kullandığı araçlar, üretim yöntemleri ve iş süreçlerindeki değişimlerin incelenmesiyle bu yaklaşımın gelişmesine zemin hazırlamıştır (Çetin, 2012: 53). Tavistock araştırmaları, teknolojiyi yalnızca üretim araçları olarak görmek yerine, çalışanlar için tatmin edici bir çalışma ortamı yaratmayı da hedeflemiş ve bu yaklaşımı sosyo-teknik sistemlerin temel yeniliği haline getirmiştir (Ghaffarian, 2011: 1500).

Tavistock Enstitüsü, savaş sonrası sanayinin yeniden yapılanma sürecinde sosyal ve teknik sistemlerin etkileşimini incelemek için iki eylem araştırması yürütmüştür. Bu çalışmalar, sosyal sistemlere odaklanırken, teknik ve sosyal sistemin birlikte ele alınması gerektiğini göstermiştir (Trist, 1981: 7-8). Sosyo-teknik kuram, sosyal ve teknik unsurların etkileşiminin sistem başarısı için kritik olduğunu vurgular ve her iki boyutun eşzamanlı olarak optimize edilmesinin gerekliliğini belirtir (Walker vd., 2008: 480).

Sosyoteknik sistemler, insanların farklı rollerdeki konumları ve birbirleriyle kurdukları ilişkilerle şekillenir. Bu yapıların nasıl kullanıldığı, kimler tarafından değiştirilebildiği ve farklı kesimler için ne anlama geldiği önemli bir tartışma alanıdır (Kling, 2007: 206). Sosyo-teknik yaklaşım, önceki paradigmaların yalnızca teknik veya sosyal yönlere odaklanmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. İdeal yaklaşım, teknolojik unsurlar ile sosyal yapı arasındaki karşılıklı etkileşimin sağlanmasıdır (Altınışık, 2025: 100).

3.2. Hackman ve Oldham'ın İş Özellikleri Modeli

İş Özellikleri Modeli, Hackman ve Oldham tarafından 1970'lerin ortalarında geliştirilmiş olup, örgütsel psikoloji alanında temel bir çerçeve sunar. Model, çalışan motivasyonu, iş tatmini ve performansı artırmak amacıyla işlerin tanımlanması ve tasarlanmasında rehberlik eder. İş Özellikleri Modeli, bireyleri yalnızca dışsal faktörlerle değil, işin kendisine ait özelliklerle de motive olabileceğini öne sürer ve bu yaklaşım, farklı sektörlerde ve kültürlerde çalışma ortamlarını geliştirmek için yaygın olarak kullanılır (Kamani, 2020: 2). Model, çalışanların motivasyonunu artıran iş koşullarının belirli niteliklerini tanımlar ve işin bazı yönlerinin düzenlenmesiyle çalışanın kişisel enerjisini işine yönlendirme arzusunu ortaya çıkarır (Akın, 2019: 2). Hackman ve Oldham, iş tasarımının çalışan motivasyonu üzerindeki etkisini vurgulamış ve iş tasarımında davranışsal faktörler ile çalışanların psikolojik ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir (Taylor, 2015: 7).

Hackman ve Oldham'ın İş Özellikleri Modeli, Herzberg'in motivasyon teorisinden ilham alır. Herzberg'e göre iş tatmini, motivatörler (başarı, takdir, işin içsel nitelikleri, sorumluluk ve ilerleme) ve hijyen faktörleri (şirket politikaları, denetim, maaş, kişilerarası ilişkiler ve çalışma koşulları) olarak iki kategoriye ayrılır. Model, işin motivasyonel etkisini belirleyen beş temel iş boyutuna odaklanır: beceri çeşitliliği, görev kimliği, görev önemi, özerklik ve geri bildirim. Bu boyutlar, iş tasarımının çalışanların psikolojik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanmasının önemini ortaya koyar ve iş tasarımına entegrasyonun motivasyonu ve performansı artırmada kritik rol oynadığını vurgular (Moloi, 2005: 5; Hackman ve Oldham, 1976: 257).

Beş Temel İş Boyutunun Tanımları:

1. **Beceri Çeşitliliği (Skill Variety):** İşin, çalışanın farklı beceri ve yeteneklerini kullanmasını gerektiren faaliyetleri kapsama derecesi (Kamani, 2020: 2).
2. **Görev Kimliği (Task Identity):** İşin, çalışana somut bir çıktı sağlayan bir bütün olarak tamamlanma derecesini ifade eder (George vd., 2020: 1).
3. **Görev Önemi (Task Significance):** İşin, çalışanların doğrudan çalıştığı organizasyon içindeki ya da dış çevredeki diğer insanlar üzerinde önemli bir etki yaratma derecesi (Hackman ve Oldham, 1976: 257).
4. **Özerklik (Autonomy):** Çalışanın işlerini planlama, yürütme ve karar alma özgürlüğü ve bağımsızlığı (Ali vd., 2013: 47).
5. **Geri Bildirim (Feedback):** Çalışanın, performansı hakkında doğrudan bilgi alması derecesi (Abdel-Ghany, 2013: 139).

İş Özellikleri Modeli, bu beş boyutun üç kritik psikolojik durumu etkilediğini ve bu durumların olumlu psikolojik ve davranışsal sonuçlara yol açtığını savunur. Model ayrıca, iş özellikleri ile psikolojik durumlar arasındaki ilişkilerde üç düzenleyici değişkeni tanımlar: İşin anlamlılığını deneyimleme, elde edilen sonuçlardan sorumluluk duyma ve sonuçlara dair bilgi sahibi olma (Kamani, 2020: 2).

Model, üç psikolojik durumun birlikte yaşanması halinde öz-yaratılan motivasyonun en üst düzeye çıkacağını öne sürer. Ancak yalnızca bir ya da ikisinin var olması, olumlu iş tutumlarını en yüksek seviyede ortaya çıkarmamaktadır (Hackman ve Oldham, 1976, akt. Fried, 1985: 3-4).

3.3. Sınırlı Rasyonellik Modeli

Modernist yaklaşım, olayları akılcı yollarla açıklamayı öngörse de insanın bilişsel kapasitesi sınırlı olduğundan mutlak rasyonellik her zaman mümkün değildir; Simon, bunu "sınırlı rasyonellik" olarak tanımlar. Bu nedenle karar alma süreçlerinde analitik akılcılığın yanı sıra sezgisel ve duygusal öğeler de dikkate alınmalıdır (Ülgen ve Mirze, 2020: 20-21).

Herbert Simon'un Sınırlı Rasyonellik Modeli, bireylerin karar verme süreçlerinde tam bilgiye sahip olmadığını ve bilişsel kapasitenin sınırlı olduğunu savunur. Gerçek hayatta karar vericiler, en iyi kararı değil, koşullar altında "yeterince iyi" kararlar alırlar (Schilirò, 2018: 64). Simon'a göre, bireyler sorunları çözmede tam rasyonellik yerine, sınırlı bilişsel kapasiteleriyle hareket ederler (Dinar ve Akdere, 2019: 233). Bu model, insan davranışını açıklamak için güçlü bir ampirik temel sunar (Simon, 1990: 200, akt. Demirhan ve Mirabi, 2024: 216).

Sınırlı rasyonellik, bireylerin kararlarının bilgi düzeyleri, bilişsel kapasiteleri ve çevresel koşullara bağlı olduğunu öne sürer. İnsan zihninin sınırları nedeniyle rasyonel davranış, çevresel koşullardan ve bireysel bilişsel süreçlerden etkilenir (Simon, 2000: 25-26). Simon, bireylerin kararları "tatmin edici" kılacak yöntemler geliştirdiğini belirtir (Özer, 2016: 178-179). Karar vericiler, mükemmel değil, mevcut koşullar altında doyum sağlayacak seçeneği tercih ederler (Öztürk, 2017: 68).

Simon'a göre, karar verme süreci karmaşık ve çelişkili amaçlarla şekillenir; bu nedenle karar verici, tüm alternatifleri göz önünde bulunduramaz ve sezgisel yöntemlere başvurur. Karar verici, maksimum çözümü değil, "yeterince iyi" çözümü bulmaya çalışır (Dequech, 2001: 3-4). Simon, iş birliğini, karar verme sürecinde tamamlayıcı bir unsur olarak görür ve bu iş birliğinin, bilgi paylaşımı ve koordinasyon ile karar kalitesini artıracağını savunur (Uygun vd., 2025: 30).

Simon, sınırlı rasyonellik kavramını, yönetim, organizasyon, ekonomi, yapay zekâ ve bilişsel psikoloji gibi disiplinler arası bir çerçevede ele almıştır. Bu bakış açısı, yapay zekâ çalışmalarına kuramsal bir yön kazandırır ve bilgisayarları, insan karar süreçlerini destekleyen araçlar olarak tanımlar (Fiori, 2005: 2). Sınırlı rasyonellik, yapay sistemlerin çevreye uyum sağlayabilen yapılar olarak tanımlanmasıyla aktörlerin düşünme süreçlerini açıklayan bir perspektif sunar (Schwarz vd., 2022: 903).

3.4. Otonomi Kuramı

Motivasyon, bireyi bir eylemi gerçekleştirmeye ya da ondan kaçınmaya yönlendiren itici güç olarak tanımlanır (Guay vd., 2010: 712; Broussard ve Garrison, 2004: 106). İnsan davranışları, bireysel ve toplumsal amaçlara ulaşmada farklı şekillerde yönlendirilir ve motivasyon, bireyin eylemlerini başlatan ve yönlendiren temel etken olarak işlev görür (Tümer, 1975: 315, akt. Tekin ve Şahin, 2014: 211). Motivasyon, kişisel bir olgu olup yalnızca davranışlar aracılığıyla anlaşılabilir; iş yapma isteği, çaba ve sonuç elde etme arzusu ile yakından ilişkilidir (Koçel, 2020: 638).

Öz-Belirleme Kuramı, motivasyonun temelinde bireyin içsel kaynaklarının bulunduğunu ve bu kaynakların davranışları yönlendirdiğini vurgular. Kuram, bireyin motivasyonunu, doğuştan gelen temel psikolojik ihtiyaçların tatmini üzerinden açıklar; bir hedefe yönelme ve başarıya ulaşma, bu ihtiyaçların karşılanmasıyla doğrudan ilişkilidir (Deci ve Ryan, 2000: 228). Kuram, özerklik, yeterlik ve ilişkililik olmak üzere üç temel psikolojik ihtiyacı içerir ve bu ihtiyaçların karşılanması bireylerin gelişimi için gereklidir (Çankaya, 2009: 24).

Öz-belirleme kuramı, motivasyonu özerk ve kontrol odaklı olmak üzere iki boyutta değerlendirir. Özerklik, bireyin davranışlarını kendi iradesiyle başlatma ve çevresel koşulları psikolojik ihtiyaçları doğrultusunda algılama eğilimidir. Kontrol yönelimi ise dışsal baskılarla şekillenen davranışları ifade eder (Deci ve Ryan, 1985: 144-145). Bu ihtiyaçların karşılanması, içsel güdülenme ve davranışların içselleştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir ve bireylerin daha yüksek motivasyon sergilemelerine, daha kaliteli performans göstermelerine ve psikolojik sağlıklarının iyileşmesine yardımcı olur (Niemiec ve Ryan, 2009: 140).

4. AMPİRİK BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Verileri

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Alt Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	5	31,25%
	Erkek	11	68,75%

Eğitim Durumu			
Sektör	Önlisans	2	12,5%
	Lisans	9	56,25%
	Yüksek Lisans	1	6,25%
	Doktora	2	12,5%
	Yazılım / Bilişim	5	31,25%
Pozisyon / Unvan	Oyun / Mobil Oyun	2	12,5%
	Akademi / Eğitim	2	12,5%
	Sağlık	1	6,25%
	Tekstil	1	6,25%
	Reklamcılık	1	6,25%
	Teknoloji	1	6,25%
	Uzman / Orta Düzey	6	37,5%
Çalışma Süresi	Akademisyen	2	12,5%
	Girişimci	2	12,5%
	Teknik / Mühendislik Pozisyonu	3	18,75%
	0–5 yıl	3	18,75%
	6–10 yıl	4	25%
	21 yıl ve üzeri	5	31,25%
Değişken	Alt Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	5	31,25%
	Erkek	11	68,75%
Eğitim Durumu	Lise	1	6,25%
	Önlisans	2	12,5%

Araştırma kapsamında 16 katılımcı ile yapılan nitel mülakatlarda katılımcıların demografik özellikleri çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların 11'i (%68,75) erkek, 5'i (%31,25) kadındır. Bu dağılım, yapay zekâ ve bilişim temelli sektörlerde erkek çalışan oranının daha yüksek olduğuna dair genel eğilimi desteklemektedir. Katılımcıların eğitim düzeyleri lise ile doktora arasında değişmektedir. Katılımcıların 1'i (%6,25) lise, 2'si (%12,5) önlisans, 9'u (%56,25) lisans, 1'i (%6,25) yüksek lisans ve 2'si (%12,5) doktora mezunudur. Bu durum, araştırma örnekleminin büyük ölçüde yükseköğretim düzeyinde ve mesleki uzmanlık gerektiren alanlarda faaliyet gösteren bireylerden oluştuğunu göstermektedir.

Çalışma süresi açısından incelendiğinde katılımcıların deneyim düzeylerinin geniş bir yelpazeye yayıldığı görülmektedir. Katılımcıların 3'ü (%18,75) 0–5 yıl, 4'ü (%25) 6–10 yıl, 4'ü (%25) 11–20 yıl ve 5'i (%31,25) 21 yıl ve üzeri deneyime sahiptir. Bu dağılım, araştırmada hem genç profesyonellerin hem de uzun yıllar sektörde çalışan deneyimli bireylerin yer aldığını, dolayısıyla farklı kuşakların yapay zekâ destekli karar süreçlerine yönelik algılarının bir arada incelendiğini göstermektedir.

Katılımcıların sektörel dağılımı da çeşitlilik arz etmektedir. En fazla katılım yazılım ve bilişim alanlarından (%31,25) gelmiştir. Bunu sırasıyla dijital pazarlama (%12,5), oyun ve mobil oyun sektörü (%12,5), akademi ve eğitim (%12,5), sağlık (%6,25), tekstil (%6,25), reklamcılık (%6,25) ve teknoloji (%6,25) sektörleri izlemektedir. Bu çeşitlilik, araştırmanın farklı sektörlerden gelen çalışanların yapay zekâya yönelik algılarını karşılaştırmalı olarak inceleme olanağı sunduğunu göstermektedir.

Pozisyon ve unvan bakımından değerlendirildiğinde, katılımcıların 6'sı (%37,5) uzman veya orta düzey çalışan, 3'ü (%18,75) yönetici veya üst düzey yönetici, 3'ü (%18,75) teknik veya mühendislik pozisyonlarında, 2'si (%12,5) girişimci ve 2'si (%12,5) akademisyen konumundadır. Bu dağılım, örneklemin yalnızca çalışan düzeyini değil aynı zamanda yönetici, girişimci ve akademik perspektifleri de kapsadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, araştırma grubunun demografik özellikleri geniş bir mesleki ve deneyimsel çeşitliliğe sahiptir. Katılımcıların büyük çoğunluğu yükseköğretim mezunu olup teknoloji, yazılım, dijital pazarlama ve eğitim alanlarında faaliyet göstermektedir. Bu durum, araştırmanın yapay zekâ destekli karar verme süreçlerini farklı sektör ve pozisyon düzeylerinden derinlemesine inceleme amacını desteklemekte ve nitel verilerin temsiliyet gücünü artırmaktadır.

4.2. Kodlar ve Frekans Dağılımları

Tablo 2: Mülakat Verilerinden Elde Edilen Kodlar ve Frekans Dağılımları

KODLAR	Tekrar (n)
GÜVEN – ALGI – RİSK	
Şaşkınlık	11
Merak	12
Rahatlama Hissi	3
Güven Düzeyi	10
Algılanan Belirsizlik	13
İş Güvencesi Kaygısı	8
Yapay Zekâya Koşullu Güven	9
Kontrollü Güven	9
Şüphecilik	8

Bilgi Doğrulama Eğilimi	9
Güven Azalması	8
Tedirginlik	6
Temkinli Davranış	5
Algılanan Risk	8
Güvenin Fayda Olarak Algılanması	4
Gelecek Beklentisi	7
Belirsizlik Algısı	13
Gelecek Belirsizliği	6
Umut Hissi	4
Endişe Hissi	5
Algılanan Tehdit	5
İstihdam Azalma Kaygısı	4
Teknolojiyi Olumlu Algılama	6
Algılanan Fırsat Potansiyeli	7
Bilgiye Güven Azalması	4
Algılanan Adalet (Yüksek)	3
Algılanan Adaletsizlik (Yüksek)	6
Şeffaflık Eksikliği	3
Bilgi Güvenirliği Sorgulama	4
Teknolojik Bağımlılık Endişesi	3
Etik Kaygı	3
Veriye Dayalı Şüphe	2
Algılanan Tarafsızlık Eksikliği	2
Sistemsel Önyargı Algısı	1
Algılanan Risk Yönetimi	1
ÇALIŞAN OTONOMİSİ	

Sorumluluk Algısı	8
Kendi Uzmanlığına Güven (Düşük)	3
Kendi Uzmanlığına Güven (Orta)	4
Kendi Uzmanlığına Güven (Yüksek)	7
Karar Sorumluluğu	8
Deneyime Dayalı Otonomi	5
Karar Alma Sürecinde Yapay Zekâ Bilgisinden Yararlanma	7
Otonomi Korunumu	8
Özgürlük Algısı	7
Kontrol Duygusunda Artış	4
Kontrol Duygusunda Azalma	4
Otonomi Artışı	6
Denetim ve Kontrol Hissi	5
Bilgiye Dayalı Karar Alma	6
Karar Sürecinde Özgürlük	4
Uzmanlık Güveni	5
Kontrollü Kullanım	6
Kendi Sürecini Yönetme	5
Öğrenme ve Kendi Kendine Problem Çözme	3
Bağımsızlık Hissi	4
Sorgulayıcı Yaklaşım	3
Etik Sorumluluk Bilinci	2
İnisiyatif Kullanımı	3
Bilişsel Kontrol Algısı	2
Kurumsal Uyum Sağlama	2
Karar Verme Yetkinliği	2
BİREYSEL ÇALIŞMA PERFORMANSI	

Performans Artışı	11
Verimlilik Artışı	11
Hız Kazanımı	8
Beceri Gelişimi	10
İş Tatmini	8
Hata Oranı Azalması	5
İş Kalitesi Artışı	4
Zaman Yönetimi	6
İş Yükü Azalması	7
Motivasyon Artışı	8
İş Yükü Artışı	6
Bilgiye Erişim Kolaylığı	6
Hız ve Verimlilik Artışı	7
Uyarlanabilirlik	5
İş Performansında Dalgalanma	5
Öğrenme Kapasitesi Artışı	4
Yaratıcılık Gelişimi	6
Teknik Beceri Güçlenmesi	5
Yetkinlik Artışı	7
Düşünsel Genişleme	6
Süreç Hızlanması	7
Yapay Zekâ Destekli İşbirliği Artışı	4
Ekip İçi Etkileşim Kolaylaşması	4
Görev Yönetiminde Etkinlik	5
Süreç Verimliliği	5
İş Tatmini Dengesizliği	4
Bilgiye Dayalı Verimlilik	4

Performans Destek Algısı	4
İş Motivasyonu Sürdürme	3
Mesleki Doyum Artışı	3
Özgüven Artışı	3
Kendini Geliştirme Eğilimi	4
Zihinsel Yorgunluk Artışı	3
Dikkat Dağınıklığı	2
Analiz Becerisinde Azalma	2
Bilgiye Hızlı Erişim Nedeniyle Yüzeysel Öğrenme	3
Bağımlılık Eğilimi	3

Yukarıda tabloda sunulan bulgulara göre, araştırma, yapay zekâ destekli karar verme süreçlerinin çalışan otonomisi ve bireysel çalışma performansı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Güven–Algı–Risk teması, katılımcıların yapay zekâya karşı duyduğu güvenin genellikle koşullu olduğunu ve belirsizlik ile risk algılamalarının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Güven Düzeyi (n=10), Algılanan Belirsizlik (n=13) ve Gelecek Belirsizliği (n=6) gibi alt boyutlar, katılımcıların teknolojiye olan güvenlerinin şartlara bağlı olduğunu ve geleceğe yönelik belirsizlik algılarının da yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, İş Güvencesi Kaygısı (n=8) ve Gelecek Beklentisi (n=7) gibi temalar, katılımcıların iş güvenceleri ve gelecek planlamalarına dair kaygılarını ifade etmektedir.

Çalışan Otonomisi teması, yapay zekâ kullanımının çalışanların karar alma süreçlerine etkilerini incelemiştir. Karar Sorumluluğu (n=8) ve Deneyime Dayalı Otonomi (n=5) gibi temalar, katılımcıların kendi kararları üzerindeki sorumluluk algılarını güçlendiren etkenler olarak belirginleşmiştir. Kendi Uzmanlığına Güven (n=7) ve Kontrol Duygusunda Artış (n=4) gibi temalar, yapay zekânın çalışanlara daha fazla kontrol ve özerklik sağladığını göstermektedir. Ancak, Kontrol Duygusunda Azalma (n=4) ve Sorgulayıcı Yaklaşım (n=3) gibi alt boyutlar, bazı katılımcıların teknolojiye dair kontrol kaybı yaşadıklarını ve otonomi algılarının zayıfladığını ifade ettikleri durumu yansıtmaktadır.

Bireysel Çalışma Performansı açısından yapılan analiz, yapay zekâ destekli uygulamaların çalışanların verimlilik (n=11) ve performans (n=11) artışı sağladığını ortaya koymuştur. Beceri Gelişimi (n=10) ve Motivasyon Artışı (n=8) gibi alt boyutlar, teknolojinin çalışanların kişisel ve profesyonel gelişimlerini artırmada etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Zihinsel Yorgunluk Artışı (n=3) ve Dikkat Dağınıklığı (n=2) gibi olumsuz etkiler, bazı katılımcıların mental yüklerinin arttığını ve dikkatlerini toplamada zorluk yaşadıklarını ifade ettikleri durumları yansıtmaktadır.

Genel olarak, yapay zekâ destekli karar verme süreçlerinin çalışanlar üzerindeki etkileri karmaşık bir yapı sergilemektedir. Katılımcılar, yapay zekânın performanslarını artırdığını belirtirken, aynı zamanda belirsizlik, güven eksiklikleri ve kontrol kaybı gibi olumsuz duygular da dile getirilmiştir. Bu bulgular, teknolojinin hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin çalışanlar üzerinde çok boyutlu bir etki yarattığını göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, yapay zekâ destekli karar verme süreçlerinde çalışanların otonomi ve bireysel performansa ilişkin algılarını ortaya koyarak, dijitalleşen iş yaşamında insan-teknoloji etkileşiminin örgütsel ve psikolojik boyutlarını anlamayı amaçlamıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, yapay zekâ sistemlerinin çalışanlar tarafından hem kolaylaştırıcı hem de sınırlayıcı bir unsur olarak algılandığını göstermektedir. Katılımcıların büyük bir bölümü, bu sistemlerin karar süreçlerinde hız, doğruluk ve

verimlilik sağladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte bazı katılımcılar, yapay zekânın zamanla kendi uzmanlık alanlarını daralttığını ve karar alma sorumluluğunu azalttığını belirtmiştir. Diğer bir grup katılımcı ise, yapay zekâyı yalnızca destekleyici bir araç olarak gördüğünü ve nihai kararın her zaman kendilerinde kaldığını vurgulamıştır. Bu durum, çalışanlar arasında yapay zekâya yönelik algıların "yetkinleşme" ve "bağımlılık" arasında değişen bir denge oluşturduğunu göstermektedir.

Araştırmada ortaya çıkan "Güven–Algı–Risk", "Çalışan Otonomisi" ve "Bireysel Performans" temaları, yapay zekâ destekli sistemlerin örgütlerde güven ilişkilerini, bireysel özerklik sınırlarını ve performans algısını yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. Güven boyutu, çalışanların teknolojik sistemlere duydukları inançla birlikte, kontrol kaybı ve belirsizlik hissi arasında denge arayışına girdiğini ortaya koymuştur. Otonomi teması, karar destek sistemlerinin bazı durumlarda çalışanlara daha fazla özgürlük sağladığını, ancak kimi zaman bu özgürlüğü sınırlandırabildiğini göstermektedir. Performans teması ise yapay zekânın işlerin hızını ve doğruluğunu artırmasına karşın, dikkat dağınıklığı ve zihinsel yorgunluk gibi yeni zorluklar da doğurduğunu ortaya koymuştur.

Elde edilen bulgular, teknolojik dönüşümün yalnızca verimlilik ve etkinlik bağlamında değil, aynı zamanda çalışan deneyimi, psikolojik güvenlik ve özerklik açısından da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Yapay zekâ sistemlerinin örgütlerde etkin biçimde kullanılabilmesi için, insan merkezli bir yönetim anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda kurumların, çalışanların teknolojiyle kurduğu ilişkinin psikolojik ve etik boyutlarını dikkate alması, güven, şeffaflık ve katılım odaklı politikalar geliştirmesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, yapay zekâ destekli karar verme süreçlerinde çalışan algılarının çeşitlilik göstermesi, teknolojinin örgütlerde tek yönlü bir etki yaratmadığını, aksine farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazandığını göstermektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, bu algı farklılıklarını sektörel, kültürel ve yönetsel değişkenler açısından derinlemesine inceleyerek, insan–teknoloji dengesine ilişkin daha kapsamlı bir bakış açısı geliştirebilir. Böylece dijital dönüşüm sürecinde hem çalışan memnuniyetinin hem de örgütsel verimliliğin sürdürülebilir biçimde artırılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdel-Ghany, M. M. (2013). "Measurıng Job Characterıstıcs Of Agrıcultural Extensıon Centers'personnel In Assıut Governorate Usıng Hackman And Oldham's Model". *Arab Universities Journal of Agricultural Sciences,* 21(2), 133-141.

Akın, Ö. (2019). "İş özellikleri ve işe adanmışlığın çalışanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi". *Journal of Politics, Economy and Management (JOPEM),* 2 (2), 1-18.

Alanka, D. (2024). "Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeve". *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 64-84.

Ali, S. A. M., Said, N. A., Yunus, N. A. M., Abd Kader, S. F., Ab Latif, D. S., ve Munap, R. (2014). "Hackman and Oldham's job characteristics model to job satisfaction*". Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 129, 46-52.

Altınışık, S. (2025). "Yönetim Bilişim Sistemleri'nde Teorik Çerçeve ve Hedef Olgu Sorunsalı". *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi,* 11(1), 96-104.

Çankaya, Z. C. (2009). "Özerklik Desteği, Temel Psikolojik İhtiyaçların Doyumu ve Öznel İyi Olma: Öz-Belirleme Kuramı". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, (4-31), 23-31.

Çetin, S. K. (2012). "Sosyo-Teknik Sistem Kuramı ve Sosyo-Teknik Sistem Kuramının Eğitime Yansımaları". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(02), 52-63.

Davutoğlu, N. A. (2022). "Sosyo Teknik Modellemeye Uygun Yönetim-Organizasyon Yapısına Determinist Yaklaşım". *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 9(89), 2386-2393.

Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (1985). "The general causality orientations scale: Self-determination in personality". *Journal of Research in Personality*, 19, 109–134.

Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2000). "The" what" and" why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior". *Psychological inquiry,* 11(4), 227-268.

Demirhan, M., ve Mirabi, T. (2024). "Ekonomik Rasyonelliğin Eleştirisi: Herbert Simon'un Sınırlı Rasyonellik Analizi". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 203-221.

Dequech, D. (2001). "Bounded rationality, institutions, and uncertainty". *Journal of economic issues*, 35(4), 911-929.

Dinar, G. B., Akdere, Ç., ve Yılmazkaya, M. (2019). "Alışkanlık ve Rasyonalite Kavramları Temelinde Veblen ve Simon Üzerine Yeniden Düşünmek". *Yildiz Social Science Review*, 5(2), 223-236.

Eason, K. (2014). "Afterword: The past, present and future of sociotechnical systems theory". *Applied ergonomics,* 45(2), 213-220.

Fiori, S. (2005). "Simon's bounded rationality. Origins and use in economic theory". *Department of Economics "S. Cognetti de Martiis*, 9, 1-25.

Fried, I. (1985). The validity of the job characteristics model: A review and meta-analysis. Unpublished doctoral dissertation. University of Illinois at Urbana-Champaign, United States of America.

George, R. G., Jonathan, V., ve Michael, F. L. (2020). "The relationship between task characteristics and employee engagement". *Trends in Undergraduate Research,* 3(1), e1-6.

Ghaffarian, V. (2011). "The new stream of socio-technical approach and main stream information systems research". *Procedia Computer Science,* 3, 1499-1511.

Guay, F., Chanal, J., Ratelle, C. F., Marsh, H. W., Larose, S., ve Boivin, M. (2010). "Intrinsic, identified, and controlled types of motivation for school subjects in young elementary school children". *British journal of educational psychology*, 80(4), 711-735.

Hackman, J. R., & Oldham, G. R. (1976). "Motivation through the design of work: Test of a theory". *Organizational behavior and human performance*, 16(2), 250-279.

Herrmann, T., Hoffmann, M., Kunau, G., ve Loser, K. U. (2004)." A modelling method for the development of groupware applications as socio-technical systems*". Behaviour & Information Technology*, 23(2), 119-135.

Kamani, T. (2020). "Analysis of the job characteristics model". Available at SSRN 3600844. 1-9.

Kling, R. (2007). "What is social informatics and why does it matter?". *The Information Society*, 23(4), 205-220.

Koçel, T. (2020). İşletme Yöneticiliği. Beta Yayınevi: İstanbul.

Lee, J. Y. (2020). "A Study on Socio-technical System for Sustainability of the 4th Industrial Revolution: Machine Learning-based Analysis". *International Journal of Internet, Broadcasting and Communication,* 12(4), 204-211.

Moloi, T. J. (2005). Testing the Hackman & Oldham theory of enhancing the quality of work-life of employees. Unpublished master's dissertation. University of the Free State, Faculty of Economic & Management Sciences, Department of Industrial Psychology, Qwaqwa Campus, Phuthaditjhaba.

Niemiec, C. P., ve Ryan, R. M. (2009). "Autonomy, competence, and relatedness in the classroom: Applying self-determination theory to educational practice". *Theory and research in Education*, 7(2), 133-144.

Özer, M. A. (2016). "Herbert Simon'un Yönetim Bilimine Katkıları Üzerine Değerlendirmeler". Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5(11), 160-185.

Öztürk, C. (2017). "15 Temmuz sonrası İhraçların Sınırlı Rasyonellik Perspektifinden Analizi". *Strategic Public Management Journal,* 3, 66-82.

Ropohl, G. (1999). "Philosophy of socio-technical systems". *Society for Philosophy and Technology Quarterly Electronic Journal*, 4(3), 186-194.

Schilirò, D. (2018). "Economic decisions and Simon's notion of bounded rationality". *International Business Research*, 11(7), 64-75.

Schwarz, G., Christensen, T., ve Zhu, X. (2022). "Bounded rationality, satisficing, artificial intelligence, and decision-making in public organizations: The contributions of Herbert Simon". *Public Administration Review*, 82, 902.

Simon, H. A. (2000). "Bounded rationality in social science: Today and tomorrow". *Mind & Society*, 1(1), 25-39.

Taylor, G. (2015). "Hackman and Oldham's job characteristics model". *Teaching Business & Economics*, 19(2), 7.

Tekin, M., ve Şahin, Ş. (2014). "Kısıtlar teorisine göre sanayi işletmelerinde çalışanların motivasyonu ve işletme başarısına etkisi: PVC üretim işletmesi üzerine bir uygulama". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31.1), 209-223.

Trist, E. L. (1981). The evolution of socio-technical systems. Ontario Quality of Working Life Centre: Ontario.

Uygun, H., Huseynzada, Y., Birgin, K., ve Kargın, İ. (2025). "Sistem Yaklaşımına Bütünsel Bir Bakış". *İşletme ve Girişimcilik Araştırmaları Dergisi*, (6), 25-45.

Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2020). İşletmelerde Stratejik Yönetim. Beta Yayınevi: İstanbul.

Vicente, P. N., ve Dias-Trindade, S. (2021). "Reframing sociotechnical imaginaries: The case of the Fourth Industrial Revolution". *Public Understanding of Science*, 30(6), 708-723.

Walker, G. H., Stanton, N. A., Salmon, P. M., ve Jenkins, D. P. (2008)." A review of sociotechnical systems theory: a classic concept for new command and control paradigms". *Theoretical issues in ergonomics science,* 9(6), 479-499.

Winterton, J. (1994). "Social and technological characteristics of coal-face work: A temporal and spatial analysis". *Human Relations*, 47(1), 89-118.